

19637

T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KARAHANLICA VE ESKİ ANADOLU METİNLERİNDE
DEYİMLER, ATASÖZLERİ VE KISA HİKÂYELER
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

YÖNETEN:
PROF. DR. TUNCER GÜLENSOY

HAZIRLAYAN:
AHAT ÜSTÜNER

ELAZIĞ - 1989

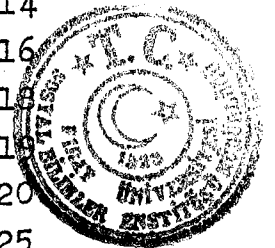
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İ Ç İ N D E K İ L E R :

Önsöz	5
Giriş	6
Deyim	10
Atasözü	14
Kutadgu Bilig'de Atasözleri	17
Atebetü'l-Hakayık'ta Atasözleri	23
Divanü Lûgati't-Türk'te Atasözleri	25
XV.Yüzyıla Ait Atasözü Mecmuası	26
NecâtîBeg Divanında Atasözleri	28
Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'inde Atasözleri	30
Atasözleriyle ilgili İncelemeler	32
Atasözlerimizin Cümle Yapıları	33
Atasözlerinde Fiil Kipleri	39
Anlamlarına göre Atasözü Cümleleri	42
Atasözü Cümlelerinin Kelime Sayıları	43
Atasözlerinde Değişme	45
Atasözlerinde Somutlaştırma	47
Sonuçlar	51
Kısaltmalar	54
Atasözlerinin Kavramlara Göre Tasnifi	55
I-Acelecilik	55
II-Açgözlülük	56
III-Ağırbaşlılık	57
IV-Aile, Evlat	57
V- Akrabalık, Yakınlık	60
VI- Arkadaşlık	60
VII- At	62
VIII- Atasözü, Öğüt	63
IX- Beceri	64
X- Beylik	65
XI- Bilgi, Akıl	68
XII- Cömertlik	72
XIII- Danışma	74
XIV- Din, İnanç	76

XV- Doğruluk	77
XVI- Dostluk, Düşmanlık	78
XVII- Dünya, Hayat	80
XVIII- Elçilik	85
XIX- Evlilik	85
XX- Gurur, Alçak Gönüllülük	86
XXI- Güç	88
XXII- Huy	88
XXIII- İnsanlık	90
XXIV- İntikam	92
XXV- İş, Çalışma	92
XXVI- İyilik	95
XXVII- Kadın	97
XXVIII- Kanaatkârlık	98
XXIX- Komşuluk	99
XXX- Konuk	99
XXXI- Kötülük	100
XXXII- Kurnazlık	101
XXXIII- Mal, Zenginlik	102
XXXIV- Menfaat	104
XXXV- Mevki	105
XXXVI- Miras	105
XXXVII- Mutluluk	106
XXXVIII- Öfke	106
XXXIX- Ölüm	107
XL- Rızık, Talih	108
XLI- Sabır	109
XLII- Sağlık	111
XLIII- Sakınma, Korkma	112
XLIV- Saygı	113
XLV- Sevgi, Aşk	114
XLVI- Sıkıntı	116
XLVII- Sır	118
XLVIII- Soy	119
XLIX- Söz, Dil	120
L- Şeref	125

LI- Tabiat	126
LII- Tecrübe	127
LIII- Tedbir, Hazırlık	128
LIV- Ticaret, Borç	130
LV- Toplum	132
LVI- Töre	132
LVII- Tutum	133
LVIII- Yalnızlık	134
LIX- Yanılma, Kusur	134
LX- Yardımlaşma	135
LXI- Yaşlılık	136
LXII- Yiğitlik	137
LXIII- Yoksulluk ?	138
LXIV- Yurt, Devlet	140
LXV- Zulüm	140
LXVI- Diğer Konular	140
Deyimler	146
Sözlük	230
Bibliyografya	241

Bu çalışma, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yapılmış yüksek lisans bitirme tezidir. XV.Yüzyıl sonuna kadar çeşitli dönemlerde yazılmış ve günümüzde bilinen en önemli edebî eserlerimizde kullanılan atasözleri ve deyimlerin taranması ve bunların bazı yönleriyle incelenmesi konusunu kapsar.

Atasözleri, ait oldukları milletin dünya görüşünü ve hayat felsefesini yansıtır. Milletin kültürü ve medeniyeti en doğru şekilde atasözlerinden anlaşılabilir. Çünkü bu sözlerde toplumun bütün fertlerinin doğru kabul ettiği hükümler, yine bütün toplumun işlediği, çekici ve etkili cümlelerle dile getirilir.

Konuşma veya herhangi bir anlatım esnasında taşıdıkları yargıyı kuvvetle ifade etmek için kullanılan atasözleri bu özellikleri ile deyimlerle beraber dilin zenginlik kaynaklarıdır, hazır anlatım kalıplarıdır. Tek tek kelimelerle uzun bir izahı gerektiren durumları, yapılarındaki kudretle temsilî bir şekilde ifade eden deyimler, dilin anlatım gücünü kat kat arttırırlar.

Bu düşünceyle Orhun Abideleri'nde, Kutadgu Bilig'de, Divan ü Lûgati't-Türk'te, Atebetü'l-Hakayık'ta, Yunus Emre Divanı'nda, Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'inde, Necâtî Beg Divanı'nda, XV.Yüzyılda yazılmış bir atasözü mecmuasında, Dede Korkut'ta, vs. yer alan ve bir kısmı başka araştırmacılar tarafından değişik yerlerde yayınlanmış atasözleri ve deyimler bir araya getirilerek tasnif edilmiştir. Türk Dili, Türk Kültürü, Türk Halk Edebiyatı sahasında araştırma yapacak olanlara bir koçaylık ve konuya küçük bir katkı sağlayabilmek amacındayız.

Tezin hazırlanmasında değerli vakitlerini ayırarak yol gösteren, teşvik eden, her durumda yardımcı olan sayın hocam Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ELAZIĞ 27.6.1989

Ahat Üstüner

G İ R İ Ő :

Atasözlerinin en belirli vasıflarının başında milletin kabulüne mazhar olup benimsenmiş olmaları ve halkın dilinde işlene işlene ölçülü, süzölmüş bir cümle şekline kavuşmaları gelir. Ait oldukları milletin dünya görüşünü, hayat felsefesini çok açık ve hiçbir farklı yoruma veya saptırmaya meydan vermeyecek tarzda dile getirirler. Millî hayatın ve bunun sonucunda varılan değerlerin, değer yargılarının adeta düsturlaştığı, genel kural halini aldığı, itiraz edilemeyen anonim verimlerdir. Dolayısıyla bir milleti tanımak için en doğru, en kestirme ve en açık başvuru kaynakları atasözleridir.

Türk kültürünü, Türk insanının değer yargılarını, dünya görüşünü, insanımızın faziletlerini, tarih boyunca sürekli büyük devletler kurarak yaşadığımız üstün medeniyet seviyesinin sırlarını anlayabilmek için de atasözlerimize başvurulmalıdır.

Bunun yanısıra dilin zenginliği, çeşitli karmaşık fikir ve görüşleri zihinlerden kolaylıkla silinmeyecek çekici bir cümle yaparak anlatma başarısı; milletin anadilini kullanmadaki mahareti ve bilgeliğini de atasözleri gözler önüne serer. Deyimler de tıpkı atasözleri gibi dilin zenginliğini, çeşitli durumları göz önünde adeta canlandırarak anlatmadaki başarısını gösterirler. Konuşmada kullanılan bir deyim, belki beş on kelimenin ancak ifade edebileceği bir durumu daha canlı bir şekilde ifade eder.

İşte bu düşüncelerle, bugüne kadar yapılan küçümsenmeye-

cek pek değerli çalışmalarla ele alınan deyimlerimiz ve atasözlerimize bir katkıda bulunmak amacıyla bu çalışma yapıldı.

XV. Yüzyıl ve daha önceki zaman içinde Köktürkçe, Uygurca, Karahanlıca ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde kaleme alınmış belli başlı eserlerde yer alan deyim ve atasözlerimizin daha önce çeşitli yerlerde yayınlananları ile bugüne kadar deyim ve atasözü açısından taranmayan Kutadgu Bilig, Necâfî Beg Divanı, Yunus Emre Divanı, Risaletü'n-Nushiyye, Cemşid ü Hürşid, Hüsrev ü Şirin, Yusuf u Zeliha ve Hürşidnâme gibi eserleri tarayarak, bunlarda tespit ettiğimiz deyim ve atasözlerini bir araya getirdik. Ortaya çıkan toplam 1342 atasözü ve 866 deyimle ilgili, daha önce ifade edilen amaçlar doğrultusunda gerekli inceleme ve değerlendirmeler yapıldı.

Metnimizde yer alan atasözlerinin 3 tanesi Orhun Abidelerinde Ahmet Caferoğlu'nun yaptığı tespitten⁽¹⁾; Uygurca dönemine ait olanlardan 14 tanesi Reşid Rahmeti Arat tarafından yapılan bir tespitten⁽²⁾; 13 tanesi de J.Hamilton ve L.Bazın'ın birlikte yaptıkları bir yayından⁽³⁾ alındı. Kabusnâme'den 39 atasözü Aydın Oy'un bir yayınından⁽⁴⁾ alındı.

1-Ahmet Caferoğlu, "Orhun Abidelerinde Atalarsözü", Halk Bilgisi Haberleri, Yıl:1, S.3, 1930, 11-14 s.

2-Reşid Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri, 2.Baskı, Ankara 1986, 274 s. (Berlin Turfan yazmaları arasında TIIY19 işaretli bir tıp kitabının boş sayfalarında yazılı atasözleri)

3-J.Hamilton-L.Bazın, "Un Manuscrit Chinois et Turc Runiform de Touen-Houang", Turcica, C.IV, 1972, 25-42 s.

4-Aydın Oy, "Kabusnâme'de Atasözleri", Türk Dili, C.VII, S.79, 347-351s. (Taranan eser: O.Saik Gökyay, Kabusnâme, Keykavus-Mercimek Ahmet, Mf.V. Klasikler Serisi, 1944)

Dede Korkut'tan 58 ve Oğuznâme'den 26 atasözü de yine Aydın Oy'un çeşitli yerlerde yaptığı yayınlardan alındı⁽¹⁾. Mevlana'dan alınan 15 söz Mehmet Önder'in yaptığı taramadan⁽²⁾; Orhun Abidelerinde yer alan deyimler de Talat Tekin'in bir çalışmasından aynen alındı⁽³⁾. Kendi

Bunlara ilaveten yaptığımız taramalarda Kutadgu Bilig'den 271, Atebetü'l-Hayayık'tan 36, Şeyhoğlu Mustafa'nın Hürşidnâme adlı eserinden 15, Necâfî Beg Divanı'ndan 69, Risaletü'n-Nus-hiyye'den 6, Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha adlı eserinden 4, Ahmedî'nin Cemsid ü Hürşid adlı eserinden 27 ve Şeyh'nin Hüsrev ü Sirin adlı eserinden 81 tane atasözü tespit ederek metne aldık.

Bu atasözlerini 66 konuda tasnif ederek, okuyucu ve araştırmacıların herhangi bir konudaki sözleri birarada bulabilmelerine imkan hazırladık. Tasnif sonucu aynı konuya ilişkin atasözlerinin peş peşe gelmesi, bu konuya ait düşünceleri, bu düşüncelerde ve atasözlerinde zamanla meydana gelen farklılıkları daha kolay gözlemek imkânını doğurur.

Tasnifi yaparken elimizdeki atasözlerini esas aldık. Mevcut sözlerde hangi konular ağırlıkta ise o konuyu tasnife dahil ettik. Türk atasözleri üzerinde bu tür sınıflandırmalar

---

1-Aydın Oy, "Dede Korkut'ta Atasözleri", Türk Dili, C.VI, S.61, 39-41 s. ve S.65, 267-272 s. (Taranan eser: O.Şaik Gök-yay, Dede Korkut, İstanbul 1938)

_____, Tarih Boyunca Türk Atasözleri, İstanbul 1972, 168-172 s.

2-Mehmet Önder, "Mevlana'da Türk Atasözleri", Türk Folkloru Araştırmaları, C.VII, S.149, 1 s. (Mevlana Divanının A.Gölpınarlı tercümesi taranmıştır.)

3-Talat Tekin, "Göktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine", Türk Dili, C.VI, S.67, 372-2374 s. ve S.68, 423-426 s.

pek bulunmamaktadır. Bu tür çalışmalardan biri Ferit Birtek'in Divanü Lügat-it-Türk'teki sözleri 30 konuya göre sınıflandırmasıdır⁽¹⁾. Bu çalışmada tasnife alınan konu sayısı az olduğundan bütün sözlerin bu gruplar içine alınması bazı zorlamalar gerektirir. Hilmi Soykut'un Türk Atalar Sözü Hazinesi isimli eserinde yaptığı sınıflandırma ise⁽²⁾ çok dağınıktır. Bu tasnife göre her sözün birkaç konuya alınması gerekir. Ancak Prof. Dr. Şükrü Elçin'in birer örnek vererek çok genel hatlarıyla yaptığı sınıflandırma⁽³⁾ biraz daha geliştirilerek atasözlerinin konularına göre tasnifinde ortaklaşa kullanılabilir. Bazı atasözlerini tasnifte esas aldığımız 66 konudan hiç birine dahil edemediğimiz için bu sözleri de "diğer konular" adı altında topladık.

Konuları ve bir konuda yer alan atasözlerini alfabetik sırayla dizdik. Her atasözüne bir numara verdik. Sonlarına da o atasözünün alındığı eserde varsa beyit veya mısra numarasını, yoksa sayfa ve satır numarasını ve eserin kısaltmasını yazdık. Özellikleri itibariyle iki ayrı konuya dahil ettiğimiz sözlere ikinci yerde de ilk yerdeki numaralarını verdik. Pek çok sözde de birbiri ile ilgili iki kavram bir arada yer aldığı için dostluk-düşmanlık, rızk-talih gibi

1-Ferit Birtek, En Eski Türk Sözlüğü, TDK Yayınları:9, Ank.1944

2-Hilmi Soykut, Türk Atalar Sözü Hazinesi, Ülker Yay., İstanbul 1944

3-Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, K.ve T.B.Yayınları:365 Ankara 1986, 623-641 s.

konuları birleştirdik.

Karahanlıca ve daha eski dönemlere ait sözlerin atlatlarına bugünkü Türkçe ile karşılıklarını yazdık. DLT'ten alınan bazı sözlerin de daha iyi anlaşılmalari için Kaşgarlı Mahmud'un bunlara dair açıklamalarına parantez içinde yer verdik. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olanları açıklamaya lüzum görmedik, ancak bunlar için de metnin sonuna bugün kullanılanmayan kelimeleri ihtiva eden kısa bir sözlük ilave ettik.

Atasözleri ve deyimlerin yazımında ve transkripsiyon işaretlerinde taradığımız eserlere bağlı kaldık. Fakat bu eserlerde görülen bir işaretin ñğ, nğ, ñ, ı gibi farklı şekillerini bir tek işaretle gösterdik. Deyimlerin önce bugünkü karşılığını, deyimdeki her kelimenin günümüzde kullanılan karşılığını alfabetik sırayla; sonra eski şeklini, anlamını ve içinde kullanıldıkları beyit, mısra veya cümleyi olduğu gibi yazdık. Deyimin kullanıldığı metni verirken, bu metnin deyim anlamını ilgilendiren, onu izaha yarayabilecek kısmının hepsini almaya özen gösterdik.

Atasözü ve deyim tarama ve derleme çalışmalarında, bu terimlerden ne anlaşıldığı önemli rol oynar. Bu bakımdan deyim ve atasözü kavramları üzerinde kısaca durmayı gerekli görüyoruz:

D E Y İ M :

Deyim kelimesi dilimizde yakın zamanlardan itibaren kullanılmaya başlanmış bir kelimedir. Bu yüzden farklı şekillerde tanımlanmakta ve deyim kabul edilecek kelime gruplarında tam bir birlik sağlanmamış bulunmaktadır. Deyimler üzerinde çalışan dil bilimcilerimizin ve folklorcularımızın eserleri

incelenince bu farklılıklar rahatça görülür.

Deyim, tabir kelimesinin yerine türetilmiştir veya onun yerine kullanılır. Tabir için eskiler istilah terimini de nadiren kullanırlar⁽¹⁾. Bunun yanı sıra tabir kelimesi daha başka manalarda da kullanılmıştır. Nitekim Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'inde tabir için; 1-İfade, anlatma, 2-Bir manası olan söz, 3-Deyim, 4-Terim, 5-Rü'ya yorma" karşılıklarını verir. Böyle geniş manalarda kullanılan tabir kelimesinin yerini deyim kelimesi ile doldurmak güçtür.

Türkçe sözlük'te ise⁽²⁾ deyim için; "Çoğu öz anlamından az çok ayrı bir anlam taşıyan klişeleşmiş söz, tabir." denmiştir. Meydan Larous'ta da buna yakın bir tanım ve, "...kayıp olmuş söz grupları, kısa anlatım araçlarıdır. En az iki kelimedenden meydana gelir." ilavesi vardır.

Vecihe Hatipoğlu tabir ve deyim kelimelerinin farkını; "Deyim kelimesinin yeri boştu ve "'tabir" ile karşılanamıyordu. "Tabir" bir tek kelime de olabilir.⁽³⁾ sözleriyle belirtip aynı anlamda olmadıklarını ifade eder.

Her dildiki deyimlerde görülen benzerliklerin yanı sıra çoğu zaman farklı özelliklerde olmaları⁽⁴⁾; tabir sözüne kar-

---

1-Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, 2.bs., KTB.. Yayını:365, Ankara 1986, 643-644 s.

2-Türkçe Sözlük, II .., TDK.Yayını, Ankara 1988, 1398 s.

3-Vecihe Hatipoğlu, "Kelime Grupları ve Kuralları", TDAY Belleten 1963, 221 s.

4-Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil 3 C., TDK.Yayınları:439, Ankara 1982, 37 s.

şılık kullanılan deyim bu kelimeyi tam karşılayamaması karışıklığa sebep olmaktadır. İlgili çalışmalarda yer alan deyimler, başka araştırmacılar tarafından deyim olmadığı şeklinde tenkit görmektedir. Ömer Asım Aksoy, "Atasözleri Sözlüğü" adlı eserinde, daha önce yayınlanmış Velet İzbudak'ın "Atalar Sözü", Şinasi'nin "Durub-ı Emsal-ı Osmaniye", Şemsettin Sami'nin "Kamus-ı Türkî", Mustafa Nihat Özön'ün "Türk Ata Sözlüğü" adlı eserlerini ve daha bir çok yayını bu açıdan eleştirir.⁽¹⁾

Talat Tekin, deyimleri; "Gerçek anlamları dışında anlam kazanan, söze anlatım kolaylığı katan söz öbekleri." diye tanımlar.⁽²⁾ Ardından benzetme veya mecazla kurulmuş deyimlerden bahsederek deyimleri ikiye ayırır. Genelde deyimlerin en az iki kelimededen meydana geldikleri kabul edilmesine rağmen Doğan Aksan⁽³⁾ ve Ali Doğanay⁽⁴⁾ bir kelimeyi de deyim olarak kabul ederler.

Deyim kavramıyla ilgili farklı yorumlamalar ve değişik tanımlar deyimlerin tekrar grupları, atasözleri, dualar, bedualar, meşhurların kalıplaşmış sözleri, mecazî anlamda kullanılan kelimeler, argo kelimeler ve diğer kelime grupları ile karıştırılmasına sebep olmaktadır. Konuyla ilgili çalış-

---

1-Ömer Asım Aksoy, Atasözleri Sözlüğü, 4.bs., TDK. Yayınları: 325, Ankara 1984, 53-99 s.

2-Talat Tekin, "Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine", Türk Dili, C.VI, S.67, 372-374 s. ve S.68, 423-426 s.

3-Doğan Aksan, Türkçenin Gücü, İş Bankası Yayını:286, Ankara 1987, 88-89 s.

4-Ali Doğanay, Türkçe Deyimler Sözlüğü, Ege Matbaası, Ankara

malarda deyim diye, bu türdeki sözlere; atasözü sözlüklerinde de deyimlere yer verildiği görülür.

Burada amacımız, hepsi birbirinden değerli olan bu eserleri tenkit etmek değil, bilhassa deyim taramalarında hangi ölçüleri kullandığımızı göstermektir. Deyim konusunda çalışmalarda bulunmuş dil bilimci ve folklorcularımızda genellikle kabul edilen ve bizim de esas aldığımız tanım ve ölçüleri, deyimlerin çeşitli özelliklerini şöylece özetleyebiliriz:

Bir duyguyu veya durumu bildirmek üzere gerçek anlamlarının dışında bir anlam kazanmış, anlatıma güç katan kalıplaşmış kelime gruplarına deyim denir. Bu tanıma göre deyimler:

1-Atasözleri gibi hüküm bildirmezler; bir durumu, olayı, duyguyu veya davranışı tasvir mahiyetinde ifade ederler.

2-Deyimi teşkil eden kelimelerden biri veya bir kaç gerçek anlamının dışında mecazî bir anlam kazanır. Bazen de bir araya gelen kelimeler gerçek anlamları dışına çıkarlar.

3-Deyimler birden fazla kelimededen meydana gelir.

4-Deyimler anonim ürünlerdir. O dili konuşan herkes bir deyimle aynı şeyi algılar; yani deyimler hepsinde aynı çağrışımlı yapar.

5-Deyimlerin başka bir dile tercümesi mümkün değildir. Daha doğrusu deyimın aynı kelimelerle tercüme edilme imkânı yoktur.

6-Deyimlerdeki kelimeler çoğu zaman cümlede kullanılırken çekim ekleri alırlar.

7-Kullanış esnasında deyimlerin kelimeleri arasına başka kelimeler girebilir.

8-Deyimlerdeki mecaz ve aktarmaların pek çoğu mantık di-

A T A S Ö Z Ü :

Atalarımızın uzun tecrübeler sonucu edindikleri genel bir yargıyı dile getiren, bir düşünceyi kuvvetlendirmek amacıyla söz arasında kullanılan ve genellikle herkesçe kabul edilen kısa, özlü ve bazen ölçülü ve uyaklı bir cümle haline gelmiş anonim verimlerdir. Atasözlerinin halk dilinde zamanla ayıklanmış, sanatlı ve ölçülü cümleler halini almaları, onların unutulmamalarını, münasebet düştükçe iddianın ispatı için kullanılmalarını sağlamaktadır.

Atasözüne karşılık Türkçe'de ilk önce sab kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Aynı kelime Divan ü Lûgati't-Türk'te sav olur. Kutadgu Bilig ve Atebetü'l-Hakayık'ta Arap veya İran tesiriyle mesel kelimesinin atasözünü karşıladığı görülmür.⁽¹⁾ Yine bu eserlerde zaman zaman ihtiyar sözü, sınımış sözü, aksaçlı sözü gibi ifadeler de vardır. Türk Edebiyatında uzun süre kullanılan mesel kelimesi, ayrıca "darb-ı mesel, durub-ı emsal" gibi terkipler şeklinde de görülür. Son yarım yüzyılda ise ata sözü, atalar sözü, ata sözleri gibi isimler kullanılmaya başlanmıştır.

Çeşitli dönemlerde kullanılan bu farklı isimler deyimler de olduğu gibi atasözlerinde de bir karışıklığa yol açmamışlardır. Atasözü kavramının bütün yazarlarca benimsenen bir tanımı mevcuttur. Deyimler gibi başka kelime grupları ile atasözleri arasında benzerlik yoktur. Ancak bazı araştırmalarda atasözleri ile cümle halindeki deyimler birbirine karşılaştırılmıştır.⁽²⁾ Hatta Pertev Naili Boratav, atasözlerini

atasözlerini; 1- Asıl atasözleri, 2- Atasözü değerinde deyimler" diye ikiye ayırır.⁽¹⁾ Bazen de atasözleri hurların sözleri ile birbirine karıştırılır.

Atasözleri ile deyimler arasındaki önemli farklar şunlardır:

1-Atasözleri hüküm bildirir, deyimlerde ise daha çok bir durumun izahı söz konusudur.

2-Deyimlerde kelimeler hem isim, hem de fiil çekim eklerini alırlar. Atasözleri çekime girmez.

3-Manzum eserlerin dışında atasözleri kullanılırken kelimeler, kelime sıraları değiştirilmeden, aralarına başka hiç bir kelime almadan kullanılırlar. Çünkü atasözünde her kelime, o cümleye ölçü, anlam ve kafiye bakımından bir güzellik katmaktadır. Deyimlerde kelimelerin arasına başka kelime girebilir.

4-Atasözlerinde de somutlaştırma, aktarma ve mecazlar vardır, fakat bunlar deyimlerdeki kadar mantık dışı değildir. Dolayısıyla atasözleri bir yabancı dile deyimlerden daha kolay çevrilebilirler. Tercüme halinde atasözleri ölçü ve kafiyelerini yitirirler; ancak deyimler bunların yanı sıra anlamlarını da yitirerek deyim olmaktan çıkarlar.⁽²⁾

Atasözleri milletin hayat felsefesini ortaya koyar. Milletin mazisi boyunca vardığı hükümleri, edindiği kanaatleri, ahlak, terbiye, ekonomi, hukuk gibi bütün sosyal konulardaki değerlerini dile getirirler. Her konu, atasözlerinde kısa ve öz bir ifade halinde herkesçe benimsenen bir sonuca bağla-

1-P.Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 3.bs., İstanbul 1978, 130-132 s.

2-Vecihe Hatipoğlu, Türkçenin Sözdizimi, TDK. Yay:Ankara 1972

nır. Bütün hayat sahnelerinin halk dilinde atasözü şekline kavuşmuş olması; halkın süzölmüş, lüzumsuz kelimelerden arınmış, özlü ve ölçülü hale gelmiş bu sözleri yaratması ve konuşma esnasında bunları kullanarak güçlerinden faydalanması milletin bilgeliğini, irfanını, çevresindeki olaylardan ders alabilme gücünü gösterir.

Atasözlerimiz tasnif edilince, çeşitli konuların her yönüyle en ince ayrıntılarına kadar yer aldığı görülür. Taşındıkları yargı bakımından çoğunlukla birbirine uygun olan bu sözler içinde pek az bir kısmının istisnâf bir hükümle diğerlerine uymadığı, bazen zıt hükümlü olduğu göze çarpar. Olumsuz yargılı olan bu türdeki atasözleri daha çok özel bir durumu dile getirirler. Dar bir çevre içinde nadiren kullanılırlar; çoğunluk tarafından benimsedikleri de söylemez. Bunların bir kısmı zaman içinde atasözlerinde meydana gelen değişmeler sonucu ortaya çıkarlar. "Mürüvvet bilmez katında merhametten maraz tahsil olur." sözünün ilk kısmının zamanla atılarak, "Merhametten maraz doğar." şeklinde söylenmesi gibi.

Bazı sözlere de dar bir çevre veya grup içinde, kendilerini yüceltmek ya da bir topluluğu kötülemek amacıyla bir kısmı değiştirilmiş şekillerde rastlanır. "Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır." sözünde abdal yerine başka grup, kavim veya soy adlarının konması gibi.

Atasözü hakkındaki bu kısa açıklamalara ilave olarak, eserlerinden tarama yaptığımız yazar ve şairlerimizin atasözlerini kullanma teknikleri hakkında da bazı gözlemlerimizi anlatmayı, taramalarda esas aldığımız ölçülerin izahı için gerekli görüyoruz.

KUTADGU BİLİG'DE ATASÖZLERİ :

Kutadgu Bilig, sosyal hayat, ahlak, vatandaşlık, saadet ve bilhassa devlet idaresi gibi konularda ideal olanı vermeye çalışan öğretici, manzum bir eserdir. Eserde işlenen fikirlerin temel kaynağı islami olmakla beraber, Türk töresine, islamiyetten önceki hayat tarzı ve dünya görüşümüze de zaman zaman yer verilmektedir. (1)

Yusuf Has Hacib'in eserinde işlediği ideal hayat tarzını ifade ederken sık sık faydalandığı ve çeşitli soyut ve tarif edilmemiş kişilere bağladığı fikir ve sözlerin kime ait olduğunu tespit etmek, o devrin sosyal hayatını, fikrî yapısını ve fikir adamlarını iyi bilmeye bağlıdır. Ancak şairin pek çok sözü, "Türkçe mesel, awıçga sözi, vs." diye beyan etmesi, onun muhitine bağlı kaldığını, kültür ve bilgi bakımından sivrilmiş olmakla beraber yer yer halkın değer yargıları, hayat felsefesi olan söz ve deyişlerden faydalandığını gösterir. (2) Eser üzerinde bugüne kadar çeşitli yönlerden yapılan araştırmalarda mesel, awıçga sözü, vecize, sav ve deyişlerin sadece "hikmetler" diye karşılandığını ve eserde yer alan atasözlerinin taranmasına her nedense çalışılmadığını görmekteyiz. Kanaatimizce bu durumu, aşağıda izah edeceğimiz gibi yazarın atasözlerini güçlkle hissedilecek tarzda kullanmasına bağlamak gerekir.

Divanü Lûgati't-Türk'te atasözleri derlenerek, hiç değiş-

1-Tuncer Gülensoy, "Kutadgu Bilig'den Hikmetler", Türk Kültürü, S.98, Aralık 1970, 157-158 s.

2-Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig I Metin, 2.bs., TDK.Yay. Ankara 1979, XXVII s.

tirilmeden yazılmıştır. Oysa Kutadgu Bilig'de sözlerin cümle yapılarında, aruz veznine uyarlamadan dolayı büyük değişiklikler görülür. Şair, işlemeye ve adeta yeniden şiirleştirmeye gayret göstermiş, sanatkârlığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla pendnâme türü eserlerde deyiş ve yapı bakımından belirli olan atasözleri Kutadgu Bilig'de ancak anlam yönünden sezinlenebilirler.⁽¹⁾

Eserde yer alan atasözlerinin bir kısmı asıllarına, yani atasözlerimizin cümle yapılarına yakın görünmektedir. Pendnâmelerde, mesnevilerde olduğu gibi bir mısrada atasözü dile dile getirilirken, beytin diğer mısrası anlam bakımından daha zayıf, açıklama veya ihbar görünümündedir:

"Bilişmez kişiler karagu sanı

Karagu yorık yazsa sökme anı (KB.493)"

"Tanıdığı olmayan insan kör gibidir; kör yolunu şaşırırsa onu ayıplama."

"Budun baylıkı begke baylık turur

Tilese anı tut tilese munı (KB.5545)"

"Halkın zenginliği beyin zenginliğidir; ister onu tut, ister bunu."

"Negü tir eşitgil közi tok kişi

Bu köz tokluğu ol bu baylık başı (KB.5385)"

"Gözü tok insan ne der, dinle: Zenginliğin başı tok gözlü olmaktır."

Karahanlıca döneminde yazılmış diğer eserlerden Atebetü'l-Hakayık ve Divanü Lügati't-Türk'le karşılaştırılınca

üçünde de ortak olan atasözlerine rastlamak mümkündür. Günümüzde kullanılmayan bu sözlerin bir kısmının atasözü oluşları üçünde de ortak olmaları ile kesinlik kazanır.⁽¹⁾

"Arpasız at aşumas, arkasız alp çerig sıyumas DLT."

"İdi yakşı aymış kör ilçi başı

Kamugda küçi bek kadaşlıg kişi(KB.3172)"

"İl hakimi çok yerinde söylemiş:Akrabaları olan kimse herkesten daha güçlüdür."

"Kut belgüsi bilig (DLT.)"

"Kutluluğun alameti bilgidir."

"Bilig birle bulnur sa'adet yolu(AH.83)"

"Bilgi ile saadet yolu bulunur."

"Bilig erdem öğren ağır tut anı

Ağır kılğay ahır ol erdem sini (KB.3013)"

"Bilgi ve erdem öğren, onu ağır tut;sonunda o erdem seni ağır kılar."

Yaptığımız konu tasnifi sonucu bir araya gelen bu üç eserdeki sözlerin aynı konuyla ilgili olanları incelenirse pek çoğunda böyle bir benzerlik gözlenebilir.

Kutadgu Bilig'de bazı sözlerin birkaç yerde tekrarlanmaları onların atasözü olduğuna kanaat uyandırmaktadır:

"Çıgay kılsa kimni közi suklukı

Bayutmaz anı bu ajun toklukı (KB.2615)"

"Aç gözlülük kimi fakir yapmış ise, bu dünya onu ne kadar doyursa zenginleştiremez."

"Negü tir eşitgil közi tok kişi

Bu göz toklukı ol bu baylık başı (KB.5385)"

"Gözü tok olan insan ne der, dinle: Göz tokluğu zenginliğin başıdır."

"Toğumsuz bolur ol közi suk kişi

Közi sukka yetmez bu dünya aş1 (KB.2001)"

"Aç gözlü kişi doyumsuz olur; bu dünya aş1 aç gözlüye yetmez."

"Yukarıya aldığımız üç beyitte olduğu gibi Kutadgu Bilig' de başka sözlerin de tekrarına rastlamak mümkündür. Anlam bakımından benzer olan bu sözlerin her seferinde farklı bir ifade ile dile getirilmeleri, şairin sanatkârlığını ve atasözlerinin işlenerek asıl cümle yapılarının değiştirilerek kullanıldıklarını gösterir. Metnimizde 165, 179, 194 ve 166 ile 194 numaralarda yer alan sözler de bu tarzda benzerlik gösteren sözlere örnek teşkil ederler.

Kutadgu Bilig'den aldığımız toplam 205 atasözünün büyük bir kısmının farklı kişilere ait oldukları ve iddianın kesinlik kazanması için delil olarak alındıkları bildirilir. Ancak nerden alınıralsa alınsın, hepsi Yusuf Has Hacib'in eserine uygun vezin ve kafiye kazanır, yani şair, o sözleri cümle yapısı itibariyle adeta yeniden yaratarak eserine alır. Beyit nazım birimiyle kaleme alınan eserde, alıntı oldukları haber verilen bazı sözlerin millî nazım birimimiz olan dörtlük şeklinde kafiyelendirilmeleri ilginçtir. Bu değişiklik bunların yapı bakımından şair tarafından işlendiklerini, ancak anlamın tamamlanması ve bütünlüğün korunması için dörtlük sistemine, muhtemelen aslına bağlı kalınarak yazıldıklarını akla getirmektedir:

"Negü tir eşitgil sınamış karı" (Tecrübeli ihtiyar ne der, dinle:) ifadesinden sonra şu dörtlük yer alır:

"Kişi körkiçe iç kılıcı iş ol
 Yüzi körki birle kılınçı tuş ol
 Taşı körse tap tut içiçe tanuk
 Taşı teg içi ol içi teg taş ol (KB.2214,2215)

"İnsanın iç tabiatı onun dış görünüşüne eştir; yüzü ve kıyafeti ile hareketi birbirine denktir. Dışını görürsen bunu içi için yeter şahit say; insanın içi dışı gibi ve dışı da içi gibidir."

Eserde delil olarak alındıkları haber verilen ve çok değişik kişilere mal edilen bu sözlerin sahibi olarak hiç özel isim verilmemiştir. Genellikle belirsiz, soyut, tarif edilmemiş kişi veya gruplara bağlamıştır. Mesela sabır konusundaki bir sözü sabırlıya, yiğitlik veya beylik konusunu işleyen sözleri, "alp er, kür er, budun başlar er, vs..." gibi bu özellikleri ile tanınanlara atfeder. Eserden seçtiğimiz sözlerin yaklaşık olarak yüz elli tanesinin bağlandığı kişi veya gruplar şunlardır: " awıçça sözi, şair sözi, törü birgüçü, kökçin sözi, sınımış, büğü, ukuşlug, biliglig, köni sözlüg, alp er, kür er, adaş tutmuş, bagırsak kişi, köñli oduğ, sevmiş, ogullug, yiti közlüg, közi tok, budun başlar er" Bu tamamen belirsiz şahıs veya grupların yanı sıra kısmen belirli, "ötüken begi, böke yavgusı, yağma beyi, İla'nın meşhuru, Üç-ordu hanı, Türk hanı, Türk buyrukı " gibi kişilerden de bazı sözler alındığı söylenir.

Bunlardan farklı olarak taradığımız 20 sözün Türkçe mesel oldukları bildirilmiştir. Ayrıca şairin:

"Negü tir eşit emdi Türkçe mesel

Başında keçürmiş bu kökçin sakal " şeklindeki ifadeleri;" kökçin sakal, sınımış karı, kökçin sözi, yetilmiş yaşı, törülüg kişi, başında keçürmiş" gibilere bağlanan sözlerin de

atasözü sayılmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Seçtiğimiz elliyi aşkın sözün atasözü oldukları, böylece şair tarafından beyan edilmiştir. Eserde "tazi dili" (Arap atasözü) ve "tejik bilgisi" (İran uleması) de birkaç sözü alınanlar arasında sayılırlar. Arap atasözü olarak verilen, seçtiğimiz sözlerden biritane şöyledir:

"Kişi aslıya kör kılınç tanuk

Kılınç ne erse kör aslı ol ok (KB.5810)"

"Kişinin aslına huyu tanıktır. Huyu ne ise aslı odur."

Eserden tespit ettiğimiz 205 atasözünden 66 tanesinde sözün öncesinde şairin alıntı veya mesel olduklarına dair bir ifadesi bulunmamaktadır. Ancak bunların da, atasözlerimize diğerlerine göre daha çok benzemeleri, onları seçmemize sebep oldu.

Taramayı yaparken genel olarak şu ilkeleri göz önünde bulundurduk:

1-Anlam açısından bugünkü atasözlerimize ve o döneme ait eserlerde yer alan atasözlerine benzerlik,

2-Genel bir yargının özlü ifadesi olma, yani atasözü tarifine uygunluk,

3-Yazarın, "Türkçe mesel, kökçin sözi, vs." gibi beyanları,

4-Eserde aynı sözün birkaç yerde delil olarak kullanılması.

Şunu da ilave etmek gerekir ki, bazı güzel sözlerin zaman içinde yayıldıkları, daha güzel ve özlü bir şekil aldıkları, anlamın zenginleştiği, ilk söyleyenin unutulması sonucu atasözü gibi kullanıldıkları bilinmektedir.⁽¹⁾ İşte Yusuf

Has Hacib'in devrinde meşhur olan bir devlet veya fikir adamının eserine aldığı yahut kendisinin malı olan güzel söyleyişlerin zamanla atasözü halini almış olması muhtemeldir.

ATEBETÜ'L-HAKAYIK'TA ATASÖZLERİ :

Etebetü'l-Hakayık'ta atasözleri Kutadgu Bilig'e göre çok daha açık ve kolay tespit edilecek şekillerde, asıllarına uygun kullanılmışlardır. Yazıldıkları devir ve konu bakımından birbirine yakın olan bu iki eser, konunun işlenişi, fikirlerini yer yer atasözleri ile destekleme bakımından da birbirine benzerler. Atasözlerini nazma geçirmede, asıllarına daha yakın tarzda kullandığı için Edip Ahmet daha başarılı olmuştur, denebilir. Eserdeki atasözleri dörtlükler içinde genellikle bir mısra halindedir; iki mısradan teşekkül edenleri azdır. Bu mısralarda atasözünün kelimeleri arasına girmiş kelime veya mısrayı tamamlamak için kullanılmış kelime bulunmaz. Yalnız bazı sözlerde kelime sırasının değiştirildiği görülür:

"Arımaz neçe yusa kan birle kan (AH.328)"

Atasözünü takip eden mısrada ise bazen o atasözünün açıklaması dile getirilir, bazen de o sözün hükmü başka bir şekilde ifade edilir.

Atebetü'l-Hakayık'taki atasözleri Aydın Oy tarafından taramıştır. ⁽¹⁾Onun tespit ettiği sözlerin sayısı yirmi üçtür. Ancak bizim taramada tespit ettiğimiz otuz altı sözün içinde atasözü sayılamayacak olanı kanaatimizce bulunmamak-

tadır. Aydın Oy'un atasözü olarak almadığı on üç sözden gelişigüzel seçilmiş birkaçı aşağıdadır:

"Haber bar birilse eger ademi

İki kol dinar ma ol üç kol kolur (AH.310,311)"

"Eğer bir kimseye üç vadi dolusu dinar verilirse,o üç vadi ister."

"Biliglig tişi er, cahil er tişi (AH.88)"

"Bilgili dişi erkek, cahil erkek dişidir."

"Yimişsiz yıgaç teg keremsiz kişi (AH.323)"

"Keremsiz insan meyvesiz ağaç gibidir."

Ayrıca, "Eren körki akl ol süneknün yilig (AH.90)" sözünün tamamını değil de ilk yarısını atasözü saymıştır. Kanaatimizce bu sözün tamamı atasözü sayılmalıdır. Çünkü atasözlerinde soyut bir fikir veya düşünce, somut bir varlıkla, tabii bir olayla karşılaştırma ve canlandırma amacıyla yan yana yer alır.

Edip Ahmet Yükneki'nin eserinin başında:

"Bezedit kitabını nevadir sözün

Bakıglı okıglı asıg alsu tip (AH.77,78)" (Gören ve okuyan istifâde etsin diye, kitabı nâdir sözler ile süsledim.) şeklindeki ifadesiyle kendi nazmını öğmüş olmanın yanı sıra eserine yer yer aldığı atasözlerini kastetmiş olması muhtemeldir.

Kutadgu Bilig'de atasözleri bahsinde belirttiğimiz değerlendirmede esas alınan ölçülere ve uyulan ilkelere bu eserin taranmasında da uyulmuştur.

DİVANÜ LÛGATİ'T-TÛRK'TE ATASÖZLERİ :

Divanü Lûgati't-Türk'teki atasözleri üzerinde bugüne kadar çeşitli ve pek değerli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan sırasıyla Abdülahad Nuri'nin, Carl Brockelmann'ın, Necib Asım'ın, Ferit Birtek'in, Ali Ulvi Elöve'nin konuyla ilgili çalışma ve yayınları en önemlileridir. (1)

Bu metinde yer alan atasözleri Ferit Birtek'ten alındı. Ferit Birtek Carl Brockelmann yayınından da faydalanarak Besim Atalay tercümesinden yaptığı taramada 292 atasözü tespit etmiştir. Bu sözlerin konuca yakın olanlarını biraraya getirerek otuz konuda sözleri sınıflandırmıştır. (2) Divanü Lûgati't-Türk'ten Abdülahad Nuri 251, Carl Brockelmann 264 atasözü tespit etmişken, bu sayı Ferit Birtek'te 292'ye çıkar. Biz bunlardan 271'ini aldık. Aşağıdaki sözleri atasözü saymadık:

"Öz kartın kartan" (Kendi yaranı sağalt.)

"Yiti başlıg yil büke" (Yedi başlı yel büken.)

"Önegey irpeldi iş" (İyileşeceğine bozuldu iş.)

"Anar titrü baksa bolmas" (İnsan dna dik baksa olmaz.)

Bunun dışında bazı sözlerin tekrar yazılması ve küçük bir değişikliklerle eserde tekrar yer alan sözün ayrı bir atasözü sayılması Ferit Birtek'te rakamın yüksek olmasına sebep olmuştur.

Çeşitli konulara dair atasözlerinin sadece 30 konuda

1-Saim Sakaoğlu, "Divan-ü Lûgat-it-Türk'ün Halk Edebiyatı açısından taşıdığı değer", Atatürk Ün.Fen-Ed.F.Araştırma Dergisi, Z.Velidi Togan Özel Sayısı, S.13, 301-319 s.

2-Ferit Birtek, a.g.e., 14-52 s.

tasnifi, yazarı bazı zorlamalar yapmaya itmiş ve hatalara düşmüştür. Atasözü tasnifimizde bundan da faydalandık, daha fazla konuda tasnif yaptığımız için bu eserde görülen zorlamayla sözü bir konuya yakıştırma yanlışlarını da düzelttik.

XV. YÜZYILA AİT ATASÖZÜ MECMUASI :

Metnimizde yer alan atasözlerinin 460 tanesi Velet İzbudak tarafından yayınlanan⁽¹⁾ XV.Yüzyıldan kalmış bir atasözü mecmuasından alındı. Velet İzbudak bu mecmuayı, "Şu istinsah, şerh ve izah eylediğim Atalar Sözü kitabı, Fatih Kütüphanesinde tiptan, Türkçe ve eskiden yazılmış, Mevlana Şemsettin namındaki tıp aliminin yazdığı teshil kitabının sonuna kadim sülüs hattı ile ve eski imla ile harekeli olarak yazılmıştır. Kitabın numarası 3443'tür." sözleriyle tanıtır. Eserde toplam 695 söz bulunmaktadır. Eserin yazılış tarihi: "Bu kitap pürpend ile hatmoldukta tamam, hicretin sekiz yüz seksen beşi olmuştu, vesselam" (Miladi: 1476) kaydıyla eserin başında ifade edilir.

Velet İzbudak'ın, Dede Korkut'tan daha önce ve Osmanlı sınırları dışında yazılmış olduğunu bildirdiği,⁽²⁾ kendisinin de eserde yer alan atasözlerini açıklayıp benzer sözler ilave ettiği ve fotokopileriyle yayınladığı eserin içinde yer alan 695 sözden sadece 460 tanesini atasözü olarak aldık. Yaklaşık yirmi tanesine de deyimler arasında yer verdik.

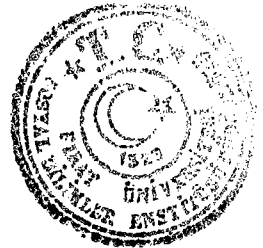
Kitabın baş kısımlarında gerçek atasözlerine yer verilmiş olmasına rağmen ileri sayfalarda belki de sayının büyü-

1-Velet İzbudak, Atalar Sözü, İstanbul-Devlet Basımevi, 1936, 82+42 s.

2-Aynı eser, 5 s.

tülmesi kaygısıyla alelade sözlere, deyimlere ve çok sayıda müstehcen söze yer verildiği görülür. Bir sözün atasözü olabilmesi, o sözün umumî kabul görmesi, geniş bir çevrede bilinmesi, yayılması ve münasebet düştükçe rahatlıkla her yerde söylenebilmesine bağlıdır. Velet İzbudak'ın Karakoyunlu ve Akkoyunlu göçebe sahasında yazıldığını bildirdiği gibi kanaatımızca da sadece dar bir çevreye ait olan ve belli bir grup içinde ancak söylenebilen bu müstehcen sözleri atasözü sayamayız.

"Öteki kapıdan kovarlarsa sen bacadan düş" veya "Sen de mi bildin yüküm kozuduğun" şeklindeki bazı sözleri de deyim saydık. Daha önce de belirttiğimiz gibi eserden 460 tane gerçek atasözü aldık. Dikkati çeken bir diğer nokta buradaki bazı sözlerin diğer atasözlerimize göre farklı hüküm taşımalarıdır. Bunun yanında bugün farklı şekillerde kullandığımız pek çok söz, asıl ve doğru şekli ile bu eserde karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak bu sayıda gerçek atasözüne yer verdiği için bu yazmanın Türk kültürü açısından müstesna bir yeri vardır, diyebiliriz.

NECATİ BEG DİVANINDA ATASÖZLERİ :

XV.Yüzyıl şairlerinden olan Necâtî Bey, şiirlerinde deyimlere, halk tabirlerine ve atasözlerine çok yer verir. Bu özelleğinden dolayı Latîffî, Sehî ve Kınalızâde Hasan Çelebi tezkirelerinde Necâtî Bey'den "meselgûy" diye bahsederler.⁽¹⁾ Necâtî Bey Türkçe deyim ve atasözleri kullanarak çağrışımlar yaratmakla manayı zenginleştirme yolunu herkese açmıştır.⁽²⁾

Bilindiği üzere Divan edebiyatında atasözlerinden faydalanma irsal-ı mesel sanatını oluşturur. Edebî sanatlara düşkünlük, şiirde mesel kullanımını beraberinde getirir. Ayrıca XV.Yüzyılda mahallî konuşmalara yer verme, Türkçe kelimelerden redif ve kafiye yapma, kısaca şiir dilini Türkçeleştirme bu dönem şairlerinde yaygındır.⁽³⁾ Dilimizin kısa ve özlü anlatımdan yana olan yapısal özelliği,⁽⁴⁾ Divan şiirinin beyit bütünlüğü ve güzelliği ile beyitte geniş bir fikrin özlü anlatımı şeklindeki şiir anlayışı dolayısıyla buna uygun düşen atasözü kullanımını Necâtî'nin şiirlerinde mesellerden faydalanmasının başlıca sebepleridir. Söylenmek istenen düşünce yaygın bir atasözü ile adeta belgelendirilir.

Necâtî Bey atasözlerini herkesçe bilinen yaygın hükümlerinin dışında, kendine has bir düşünceye aktararak bu düşüncesini ispat etmek için kullanır. Düşüncesiyle atasözü

1-Mine Mengi, "Necâtî'nin şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı",

Erdem, C.2, S.4, Ocak 1986, 47-58 s.

2-Mehmet Çavuşoğlu, "Divan Şiiri", Türk Dili-Türk Şiiri Özel sayısı II, S.415, Temmuz 1986, 13 s.

3-Fuad Köprülü, "Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübessirleri", Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, 271-315 s.

4-Doğan Aksan, Anlambilim ve Türk Anlambilimi, 3.bs., DTCF.Yay.,

arasındaki ilişkiyi çoğu yerde "ki" edatıyla kurar:

"Şükr-i Hudâ ki her marâzuñ bir devâsı var (NBD.225)"

"Söze uymaz diyü siz başa deli dimen kim

İşini gayra inanmaz kişi uslu olıcak (NBD.315)"

Sayılarını çoğaltabileceğimiz bu tarz bağlantının dışın-
da, " meseldür ki, dirler ki, ben mu'tekid ana ki, bu mesel-
dür dostum, işidürüz ki, vs." şeklinde ifadeler kullanır.

"Raş'ad ehli olanlar böyle dirler

Ki alçaktan görünür yuca yirler (NBD.9)"

Bütün bu ifadelerin yanı sıra doğrudan atasözü kullanı-
mına da rastlanır:

"Hâlûğ cefâyı . hûşe-i zülfünden öğrenür

Üzüme göre kararur ey bî-vefâ üzüm (NBD.363)"

"Zülf-i dırâz derdini benden sor ey tabîb

Uzun gice belâsını bimâr yeg bilür (NBD.272)"

Mısrayı tamamlamak için kelimeler arasına atasözünde
bulunmayan başka kelimeler de katılır:

"Olmaz ey Mısr-ı melâhât 'âşıkâ Bağdâd irag(NBD.307)"

"Adem olmazmış Necâtî kişi göğçek ton ile (NBD.401)"

Atasözlerinin kelime sırasında değişiklik yapar:

"Bulunmaz eğri tutulmazsa togru (NBD.414)"

Necâtî'nin divanında kullanılmış atasözlerinin bir kısmı
bugünkü kullanıma çok yakın bir kelime kadrosu ve sıralanı-
şına sahiptir:

"Bu meseldür dostum sağ baş yadug istemez (NBD.238)"

"Ölen ardınca ölmüş yok Necâtî (NBD.98)"

Necâtî Beg divanından tespit ettiğimiz atasözlerinin
sayısı 69'dur. Bu sayı diğer pek çok divanla kıyaslanırsa
küçümsenemez. Bunun da ötesinde şairin meselgüylüğü fazla
sayıda atasözü kullanmaktan ziyade tabir, deyim ve mahallî

söyleyişleri gayet ustaca ve rahatlıkla kullanmasından kaynaklanır. Bu sözlerin kullanıldığı mısralarda imalelerin fazla olmasına rağmen, genelde aruz vezni zaruretiyle pek zorlama olmadığı ve bunları vezne kolayca uyguladığı söylenebilir.

ŞEYHİ'NİN HÜSREV Ü ŞİRİN'İNDE ATASÖZLERİ :

Eserden taradığımız atasözü sayısı 81'dir. Şeyhî bu sözleri genellikle eserindeki bölümlerin sonunda ve karşılıklı konuşmalarda kullanmıştır. Kutadgu Bilig'de de gözleendiği gibi, Divan edebiyatı mesnevi nazım şeklinde bölümlerin sonunda konuyu açıklama, genişletme veya okuyucuya nasihat maksadıyla bazen peş peşe birkaç tane atasözü yer alır. Atasözünün bulunduğu mısra veya beytin çevresindeki diğer mısra ve beyitlerde atasözündeki düşünce şairin kendi buluş ve benzetmeleriyle tekrar tekrar dile getirilir. Böylece bölümde anlatılan olaydan çıkarılacak dersi bir atasözü ve kendi buluşları olan benzetmelerle örnekler vererek kuvvetle belirtir. Kendisinin malı olan benzetmeler de tıpkı atasözlerindeki gibi herkesçe bilinen tabii gerçeklerdir.

Şeyhî, bu sözleri Necâfî Bey kadar ustalıkla, manzumesinin bir parçası olarak hissetirecek derecede başarılı kullanmamıştır. Göze çarpan en önemli nokta dilindeki ağırlığın atasözü kullandığı mısralarda yok olması, dilin birden bire sadeleşmesidir. Esasen taradığımız Divan edebiyatı ürünü diğer eserlerde de bu durum gözlenir. Hatta ağır bir dil kullanmaya meyilli olan divan şairleri, deyimlerimizin çokluğu ve Türkçe'nin bu sahadaki zenginliği sayesinde çoğu zaman sade dille yazmaya adeta mahkûm olmuşlardır. Bazen de Türkçe deyim veya atasözündeki kelimelerin başka bir dildeki karşılığını kullanmışlardır.

Şeyhî, tek cümlelik bir atasözünü aralarına başka sözler de katarak beyit haline getirir. Günümüzde, "Vakitsiz öten horozun başını keserler." şeklinde olan atasözü Şeyhî'de:

"Horosı gör ki bi-vakt ötse nâ-gâh

Çalarken kanadın baş oynar iy şâh (HŞ.5783)"

sözleriyle yer alır. "El yumruğu yemeyen, kendi yumruğunu demir sanır." sözü Şeyhî'nin eserinde:

"Yimeyen kişi yad elden şikence

Demürdendür sanur kolında pençe (HŞ.2296)"şeklindedir. Ayrıca manzum eserlerde mesellerden önce, "meseldür ki, derler ki, vs." gibi bir beyanla meselle söylenen arasında ilişki kurulur. Fakat Şeyhî'de bu tür ifadeler azdır.

Taradığımız diğer eserlerden Ahmedî'nin Cemşid ü Hürşid'i Şeyhoğlu Mustafa'nın Hürşidnâme'si ve Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sı atasözü ve deyimlere yer verme özellikleri ile Hüsrev ü Şirin'e benzerler. Bu üç eserde tespit edilen sözlerin sayısı da az olduğundan ayrıca o eserler üzerinde deyim ve atasözü kullanma açısından durmadık.

ATASÖZLERİYLE İLGİLİ İNCELEMELER :

Bu bölümde, metnimizde yer alan atasözlerini, bilahare görüleceği gibi çeşitli özellikleri ile inceleyerek, Türk atasözlerinin ortak ve genel şekillerini, anlatım metodlarını, yapılarını, vs. sayıca belirleyip göstermeye çalıştık. Elde edilen sonuçları da incelemenin sonunda "Sonuçlar" adı altında topladık.

Anonim Halk Edebiyatı ürünü olan atasözleri, diğer edebî türler kadar tabii dilden ayrı ve kendi başına bir tür değildir. Daha çok günlük konuşmalarda kullanılırlar. Konuşma dilinin malzemesi olarak ortaya çıkarlar. Dolayısıyla dilin tabii özellikleri diğer edebî türlerden çok atasözlerinde görülür. Bu düşünceden hareketle, atasözlerinin şekil ve anlatım özellikleri büyük oranda dilin de özellikleridir, diyebiliriz.

Her konuda ayrıca belirtileceği gibi, metnimizde yer alan bütün sözleri, bir kısmı manzum eserlerde işlendiği, yeni bir yapı kazandığı için incelemeye dahil etmedik. Manzum eserlerin bir kısmında ise, atasözlerinin beyit veya bir mısra içinde asıllarına uygun bir şekilde kullanıldıkları görülür. Bunların da bazıları incelemeye alındığı için, mensur eserlerden veya derlemelerden aldığımız atasözü sayısı ile incelediğimiz sözlerin sayısı eşit değildir.

İncelemeyi yazıya geçirirken, fazla yer almaması ve bunun da ötesinde gerekli görmediğimiz için, herhangi bir gruba dahil olanların hepsini yazmayıp veya hepsinin metindeki kayıt numarasını vermeyip, birkaç örnek vermekle yetindik. Bu örneklerin baş taraflarına sadece atasözünün metnimizdeki kayıt numarasını yazdık.

ATASÖZLERİMİZİN CÜMLE YAPILARI :

Atasözlerimiz esas itibariyle, dilimizin karakterine uygun olarak, yalın, kesin ifade belirten ve kelime sayısı bakımından kısa olan cümlelerden kuruludur. Çokça söylenen bu özellikleri, atasözlerin cümle yapılarının incelenmesiyle somut şekilde göstermek gerekir. Bu düşünceyle metnimizde yer alan sözleri üç gruba ayırarak ele alıp inceledik. Karahanlıca ve Uygurca döneminin sözleri ile Eski Anadolu Türkçesi'nden aldığımız sözler arasında cümle yapıları bakımından değişiklik olup olmadığını orantı ile belirlemeye çalıştık. Ayrıca Anadolu sahasında ve onlarla aynı zamanda söylenmelerine rağmen Dede Korkut ve Oğuznâme'deki atasözleri, ilk bakışta farklı özellikler taşıdıkları gibi bir intiba bırakırlar. İncelememizde bu ilk intibain doğruluk derecesini araştırmak için bunları da ayrı bir grup olarak ele aldık.

Atasözlerimizin cümle yapıları üzerinde bugüne kadar yapılmış önemli çalışma olarak, İbrahim Zeki Burdurlu'nun⁽¹⁾, Aydın Oy'un⁽²⁾, ve Semahat Şenaltan'ın⁽³⁾ çalışmaları sayılabilir. Ancak bu çalışmalardan ilki ve üçüncüsü yüzyılımız atasözleri üzerinedir. Aydın Oy'un çalışmasında ise burada yaptığımız gibi atasözleri dönemleri itibariyle gruplar halinde karşılaştırılmamışlardır.

-
- 1-İbrahim Zeki Burdurlu, "Atasözlerimizin Cümle Yapıları", *Türk Dili*, C.16, S.187, Nisan 1967, 508-513 s. ve S.188, 629-634 s.
  - 2-Aydın Oy, Tarih Boyunca Türk Atasözleri, İstanbul 1972, 91-96 s.
  - 3-Semahat Şenaltay, "Alman ve Türk Atasözlerinin Dil Yapıları Üzerine Bir Etüd", *Batı Dil ve Ed.Arş*, C.6, S.2, 85-112 s.

Bu konuda yapılmış önemli bir çalışma da Saim Sakaoğlu'nun fıkra ve hikaye tipi atasözlerimizin yapısını inceleyen⁽¹⁾ çalışmasıdır.

Metnimizde yer alan bütün atasözlerinin bu araştırmaya tabi tutulmadığını da bir kere daha belirtelim. Bilhassa anlam açısından atasözü olan, ancak yapısında büyük değişme görülen, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık, Hurşidnâme, Cemşid ü Hurşid gibi manzum eserlerden aldığımız bazı sözleri inceleme dışında tuttuk.

Atasözlerini; 1-Karahanlıca ve Uygurca dönemine ait olanlar, 2-Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olanlar, 3-Dede Korkut ve Öğuznâme bünyesinde yer alanlar diye gruplara ayırmakla, devreler arasındaki farkları belirlemenin yanı sıra atasözlerimizdeki değişme ve gelişmeyi de tespit etmeyi düşündük.

Karahanlıca ve Uygurca dönemine ait 393 atasözünün, 96 tanesi yalın cümle, 103'ü şartlı-birleşik cümle, 34'ü girişik-birleşik cümle ve 135'i sıralı cümle yapısındadır. En fazla sayıda görülen sıralı cümlelerin bir kısmını iki cümleli atasözü saymakda mümkündür, ancak aralarındaki anlam ilişkisi dolayısıyla sıralı cümle yapısı arzederler. Birbirine benzer veya zıt olan iki olayı, durumu veya yargıyı dile getiren ve her biri yalın bir cümle yapısında olan bu iki cümlede anlam ilişkisinin varlığı sıralı cümle tanımına uygun düşer. Özne veya yüklemi ortak olan bağımlı-sıralı cümle çok azdır. Bağımlı-sıralı cümle yapısında olan atasözleri Eski Anadolu Türkçesinde daha çok görülür. Karahanlı dönemi atasözleri anlam bağıllığı dolay-

-----
1-Saim Sakaoğlu, "Atasözlerimizin Yapısı", Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1974, 133-143 s.

sıyla sıralı cümle özelliği taşırlar.

Sıralı cümle saydığımız atasözlerine örnek olarak,

" 62- Oğlan suw töker, ulug yanı sınur."

" 70- Öz inin ölmez, özgesi ölür." sözlerini sayabiliriz.

İki cümleli kabul ettiğimiz,

" 512- Erdemlig kişi erdini birle tüz ol

Erdemsiz kişi etük içindeki ulyak birle tüz ol "

"514- Karga karısın kim bilir, kişi alasın kim tapar?"

şeklindeki sözlerin sayısı 7'dir.

Karahanlıca ve Eski Türkçe devrine ait bu sözlerden, sıralı cümle olanlarda benzerliklerinden dolayı ilgi kurularak bir yargıya varılanların sayısı 66, zıtlıklarından dolayı karşılaştırma yapılarak yargıyı pekiştirenlerin sayısı 13'tür. Diğer sıralı cümlelerde ise olayın safhaları dile getirilerek açıklama metoduyla yargıya varılır.

Benzerliği dile getiren sıralı cümleler:

" 119- Kuş kanatın er atın "

" 127- Kal sawı kalmas, kagıl bağı yazılmas."

Zıt durumları ifade eden sıralı cümleler:

"Kişi alası içtin, yılki alası taşın 516 "

Olayın meydana gelişini anlatan atasözleri:

" 662-Anası tewlüg yuwka yapar, oğlı tetig koşa kapar."

" 664-Balık suwda közi taşın."

Bu dönemde sıkça görülen bir cümle şekli de sıralı cümlelerden birinin veya her ikisinin şartlı-birleşik cümle olmasıdır. Bu yapıda olan 16 tane atasözü bulunmaktadır.

"613- Kılnu bilse kızıl keçer, yaranu bilse yaşıl keçer."

" 708- Yagın erse tawar kerek, yundakı tegir."

Yalın cümlelere örnek:

" 80- Ewdeki buzagu öküz bolmas."

" 90- Bugday katında sarkaç suwalur."

Şartlı-birleşik cümleler:

" 17- Atan yüki aş bolsa açka az körünür."

" 171- Xan ışı ış bolsa katun ışı kalır."

Girişik-birleşik cümleler:

" 14- Suw körmeginçe etük tartma."

" 28- Yazıdaki süwlin eğer geli ewdeki takagu içginma."

Yüzde itibariyle hesaplanırsa, Karahanlı Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerine ait atasözlerinin yüzde 24'ü yalın, yüzde 39'u sıralı, yüzde 25'i şartlı-birleşik ve yüzde 9'u girişik-birleşik cümle yapısındadır.

Dede Korkut ve Oğuznâme bünyesinde yer alan 84 atasözünden 28'i yalın cümle, 26'sı girişik-birleşik cümle, 17'si sıralı cümle, 11'i şartlı birleşik cümle, yalnız 1 tane iki cümleli, biri de bağlı cümle yapısındadır. Orantı kurulursa yüzde 34'ü yalın, yüzde 31'i girişik-birleşik, yüzde 20 sıralı ve yüzde 13'ü şartlı-birleşik yapıda olan cümle bulunduğu anlaşılır.

Bu atasözlerine de aşağıdaki cümleleri örnek olarak verebiliriz. Yalın cümleli atasözleri:

" 69- Öksüz oğlanın dili acı olur."

" 424- Yapağılı gökçe çimen güze kalmaz."

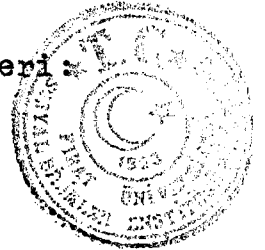
Girişik-birleşik cümle yapısında olan atasözleri:

"54- Kız anadan görmeyince öğüt almaz."

"68- Oğul kimden olduğun ana bilür."

Sıralı cümle halinde olan atasözleri:

"72- Yad oğlı saklamagıla oğul olmaz, büyüyende salur gider, gördüm demez."

Genel olarak atasözlerimizin cümle yapıları sayı ve oran olarak göz önüne alınırsa bütün dönemlerde de bağlı cümle yapısında olan atasözlerinin yok denecek kadar az olduğu görülür. Bağlı cümle daha uzun ve anlamlı birbiri üzerine bina edilen cümleler kurulmasını gerektirir. Oysa atasözlerimizde bu tür cümleler yerine peşpeşe gelen yalın cümlelerle, yani sıralı cümlelerle karmaşık fikirlerin ifade edilmesi tercih edilmiştir.

Karahanlıca ve Eski Türkçe'de yüzde 9 oranında görülen girişik-birleşik cümle yapısındaki atasözlerinin Eski Anadolu Türkçesi'nde yüzde 23 ve Dede Korkut atasözlerinde yüzde 31 gibi bir orana çıktığı görülür. Bu artış kanaatimizce girişik-birleşik cümle yapısında yer alan gerundium, partisif ve mastar eklerinin işlerlik kazanmasıyla ilgilidir. Öte tarafta bu cümleler yukardaki örneklerde de görüleceği gibi fazla karmaşık bir yapıda değildirler. Kurulmaları ve anlaşılmaları hemen hemen yalın cümleler kadar kolaydır.

ÖGELERİNİN DİZİLİŞİNE GÖRE ATASÖZLERİ :

Ögelerinin dizilişi bakımından incelenince atasözlerimizin hemen hepsinin kurallı cümle oldukları görülür. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait 670 sözden sadece 21 tanesi devrik cümle şeklindedir:

"30- Arkın meleyen de bulur, katı meleyen de kuzusın."

"154- Baş gidicek payidar olmaz ayak."

"401- Kış kış gerek yaz yaz."

"353-Öget düşman yegdir, ağduk dosttan."

Devrik cümle sayısı Karahanlıca dönemi atasözlerinde daha da azdır. Divan ü Lûgati't-Türk'te yer alan 271 atasözünden

sadece iki tanesi devrik cümle şeklindedir:

"703- Tamu kapugin açar tawar."

"833- Sundılaç ışı ermes ürtgün tepmek."

Manzum eserlerde ise aslında kurallı cümle halinde olan atasözlerinin, vezin, kafiye ve ahenk düşüncesiyle veya mecburiyetiyle kelilelerinin yerleri değiştirilerek devrik cümle yapısıyla çokça kullanıldıkları görülür. Normalde devrik cümle olan atasözlerinin en belirgin özellikleri ise sona getirilen kelimenin anlamının, o sözde temel oluşturması ve dolayısıyla sona getirilerek vurgulanmak istenmesidir.

ATASÖZLERİNDE FİİL KİPLERİ :

Bu bölümde Karahanlıca ve Eski Türkçe'den 355, Eski Anadolu türkçesi'nden 665 atasözü fiil kipleri açısından incelendi. Manzum eserlerde yapıları değiştirilerek kullanıldıkları için Karahanlıca'dan 187, Eski Anadolu Türkçesi'nden 135 atasözü incelemeye dahil edilmedi.

Atasözlerimiz hakkında şekil ve anlam özellikleri açısından yeterli bilgi sahibi olmak, onları fiil kipleri yönüyle de ele almayı gerektirir. Çünkü atasözlerindeki yargı, yüklemnin şekil ve zaman eklerine bağlı olarak ortaya çıkar. Atasözündeki yargı ve bu yargının sahası ile zamanı, kullanılan kiplerle birbirine bağlıdır.

Atasözlerimizde kullanılan fiil kipleri çokluk sıralarına göre şöyledir: Karahanlıca ve Eski Türkçe'de geniş zaman kipi 255 sözde, emir kipi 28 sözde, isim cümlelerinde şimdiki zaman bildirme kipi 11 sözde ve gereklilik kipi 4 sözde görülür.

Bunların dışında belirsiz geçmiş zamanla 2 ve belirli geçmiş zaman kipiyle kurulmuş 2 atasözü mevcuttur. Geniş zaman kipiyle kurulu cümlelerin 150'si olumlu, 105'i olumsuzdur.

Eski Anadolu Türkçesi'nde de aşağı yukarı bu sıralama görülür. Geniş zaman kipiyle 386, emel kipiyle 87, gereklilik kipiyle 19 ve isim cümlelerinde şimdiki zaman üçüncü şahıslar bildirme kipiyle 80 cümle kurulmuştur. Ayrıca 10 tane belirsiz geçmiş zaman kipiyle, 2 tane belirli geçmiş zaman kipiyle 6 tane istek kipiyle kurulu atasözü görülmektedir. Geniş zaman kipiyle kurulu cümlelerin 230'u olumlu, 156'sı olumsuzdur.

Eski Türkçe'de görülmeyen birleşik fiil kiplerinden geniş zamanın hikayesi 4 atasözünde görülür:

"772- Kuşa süt olsa anasından olurdu."

"1011-Suda kuvvet olsa kurbağa zencir üzerdi."

Orhun abidelerinden alınan ve metinde 1342 numarada kayıtlı olan söz de geniş zamanın rivayeti ile günümüz Türkçe'sine çevrilmektedir.

Eski Anadolu Türkçe'sinde Karahanlıca dönemi atasözlerine göre gereklilik ve istek kiplerinde görülen artış, kanaatimizce bu kiplerin Anadolu Türkçesi'nde işlerlik kazanmalarının sonucudur. Belirsiz geçmiş zamanın kullanımında görülen artış ise bu kipin kullanıldığı sözlerin cümle yapıları ile ilgilidir. Çünkü bu fiil kipinin genellikle fıkra veya hikaye tipindeki atasözlerinde kullanıldığını görmekteyiz.

Atasözlerinin bütün zamanları kaplayan genel bir hüküm bildirmeleri; tecrübelerle sabit ve herkesçe kabul edilmiş

1-Saim Sakaoğlu,"Atasözlerimizin Yapısı", TFAY Belleten-1974

gerçeklere dayalı olumlu ve ideal davranışları ikaz veya emir şeklinde ifade etmeleri, onların geniş zaman, emir, gereklilik veya isim cümlelerinde geniş zaman fonksiyonu da gören üçüncü şahıslar şimdiki zaman bildirme kiplerinden biriyle kurulmalarını adeta zaruri kılar. Bunların yanında istisna gibi görülen diğer kipler ise çok az görülen biraz farklı atasözlerinin yapıları ile ilgilidir. Mesela yargıyı veya sonucu belirtmeden sadece olayı dile getiren kısalmış hikaye veya fıkra tipindeki sözlerde belirsiz geçmiş zamanın yahut birleşik kiplerin kullanıldığı görülür:

"146- Terziye göç demişler, iğnesin başına sokmuş."

"438- Olsayı bulsaya vermişler, hiç toğmuş."

"82- Kaş timiş kaymaduk, kadın timiş kaymış."

Atasözlerinin en belirgin özelliği onların özlü sözler oluşudur. Yapılarındaki kısalık; seci, aliterasyon veya ölçü sonucu ortaya çıkan ahenk; çeşitli edebî sanatların yarattığı etki, onların hiç değişmeden zihinlerde kalmalarını sağlar. Bu etkiyi temin eden yollardan biri de kelimelerde ve eklerde görülen tasarruftur. İncelediğimiz sözlerden kipsiz olan, daha doğrusu yüklemi bulunmayan, isim cümlelerinde ise bildirme kipi eksik olanların sayısı Karahanlıca ve Eski Türkçe'de 52, Eski Anadolu Türkçesi'nde 56'dır. Bu duruma göre söz konusu devrelerin ilkinde yüzde 14, ikincisinde yüzde 8 oranında atasözünde yüklem veya bildirme kipi eksiktir.

İki dönem arasında, oranda görülen bu fark, kanaatimizce Türk insanının hayat tarzının ve kültürel değişiminin bir sonucudur. Bilindiği gibi Eski Türkçe, Türk milletinin yaşama şekline paralel olarak kısa, yalın ve kesin bir yapıdadır.

Atasözü cümlelerinin fiil kiplerinde sayı itibariyle sonraki yıllara oranla görülen bu tasarruf, eski Türk insanının hayat tarzının dildeki tezahürüdür.

ANLAMLARINA GÖRE ATASÖZÜ CÜMLELERİ :

Atasözlerimizin cümleleri anlamlarına göre çoğunlukla haber cümleleridir. Fiil kiplerine göre atasözlerimiz bahsinde de verdiğimiz sayımlar, atasözlerinin genel olarak haber cümlelerinden kurulduğunu gösterir. Haber cümlesinden sonra ikinci sırayı emir cümleleri alır. Dilek ve soru cümleleri istisna sayılacak kadar azdır.

Fiil kipleri cümlelerin anlamlarına göre çeşitleri hakkında da fikir verirler. Mesela emir cümlesi emir kipiyle, dilek cümlesi daha çok istek kipiyle kurulur. Atasözü cümlelerini fiil kiplerine göre işlerken de ifade ettiğimiz gibi Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan 665 sözden 87 tanesi emir, 6 tanesi dilek, 15 tanesi soru cümlesi ve geriye kalanlar, bütün sözlerin yüzde 85'i haber cümlesidir.

Aynı oranlar Karahanlıca ve Eski Türkçe'de de görülür. Bu döneme ait 356 sözden 28'i emir, 6 tanesi soru cümlesidir. Dilek cümlesi yoktur.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait dilek cümlesi:

"538- Deveye burc gerek ise boynun uzada."

"782- Vay ana kim Allah Taâlâ virmeye."

Soru cümlesi:

"95- İşek atın ne yoldaşı, yoksul bayın ne kardeşi?"

"799- Baş esen olsa börk bulunmaz mı olur?"

Karahanlı dönemine ait soru cümleli atasözü:

"514- Karga karısın kim bilir, kişi alasın kim tapar?"

"1213- Aç ne yimes, tok ne times?"

Her iki dönemde de görülen husus, soru cümlelerinin bir şeyi soru yoluyla öğrenmek için kurulmadıkları; itiraz edilemeyecek kadar açık bir hükmü soru yoluyla dile getirip muhabata tasdik ettirmek, yani istifham sanatı yapmak için kurulmuş olmalarıdır.

"210- Biliglig biligsiz kaçan ten bolur?"

"917- Bir kara kuzgun ağar mı dir?"

Anlamın kapsamına yani fiilin müsbet veya menfi oluşuna göre sadece geniş zaman kipiyle kurulmuş olan cümleler üzerinde yapmış olduğumuz tespitte Eski Anadolu Türkçesi atasözlerinde 230 olumlu, 156 olumsuz cümle; Eski Türkçe atasözlerinde 150 olumlu 105 olumsuz cümle görülür.

Atasözü cümlelerini yüklemelerine göre incelediğimiz zaman söz konusu olan dönemlerden ikisinde de isim cümlelerinin oranlarının hemen hemen aynı oldukları görülür. Bu oran Karahanlıca dönemi için yüzde 14, Eski Anadolu Türkçesi dönemi için yüzde 18 olarak tespit edilmiştir. Geriye kalan cümleler fiil cümleleridir. Aradaki bu küçük fark Eski Türkçe'nin fiil zenginliğine bağlanabilir.

ATASÖZÜ CÜMLELERİNİN KELİME SAYILARI :

Bilindiği gibi atasözünü oluşturan cümleler, gereksiz kelimelerden arınmış, kısa ve özlü cümlelerdir. Atasözü cümlesinin yapısında anlam yükü taşımayan hiç bir kelime bulunmaz. Ancak fıkra ve hikaye tipinde olan atasözlerinde veya ikiden fazla

cümleden teşekkül eden sıralı cümlelerde kelime sayısı artabilmektedir. Dolayısıyla atasözü cümleleri, iki kelimededen 10 ve daha fazla sayıda kelimeyi bünyesinde bulundurabilir. Ancak kelimeleri 10 veya daha yukarıda olan cümleler pek nadir görülür. Aynı şekilde iki kelimeli sözler de çok azdır:

"269- Boşlaglansa boxesuklanır."

"369- Arayan bulur."

"616- Kizlençü kelinde."

Bu çalışmada iki dönemi karşılaştırmak için sadece üç ve dört kelimededen oluşan atasözü cümlelerini sayıca tespit ettik. Sonuçta Eski Anadolu Türkçesinde 51 tane üç kelimeli, 130 tane dört kelimeli cümle; Karahanlıca'da 21 tane üç cümleli ve 90 tane dört kelimeli cümle bulunduğunu gördük. Orantı kurulunca iki dönemde eşit denecek kadar birbirine yakın sayıda üç ve dört kelimeli cümleler bulunduğunu anlaşılır. Karahanlıca'da yüzde 4 atasözü üç kelimeli, yüzde 17 atasözü de dört kelimelidir. Eski Anadolu Türkçesinde ise yüzde 6 atasözü üç kelimeli, yüzde 16 atasözü de dört kelimelidir.

Üç kelimeli atasözü cümleleri:

"34- Yirini bekleyen yiger."

"40- Burun yüzden götürülemez."

"8- İwek ewke tegmes."

"79-Etli tırnaklı adırmaz."

Dört kelimeli atasözü cümleleri:

"80- Ewdeki buzagu öküz bolmas."

"13- Son pişmanlık assı itmez."

Bu sayılara göre genel olarak atasözlerimizin yüzde 22'sini üç ve dört kelimeli cümlelerin oluşturduğunu görürüz.

ATASÖZLERİNDE DEĞİŞME :

Atasözleriyle ilgili buraya kadar yaptığımız incelemelerde, atasözlerini devrelere göre gruplara ayırarak bu devreler arasındaki farkı, yani atasözlerindeki değişmeyi de belirlemeye çalıştık. Nitekim incelemede görüleceği gibi zaman zaman konuya temas ettik. Vardığımız sonuçları "Sonuçlar" bölümünde ele alacağımız için burada tekrar etmiyoruz. Bu değişmeleri somut bir şekilde örnek atasözleri üzerinde göstermek, varsa başka etkenleri de bulabilmek için iki atasözünün çeşitli eserlerdeki değişik şekillerini aşağıya aldık:

"Alın arslan tutar, küçin küsgü tutmaz. Uyg."

"Alın arslan tutar, küçin oyuk tutmas. DLT.I.81.20"

"Alın arslan tutar, küçin kösgük tutmas. DLT.II.289.22"

"Alın arslan tutar, küçin sıçgan tutmas. DLT.III.412.10"

"Hileye arslanlar mağlup olur. Durub-u Emsal-Ali Emirî Efendi"

"Al ile arslan tutulur, güç ile sıçan (gücigen) tutulmaz.

(Al arslan tutar, güç sıçan tutmaz.) Ömer Asım Aksoy 194"

"Al ile arslan tutulur. Hilmi Soykut 1667"

"Baş esen olsa börk bulunmaz mı olur. DK.194"

"Baş sağ olıcak börk eksük olmaz. V.162"

"Burun başka börkni keder baş kerek. AH.299"

(Önce börkü giyecek baş lazımdır.)

"Çü ten bî-cân ola ne assı ider kürk

"Baş esen olıcağaz tîz bulur börk HŞ.1752"

"Baş sağ olacak börk eksik olmaz. Feridun Fazıl Tülbentçi 2600"(Atalar Sözü adlı eserde tanıtılan mecmuadan

aldığını not etmiştir.)

Bu sözlerde gözlenen sonuçlara gelince, ilk planda dilin çekim eklerinde görülen değişimin atasözlerinde de değişiklik yarattığı anlaşılmaktadır. Atasözündeki bir kelimenin zamanla kullanıştan düşmesi veya onun mahallî bir kelimeyle karşılanması değişmeye sebebiyet vermektedir. Ferdi kullanışlar ve manzum eserlerde şiirin gereği olan işleme atasözünün yapısını değiştirmektedir. Değişimin bir diğer sebebi de sözün bir kısmının söylenmemesi veya unutulmasıdır.

Dikkati çeken bir nokta da aynı eserde bulunan bir sözü Feridun Fazıl Tülbentçi'nin ve Velet İzbudak'ın farklı okumalarıdır.

Bu küçük çaplı değişikliklere rağmen, geniş bir coğrafya ve uzun bir zaman içinde bu şekilde muhafaza edilmeleri ve çok benzer yapıda olmaları, atasözlerimizin Türklük dünyasının ortak kültürünü yansıttıkları ve kültür birliğinin belgeleri durumunda oldukları söylenebilir.

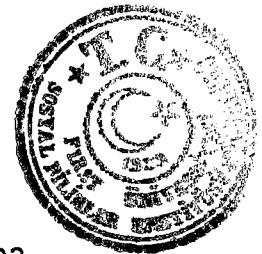
ATASÖZLERİNDE SOMUTLAŞTIRMA :

Atasözleri, atalarımızın uzun yıllara dayalı tecrübelerinin genel bir hüküm, öğüt, ders veya kural halini almış şekilleridir. Bu tecrübeler herkesçe bilinen, yaşanan tabii olaylara veya toplumda çok sık görülen beşerî davranışlara bağlı olarak ortaya çıkar. Türk insanı hayatta sıkça karşılaştığı, yaşadığı davranışlardan, tabii olaylardan, hayatında yer etmiş eşya veya hayvanların durum ve hareketlerinden birtakım sonuçlar ve kurallara çıkarmasını bilmiştir. Sosyal meselelerin, kişisel hal ve hareketlerin tanzimi veya izahı için genel bir kural olarak faydalandığı atasözlerini de çoğu zaman somut bir gerçeğe dayandırır. Esasen somutlaştırma yani maddî bir gerçeğe dayandırma Türk Dilinin de özelliğidir. Bilhassa deyimlerimizde çokça görülen bu durum atasözlerimizde de görülür.

Ele aldığımız atasözleri bu açıdan incelendiği zaman, bu özellik açıkça görülmektedir. Karahanlıca ve Eski Türkçe'den aldığımız 541 atasözünün 227 tanesi tabii olaylara veya yine tabii bir hadise gibi görülen hayvanların hareket ve özelliklerine bağlayarak yargıyı dile getirirler. Bunlardan 56 tanesi hayvanların davranışını benzetmede kullanırken sadece hayvanın durumu veya hareketi dile getirilir:

"10-İvek sipek sütkü tüşür."

"153-Balık başından yıılır."

26 tane sözde de hayvan ve insan hareketleri benzerlik veya zıtlıklarından dolayı karşılaştırılır:

"59- Oglak yiliksiz, oğlan biligsiz."

"516- Kişi alası içtin, ylıkı alası taştın."

Bu sözlerde ifade edilmek istenen hüküm veya bir davranışın doğru şekli, hayvanların bir özelliği delil olarak alınarak kuvvetli bir şekilde ortaya konur. Bu grupta yer alan sözlere teşhis veya intak sanatından faydalanılarak, kısaltılmış hikaye ve fıkra özelliği taşıyan 8 tane atasözü de katılabilir:

"805- Eşek ayur başım esen bolsa sındırıda suw içgey men."
"840- Yılan kendi egrisin bilmes, tewe boynun egri tir."

Bu sözlerde ki gibi düşüncenin izahı veya kuvvetle ifadesi için toplam 80 atasözünde tabii varlıklar veya hadiseler hareket kaynağı alınır. Sadece mecazî anlamda tabii olaya yer verenlerin sayısı 51; olay veya varlıkla beraber yağylı da dile getirenlerin sayısı 29'dur:

Sadece tabii olaya yer veren atasözleri:

"97- Kara tün yaruk künke yakmaz yağuk

Yaşıl suw kızıl otka bolmaz konuk"

"182- Koş kılıç kınka sığmas."

Tabiat olayı ile insan davranışını karşılaştıranlar:

"188- Künde irük yok, begde kıyk yok."

"198- Yir basrukı tag, budun basrukı beg."

Metnimizde yer alan Eski Anadolu Türkçesi döneminden aldığımız atasözlerinin 82 tanesinde sadece hayvanlar, 65 tanesinde sadece tabii olay veya varlıklar yer alır. İnsan ve hayvan özelliklerini karşılaştıranlar 52, tabiatla insan dav-

ranışını karşılaştıranlar 10 tanedir.15 Tane de fıkra ve hikaye benzeri atasözü bulunmaktadır.

Sadece hayvanla ilgili olan atasözleri:

"30- Arkın meleyen de bulur, katı meleyen de kuzusın."

"37-Asf kuzuya kurt yitmez."

Tabii olayı dile getiren atasözleri:

"31- Baskusuz sazı yıl alır."

"388- Göl depecik olmaz."

Tabiatla insan davranışını karşılaştıran atasözleri:

"58- Kül depecük olmaz, güyeğü oğul olmaz."

"608- Halayka ton geyürsen kadın olmaz

Çalıyla kokar dikenî odun olmaz."

Hayvanla insanı karşılaştıran atasözleri:

"594- Mürüvvet bilmez kişilerden düğen sürer öküz yeg."

"518- Kişidür yoğlsa pulı, işekdür işek atlas ise çulı?"

Fıkra veya hikaye tipinde olan atasözleri:

"117- İşek ata eytmış: Yokuşda sen bana küy, inişde ben sana küyem."

"6- Eşek eve gelmiş, yorga yolda kalmış."

Bu sayılara göre Karahanlıca ve Eski Türkçe döneminin atasözlerinde somutlaştırma yoluyla anlatım toplam yüzde 33 civarındadır. Atasözlerinin yüzde 17 si hayvanlarla, yüzde 16'sı tabii olaylarla ilgili olarak söylenir.

Eski Anadolu Türkçesinde ise somutlaştırma oranı yüzde 28'e düşer. Yüzde 18'i hayvanlarla, yüzde 10'u tabiatla ilgilidir. İki dönem arasındaki bu fark, yani Anadolu sahasındaki atasözlerinde somutlaştırma oranının düşmesi bir Türk kültürünün zaman içindeki değişiminin bir sonucudur. Eski coğrafyada tabiatla içiçe hayat yaşayan insanımızın tabiata daha

yakın olduğu, dolayısıyla daha çok etkilendiği söylenebilir. Başka bir deyişle iki dönem atasözleri arasında ortaya çıkan bu fark, milletimizin zaman içinde değişen sosyal hayatının atasözleri ve dildeki tezahürüdür.

Bunların dışında kalan atasözlerinde ise yargı, toplumda sıkça rastlanan, yaşanan davranışlardan, sosyal münasebetlerden hareketle ortaya konur. Ancak bunlarda da yukarıdaki sayılara dahil etmediğimiz pek çok sözde, manayı meddeye yükleyerek somut bir şekilde dile getirme yoluyla anlatım görülmür. Mesela:

"618- Ödlek karıtılmışka bodug talıkmas. (Zamanın kocaltmışına boya ayıplanmaz.) sözünde mana boyaya;

"20- Haber bar birilse eger ademi

İki kol dinar ma ol üç kol kolur" (Eğer bir kimseye iki vadi dolusu dinar verilirse, o üç vadi ister.) sözünde de insanın sınırsız ben duygusu paraya dayandırılarak adeta temsilî şekilde anlatılır.

S O N U Ç L A R :

1- Atasözlerimiz genelde yalın cümlelerden kuruludur. Yalın cümlelerin dışında anlatımları tesirli olan ve yalın cümleler kadar rahat kurulabilen sıralı ve girişik-birleşik cümlelerden kurulurlar.

2- Sıralı cümleler peş peşe gelen iki mısraya benzer şekilde ölçü, kafiye, seci, aliterasyon gibi ahengi artırıcı unsurlar için imkan hazırlarlar. Sıralı cümlelerden kurulu atasözlerinde şiirsellik daha açıktır. Oran itibariyle Eski Türkçe ve Karahanlıca dönemi atasözlerinde Eski Anadolu Türkçesi'ne göre daha çok görülen sıralı cümleler, bu dönem atasözlerinde ölçü ve kafiyenin artışında da etkili görülürler.

3- Sıralı cümlelerin tercih sebeplerinden biri de kanaatimizce bu cümlelerin bazen özne veya yüklemelerinin ortak olması dolayısıyla atasözü cümlelerinde kelime tasarrufudur.

4- Eski Anadolu Türkçesi'nde girişik-birleşik cümle oranının fazlalığı ortaç, ulaç ve mastar eklerinin bu dönemde işlerlik kazanmaları ile açıklanabilir. Aynı şekilde gereklilik ve istek kiplerinin işlerliği de bu kiplerle kurulu atasözleri oranında artış sağlar.

5-Girişik-birleşik cümleler karmaşık yapıda değildir. Bünyelerindeki partisif, gerundium ve mastar eklerinden biriyle geniş ifade kudreti kazanmış yalın cümle görünümündedirler. Sonuç olarak Türk atasözlerinde kolay anlaşılabilir yapıları karmaşık olmayan yalın cümle ve yalın cümleye çok benzeyen girişik-birleşik veya yalın cümlelerden oluşan sıralı cümleler tercih edilir.

6-Atasözlerinin bütün zamanları kaplayan bir hüküm taşımaları, bu hükme uymanın gerekliliğini bildirmeleri veya toplumun törelerini belirleyen bu ideal davranışlara herkesin uymasını adeta emretmeleri, onların en çok geniş zaman, gereklilik ve emir kiplerinden biriyle kurulmalarını zaruri kılar.

7-Atasözü cümlelerinin bir kısmında yüklem bulunmaz. İsim cümlelerinde şimdiki zaman üçüncü şahıslar bildirme kipi pek çoğunda eksiktir. Bu veriler atasözü cümlelerinde kelimelerde ve eklerde tasarruf yapıldığını ortaya koyar. Bu şekildeki yapılanma; hem çok tesirli, hem kolayca unutulmayan ve hem de hiç bir kelimesi kişilerce değiştirilemeyen cümleler meydana getirir.

8-Atasözü cümleleri kelime sayısı bakımından Karahanlıca ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde aynı durumu arzederler. Sadece üç ve dört kelimeli cümlelerden müteşekkil atasözlerinin yaklaşık beşte bir oranında olması, onların kısa, özlü, gereksiz kelime bulundurmayan cümlelerle kurulduklarını gösterir.

9- Cümlelerin yüklemeleri çoğunlukla fiildir. Yüklemlerine göre fiil cümlesi olan atasözlerinin oranı Eski Türkçe ve Karahanlıca'da, Eski Anadolu Türkçesi'nden daha yüksektir.

10- Atasözlerimizde yargı maddi bir delille belgelendirilerek dile getirilir. Tabii olayların veya varlıkların delil olarak alındığı atasözlerinin oranı Eski Türkçe'de daha yüksektir. Kanaatimizce bu fark hayat şeklimizin atasözlerindeki, dolayısıyla dildeki tesahürüdür.

11- Atasözlerinin değişmelerinin sebepleri:

- 1-Dilin yapısındaki değişmeler,
- 2-Kelimelerin zamanla değişmeleri,

3-Ferdi kullanışlar,

4-Manzum eserlerde sözü vezin veya kafiye sebebiyle işleme,

5-Mahallî kelimeler veya söyleyişler,

6-Atasözünün bir kısmının söylenmemesi veya unutulması,

7-Hayat tarzında ve kültürde baş gösteren değişiklikler,
olarak sayılabilir.

KISALTMALAR

- AH. - Atabetü'l-Hakayık
 Bil. - Bilge Kağan Abidesi
 CH. - Ahmedî, Cemşid ü Hürşid
 DLT. - Divanü Lûgat-it-Türk
 ETS. - Reşit Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri
 HS. - Seyhî, Hüsrev ü Şirin
 HUR. - Seyhoğlu Mustafa, Hürşidnâme
 Kab. - Mercimek Ahmed, Kabusnâme
 KB. - Kutadgu Bilig
 Kül. - Kültigin Abidesi
 Mev. - Mevlana, Divan
 NBD. - Necâfî Beg Divanı
 Oğ. - Oğuznâme
 Ton. - Vezir Tonyukuk Abidesi
 Uyg. - J.Hamilton, L.Bazin, Un Manuscrit Chinois et Turc Runiform de Touen
 V. - Velet İzbudak, Atalar Sözü (XV. Yüzyıla ait yazarı belli olmayan atasözü mecmuası)
 YE.D.- Yunus Emre, Divan
 YE.R.- Yunus Emre, Risaleta'l-Nushiyye
 YZ. - Şeyyad Hamza, Yusuf u Zeliha
 Bkz. - Bakınız
 C. - Cilt
 S. - Sayı
 s. - Sayfa

ATASÖZLERİNİN KAVRAMLARA GÖRE TASNİFİ :

I- ACELECİLİK:

- 1- Arusun söyüdüdür balın andan yi. V.87
- 2- Bir karga birle kış kelmes. DLT.II.26.2
"Bu sav yardım edecek arkadaşının gelmesi için, işinde ağır davranması gereken kimseye söylenir."
- 3- Buşmas er boz kuş tutar, iwmes er ürüñ kuş tutar. DLT.II.12.9 "İşinde sıkılmayan beyaz doğanı, acele etmeyen en güzel doğanı avlar."
- 4- Çevik kuş iki ayağından tutulur. V.53
- 5- Ersek erke tegmes, iwek ewke tegmes. DLT.I.104.9
"Kocaya varmak için sabırsızlanan koca bulmaz, acele eden de evine ulaşamaz."
- 6- Eşek (eşkin) eve gelmiş, yorga yolda kalmış. V.427
- 7- Evmek ile kalkan pişmanlıkla oturur. V.289
- 8- İwek ewke tegmes. DLT.II.19.25
"Aceleci kemsî evine erişemez."
- 9- İwe kılmış işler neçe yig bolur
İwe bıçmış aşnı yise ig bolur KB.632
"Acele ile yapılan işler daima çığ kalır; acele ile pişirilen yemeği yiyen hasta olur."
- 10- İwek sinek sütte tüşür. DLT.II.13.23
"Aceleci sinek süte düşer."
- 11- İven kız ere varmaz, varsa dahi baht bulmaz. V.18
- 12- Kayu işke iwse uzar hiç kalur
İwe kılmış işler ökünçlüğ bulur KB.556
"Hangi işte acele edilirse, o iş uzar ve gecikir; acele yapılan işler pişmanlık ile neticelenir."
- 13- Son pişmanlık assı itmez. V.36

14- Suw körmeğinçe etük tartma. DLT.III.426.15
"Suyu görmeden pabucunu çıkarma."

15- Toğmaduk koduğa tura biçme. V.204

16- Toğmaduk oğlana ad komak olmaz. V.564

II- AÇGÖZLÜLÜK:

17- Atan yüki aş bolsa açka az körünür. DLT.I.75.25
"İğdiş deve yükü yemek olsa aç a az görünür."

18- Artuk tamah ziyan getirir. Kab.257

19- Çıgay kılssa kimni közi sukluğu

Bayutmaz anı bu ajun tokluğu KB.2615

"Açgözlülük kimi fakir yapmış ise, bu dünya onu ne kadar doyursa yine zenginleştiremez."

20- Haber bar birilse eger ademi

İki kol dinar ma ol üç kol kolur AH.311

"Eğer bir kimseye iki vadi dolusu dinar verilirse, o üç vadi ister."

21- Kayu beg suk erse çıgay ol çıgay

Kayu kul közi tok beg ol könli bay KB.2620

"Hangi bey harris ise o fakirdir; hangi kulun gönlü tok ise, o gönlü zengin bir beydir."

22- Közi aç toğumaz bu dünya yise. KB.2200

"Gözü aç olan kimse bütün dünyaya nail olsa da doymaz."

23- Kuş tuzakka meğ üçün ılınur. DLT.III.358.24

"Kuş tuzığa yem için ılınır, takılır."

24- Negü tir eşitgil bu baylık başı

Bu köz tokluğu ol bu baylık başı KB.5385

"Gözü tok olan insan ne der, dinle: Zenginliğin başı tok gözlü olmaktır."

25- Tama' çok ziyan eder. V.195

26- Tama' taş yarar, taş baş yarar. V.179

27- Toğumsuz bolur ol közi suk kişi

Közi sukka yetmez bu dünya aşı KB.2001

"Gözü aç adam doymaz, gözü aç olana bütün dünya nimeti kâfi gelmez."

- 28- Yazıdaki süvlin edergeli ewdeki takagu içgınma. DLT.I.
447.6 "Kırda sülünü ararken evdeki tavuğu kaçıрма."

III- AĞIRBAŞLILIK:

- 29- Altun yerde paslanmaz, taş yağmurda ıslanmaz. V.580
30- Arkin meleyen de bulur, katı meleyen de kuzusın. V.181
31- Baskusuz sazi yıl alır. V.84
32- Dek duranın devece assısı vardır. V.95
33- Egerçi ağır olur taş kopduğu yerde
Sitâre var ki 'akfiki ider yemende garfb NBD.160.2
34-Necâtf cennet zâhid ögüb göklere çıkarsa
Yirini bekleyen yiger meseldür mâ-tekaddemden NBD.391.1

IV- AİLE, EVLAT:

- 35- Ana hakkı, Tanrı hakkı. DK.107, 227, 239
36- Arafatda irkek kuzı kurban için, baba oğul kazanır ad
içün. DK.160
37- Asf kuzuya kurt yitmez. V.617
38- Atası açığ almıla yise oğlınıñ tışı kamar. DLT.II.311.18
"Babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır."
39- Ayama oğul kızka berge yitür
Ogul kızka berge bilig ögretür KB.1494
"Gerekirse oğula kıza acımadan dayak at; dayak oğul
kıza bilgi öğretir."
40- Burun yüzden götürülemez. V.453
41- Çıbuğu yaş iken eğmek gerek. V.463
42- Çü ata olmaya hoşnud oğuldan
Ol oğul beter olur dıv-i guldan CH.2980
43- Devlet, oğul; mal, tahıl; mülk, değirmen. V.592

- 44- Er görmemiş avrete, avret görmemiş er gerektir. Kab.212
- 45- Et ile tırnak arasına giren yiyüp çıkar. V.240
- 46- Giçiler su döker, ulular tayınur. V.454
- 47- Güyegü oğul olmaz ve gelin kız olmaz. Oğ.28
- 48- Haberün toğrusın çocuktan al. V.48
- 49- İdi kiçki söz ol meşelde kelir
Ata ornı atı ogulka kalır KB.110
"Çok eski bir atasözü vardır: Babanın yeri ve adı oğula kalır."
- 50- İki kardeş savaşmış, ebleh ona inanmış. V.247
- 51- İngen iğrasa butu buzlar. DLT.I.120.18
"Dişi deve inlese yavrusu seslenir."
- 52- Kañdaş kama urur, igdiş örü tartar. DLT.III.382.11
"Babası aynı kardeşler birbirlerine kıyasıya vururlar; anası bir kardeşler ise, aralarındaki sevgi dolayısıyla birbirlerine yardım ederler."
- 53- Karındaşı olmayan garib olur. V.596
- 54- Kız anadan görmeyince öğüt almaz. DK.Önsöz
- 55- Kiçig erken öğret ogulka bilig
Kiçigde bilig bilse kötrür elig KB.1493
"Oğula bilgiyi henüz küçük iken öğret; küçüklüğünde öğrenirse hayatta başarılı olur."
- 56- Kimiñ boldı erse ogul kız kişi
Negü teg kelir ol kişiniñ usı KB.1165
"Birinin karısı ve çocukları varsa, o adam nasıl rahat uyur?"
- 57- Kimiñ oğlagu bolsa ogul kız
Añar yıglagu boldı muñlug özi KB.1223
"Kimin çocukları nazlı yetişirse, ona keder mukadderdir."
- 58- Kül depecük olmaz, güyeğü oğul olmaz. V.613
- 59- Oglak yiliksiz, oğlan biligsiz. DLT.I.119.23
"Oğlak iliksiz, oğlan biligsiz."

- 60- Oğlan ış ı ış bolmas, oğlak münüzi sap bolmas. DLT.III.145.10 "Oğlak boynuzu nasıl iyi sap olamazsa, çocukların işi de öylece işten sayılmaz."
- 61- Oğlanı yumuşa sal ardınca sen var. V.49
- 62-Oğlan suw töker, ulug yanı sınır. DLT.II.19.16
" Oğlan su döker, büyüğün yanı kırılır."
- 63- Oğul acısı, yurt yoksulluğu katı düşvardır. Oğ.31
- 64- Oğul aslin ululaya, kendüzün ululamış olur. Kab.34
- 65- Oğul atadan gördüğün işler. Kab.37
- 66- Oğul atadan görmeyince sofrı çekmez, oğul atanın yeteridir, iki gözünün biridir, devletli oğul kopsa ocağının közidir; oğul dahi neylesin baba ölüp mal kalmasa.
DK. Önsöz
- 67- Oğul kız sakıncı bu tüpsüz teğiz
Oğul kız sarıg kıldı kızgu meğiz KB.1164
"Evlat derdi dipsiz bir denizdir; oğul-kız al yanağı soldurur."
- 68-Oğul kimden olduğun ana bilür. DK.Önsöz
- 69- Öksüz oğlanın dili acı olur. DK.99
- 70- Öz iniğ ölmez, özgesi ölüür. Uyg.
"İnsan yakınının ölümünü aklından geçirmez, başkasınınkini düşünür."
- 71- Tay atasa ta tınur, oğul erede ata tınur. DLT.I.206.25
"Tay at olduğun zaman at dinlenir; oğul da yetişince baba dinlenir."
- 72- Yad oğlı saklamagıla oğul olmaz; büyüyende salur gider, gördüm demez. DK.Önsöz
- 73- Yime yakşı aymış bu Türk buyrukı
Körür köz yarukı oğul kız okı KB.1163
"Yine Türk veziri çok güzel söylemiş: Oğul-kız hakikatte gören gözün nurudur."
- 74- Yirdün oğlan yir tutar. V.205

V- AKRABALIK, YAKINLIK:

- 75- Arpasız at aşumas, arkasız alp çerig sıyumas. DLT.I.123.
20 "Arpasız at aşamaz, arkasız alp çeriği kıramaz."
- 76- Bar bakır, yok altun. DLT.I.360.28
"Hısımlarının yanında değeri bilinmeyen, ama yokluğunda aranan için söylenir."
- 77- Bilmiş yek bilmedük kişiden yig. DLT.III.160.5
"Tanıdığın şeytan, tanımadığın kişiden iyidir."
- 78- Bir kişinin karnın döğerlermiş, vay arkam dermiş. V.241
- 79- Etlı tırnaklı adırmas. DLT.I.177.17
"Et tırnaktan ayrılmaz."
- 80- Ewdeki buzagu öküz bolmas. DLT.I.446.31
"Evdeki buzağı öküz olmaz."
- 81- İdi yakşı aymış kör ilçi başı
Kamugda küçi bek kadaşlıg kişi KB.3172
"İl hakimi çok yerinde söylemiş: Akrabaları olan kimse herkesten daha kuvvetlidir."
- 82- Kaşaş timiş kaymaduk, kadın timiş kaymış. DLT.I.403.21
"Kardeş demiş kayırmamış, kayın demiş kayırmış."
- 83- Tegme kişi öz bolmas, yat yaguk tüz bolmas. DLT.I.433.6
"Değme kişi öz olmaz, yad yakın bir olmaz."
- 84- Yalınuz yiğit alp olmaz. DK.95
- 85- Yatniğ yağlıg tiküsinden öznüğ kanlıg yudruki yig. DLT.
III.43.2 "Yadın yağlı lokmasından, özün kanlı yumruğu yeğdir."
- 86- Yazıda böri ulısa, ewde it bağırtı tartısur. DLT.III.255 28
"Kırda kurt uluduğu zaman evde itin ciğeri yanar."

VI- ARKADAŞLIK:

- 87- Aşaşlıg asıg yas içinde sına
Bu yirde adak tikse bek tut sene KB.4208
"Dostu yarar ve zarar içinde sına, eğer bu hallerde dostluğu devam ederse ona sıkı yapış."

- 88- Beni eyleme ol tannâza dem-sâz
Ki olmaz zâğ ile tâtî hem-âvâz HŞ.4233
- 89- Bî-devletle kardaş okuşma. V.67
- 90- Bugday katında sarkaç suwalur. DLT.III.240.7
"Buğday yanında karamuk sulanır." (Arkadaşı sayesinde iyilik bulan için söylenir.)
- 91- Çok fitne olur zülf-i siyeh-kâra uyınca
İllerde meseldür bu ki ilanı tüyince NBD.435.11
- 92- Hâlûñ cefâyı hûşe-i zülfünden öğrenür
Üzüme göre kararur ey bî-vefâ üzüm NBD.363.7
- 93- Hatâ didüm yıl ile tolmağ olmaz
Od u su bir arada olmak olmaz HŞ.5162
- 94- İsiz edgü birle yaraşmaz bolur
Köni eğri birle küreşmez bolur KB.2249
"Kötü iyi ile hiç bir zaman anlaşamaz, doğru eğri ile hiç bir zaman başa çıkamaz."
- 95- İşek atın ne yoldaşı, yoksul bayın ne kardeşi. V.605
- 96- Kalı edgüke bolsa isiz kişi
İsiz boldı kılkı ol isiz tuşı KB.884
"Eğer iyiye kötü biri arkadaş olursa, onun tabiatı da kötü olur."
- 97- Kara tün yaruk künke yakmaz yaguk
Yaşıl suw kızıl otka bolmaz konuk KB.2250
"Karanlık gece aydınlık güne yaklaşmaz, yeşil su kırmızı ateşe konuk olmaz."
- 98- Kılavuzu karga olanın burnu b..ktan kurtulmaz.Mev.5.3967
- 99- Kılur her cins hem-cinsiyle pervâz
Hümâ ile hümâ vü kaz ile kaz HŞ.4525
- 100- Kılur ser-geşte 'aklı 'ışk-ı ser-keş
Yaraşmaz bir arada âb ü ateş HŞ.4041
- 101- Kimiñ bolsa kağaş adaşı telim
Anıñ arkası bek kaya ol yalım KB.1698

"Kimin arkadaşı ve dostu çok ise, o arkasını sağlam ve yalçın bir kayaya dayamış olur."

102- Kişinin müşahibi kendüden yiğ gerek. V.229

103- Ko şî'rün sebt-i evrâk itme zinhâr
Od ile panbuğun ne oyunu var NBD.10.2

104- Sığırçuknı kördüm uçar kak ara
Teñin baktım erse ikigü kara KB.4198
"Sığırçığı gördüm kaklar arasında uçar; arkadaşlarına bakınca gördüm ki ikisi de karadır."

105- Uslu delüye uymaz. V.128

VII- AT:

106- Añdüz bolsa at ölmes. DLT.I.115.8

"Andız kökü elde bulunsa, at karın ağrısından ölmez."

107- At ayağı külüg, ozan dili çevük olur. DK.5, 10,21,110

108- At işler er öğünür. DK.32

109- At kulağı sak olur. DK.102

110- Atunı dost bigi sakla, düşman bigi bin. V.174

111- Atun yürügenin al yüğrük çıkarsa tali'in
Avretün mesturesin al gözen çıkarsa tali'in V.177

112- Bin atun var ısa inişti in, bir atun var ısa yokuşta bin.
V.329

113- Boz ata, avrete, oğlana kulluk idenün yüzi ağarmaz. V.339

114- Erün ağırın yeynisin at bilir. DK.Önsöz

115- Geyim kılçadasından, at çokramasından. DK.102

116- It çakırı atka tegir, at çakırı itka tegmes. DLT.I.363
17 "Gök gözlü köpek atla birdir, fakat bir gözü çakır
bir gözü kara olan at köpekle bir olmaz, çünkü çakır
gözlü at iyi görmez."

117- İşek ata eytmış: Yokuşda sen bana küy, inişde ben sana
küyem. V.570

118- Keriş yağırı ogulka kalır. DLT.I.370.4

"Atın sırt yarası kolay sağalmaz."

- 119- Kuş kanatın er atın. DLT.I.34.23
"Kuş kanadıyla, er atıyla"
- 120- Taz at tafarçı bolmas. DLT.III.149.2
"Alaca at yük taşımaz, çünkü tırnağı kötüdür."
- 121- Uluk yagırı ogulka kalır. DLT.I.68.4
"Atın omuz başı yarası oğula kalır."
- 122- Yayan erün umudı olmaz. DK.32

VIII- ATASÖZÜ, ÖĞÜT:

- 123- Ataların sözi Kur'an'a girmez, Kur'an yanında yalın yalın yilişür. Oğ.16
- 124- Atalar sözünü tutmayan yabana atılır, ahirette tamu ehline katılır. Oğ.17
- 125- Bağırsak kişiniq sözi tut sawı
Bu söz saw sana bolga devlet awı KB.1358
"Samimî insanın sözünü ve öğüdünü tut, bu söz ve öğüt sana devlet awı olsun."
- 126- Bî-devlete öğüt veresin tekin erişmedi benimledir. V.472
- 127- Kal sawı kalmas, kağıl bağı yazılmas. DLT.I.409.5
"Bağlanınca çözülmeven yaş söğüt dalı nasıl atılmazsa, ihtiyar sözü de yabana atılmayıp tutulur."
- Bkz.53-Kız anadan görmeyince öğüt almaz. DK.Önsöz
- 128- Muñar meşzetü aydı öglüg kişi
Kim öglüg sözi tutsa itlür işi KB.1270
"Akıllı insan buna uygun bir söz söylemiştir: Kim akıllı insanın sözünü tutarsa işi iyi gider."
- 129- Muñar meşzeyür körse öglüg sözi
Bu öglüg sözi ol kör ögsüz közi KB.1246
"Dikkat edersen akıllı insanın buna uygun bir sözü var: Akıllı insanın sözü akılsız için gözdür."
- 130- Negü tir eşitgil awuçga sözi
Awuçga sözi ol yigitler közi KB.2984
"İhtiyarlar ne derler, dinle: Onların sözü gençlerin gözüdür."

- 131- Negü tir eşitgil awuçga sözi
 Awuçga sözi tutsa açlur közi KB.4152
 "Dinle atalarımız ne der: Atalar sözünü tutan kimsenin
 gözü açılır."
- 132- Sezâdur ol kişiye âhenfn bend
 Ki ehl-i 'akldan işitmeye pend CH.1756
- 133- Uluların sözü Kur'an'a girmez, illa yanınca yiler. V.3
- 134- Ulular öğüdin tutmıyan uluyu kalır. V.4
- 135- Ulu sözi yerde kalmaz. V.1

IX- BECERİ:

- 136- Aya beg işi iş biliglike bir
 Yaraglıg köni tüz yorıglıka bir KB.1758
 "Ey bey, işi işin ehline, hareketi doğru ve dürüst
 olana ver."
- 137- Bin atmak bir vurmağa muhtaçdır. V.518
- 138- Bütün cihânda gönül 'ışk ile olur makbul
 Kamu diyârda ehl-i hüner garib olmaz NBD.281.9
- 139- Delüklü taş yirde kalmaz. V.111
- 140- Ebleh kehel olmaz. V.27
- 141- İle sen sorunca il sana sorsun. V.235
- 142- İş başarana baş ururlar. V.500
- 143- Kişide var ise gevher hünerdür
 Hünersüz kişi bil kim bed-güherdür CH.3708
- 144- Necâtf ser-hoş olur zâhid olımaz yârân
 Meseldürür ki ere bir hüner yeter dirler NBD.262.8
- 145- Oransız uğrı heman yurt ürküdür. V.578
- 146- Terziye göç demişler, iğnesin başına sokmuş. V.77
- 147- Ötlüg yinçü yirde kalmas. DLT.III.30.17
 "Delikli inci yerde kalmaz." (Kaşgarlı, bu atasözünün
 kadınlar için söylendiğini belirtir.)
- 148- Yapı taşı yapudan kalmaz. V.109
- 149- Yavuz it üre üre ağıla kurt düşürür. V.455

X- BEYLİK:

- 150- Ahf gördüm demek beglik degüldür
Yüzün gördün begün beglik degüldür HUR.319
- 151- Ajun tutguka er ukuşluk kerek
Buğun basguka ög kerek hem yürek KB.217
"Dünyayı elde tutmak için insan anlayışlı olmalıdır;
halka hakim olmak için ise hem akıl hem cesaret
gerekir."
- 152- Alplar birle uruşma, begler birle turuşma. DLT.I.182.23
"Alplarla vuruşma, beylere karşı gelme."
- Bkz.136-Aya beg işi iş biliglike bir
Yaraglıg köni tüz yorıglike bir KB.1759
- 153- Balık başından yıyr. V.20
- 154- Baş gidicek payıdar olmaz ayak. V.288
- 155- Beğük işte teñsiz baş agrıg bolur
Baş agrıg kötürmese beglik kalur KB.2934
"Büyük işin her türlü derdi olur, bu dertler ortadan
kaldırılmazsa beylik ortadan kalkar."
- 156- Begimsinmeyük beg bolsar beltir sayu berge salur
Atakımsınmayuk atıg bulsar art suyu maya kayur ETS.274.5
"Bey olmayacak kimse bey olursa her yol kavşağına
sopa koyar; şöhrete layık olmayan kimse şöhret bulursa
her dağın sırtına işaret koyar."
- 157- Begler ile uruşanın canı ile malı yiter. Oğ.8
- 158- Beyler deve bigi olur kancaruya olsa yidilür. V.258
- 159- Beylerin akli olmaz, akıl işin devlet işler. V.259
- 160- Beyler sözi gevherdür, sımak olmaz. V.540
- 161- Beylerün sözi sözün beyidür. V.522
- 162- Bey olugör, sana kul eksik olmaz. V.230
- 163- Bin işçi bir başçı. V.320
- 164- Bir koyuna ve bin koyuna dahi bir çoban gerek. V.524
- 165- Buşar ödte beglerke barma yaguk
Kalı bardıg erse uçuzluk anuk KB.783

"Hiddetlendikleri zaman beylere yaklaşma; eğer yaklaşırsan gözden düştüğün gündür."

- 166- Bu üç neşke bolma yakın koşnısı
Küyer ot akar suw bu begler küsi KB.4097
"Şu üç şeye yakın komşu olma: Yanar ateş, akar su ve bu beylerin şan ve şöhreti."
- 167- Er at boldı begler kanatı yügi
Kanatsız kuş uçmaz ay begler begi KB.3005
"Asker beylerin kanat tüyüdür; ey beyler beyi, kuş kanatsız uçmaz."
- 168- Eşün altın yanında, işün üstün yanında. V.502
- 169- Güzel kandaylsa gavgasuz olmaz. V.88
- 170- Hazine nerek köp er at çok kerek
Begi bay kereksiz budun tok kerek KB.3031
"Hazine neye gerek, çok asker lazım; beyin zenginliğine lüzum yok, halk tok olmalıdır."
- 171- Xan ış iş bolsa katun ış kalır. DLT.I.410.6
"Hanın işi olunca hatunun işi geri kalır."
- 172- Isuz eve it buyruk. V.523
- 173- İki koçnar başı bir eşeçte pişmas. DLT.III.382.1
"İki koç başı bir tencerede pişmez."
- 174- İki neş beğütür bu begler çawı
İlinde tuğı kör törinde liwi KB.2553
"Beylerin şöhretini iki şey büyütür: Eşiğinde tuğu ve baş köşesinde sofrası."
- 175- İp kuşaklunun sulhin kur kuşaklı bozamaz. V.462
- 176- Kalın kulan çufgasız bolmas. DLT.I.424.27
"Yaban eşeği sürüsü kılavuzsuz, başsız olmaz."
- 177- Kalın kaz kulavuzsuz bolmas. DLT.I.487.9
"Kaz sürüsü kılavussuz olmaz."
- 178- Kara borçı boldı neşi boldı yıl
Begi borçı bolsa kaçan turga il KB.2097
"Halk içkici oldu, malı yel gibi uçtu; bey içkici olursa memleketi nasıl durur?"

- 179- Karaka bilig birdi bilgi açuk
Buşar öğte beglerke barma yaguk KB.778
"Bilgisi açık olan halka şunu bildirir: Kızdıkları zaman beylere yaklaşmayın."
- 180- Kara tapsa begler beğüyür kopar
Üzengü bar erse çigen berk kopar KB.6110
"Halk vazifesini yaparsa beyler büyür, yükselir; üzengi varsa insan yuları kuvvetli tutar."
- 181- Kayu il begi bolsa eğgü köni
Bayında ol il buğnı togdı küni
Buğun baylıkı begke baylık turur KB.5544
"Hangi memleketin beyi iyi ve doğru olursa, o memleketin halkı zenginleşir ve başına gün doğar. Halkın zenginliği beyin zenginliğidir."
- 182- Koş kılıç kınka sıgmas. DLT.I.359.4
"İki kılıç bir kına sığmaz."
- 183- Koyun çobansız olmaz. V.141
- 184- Könilik üze boldı beglik ulı
Bu beglik köki ol könilik yolu
Törü kılssa ilke köni bolsa beg
Tilek arzu bulgay bu kolsa kalı KB.820, 821
"Beyliğin temeli doğruluk üzerine kurulmuştur; doğruluk yolu beyliğin esasıdır. Bey doğru olur ve ülkeye böyle hüküm ederse bütün dileklerine kavuşur."
- 185- Köpeksiz çobanın koyunun kurt yir. V.227
- 186- Köp söğütke kuş konar, körklüg kişike söz kelir. DLT.I.319.7
"Gür söğüde kuş konar, gösterişli kişiye söz gelir."
- 187- Küle baksa begler saña öz közün
Sewinme añar sen küwenme özün KB.4090
"Beyler sana güler yüz gösterir ve teveccüh ederlerse sen buna sevinme ve güvenme."
- 188- Künde irük yok, begde kıyık yok. DLT.I.70.10
"Güneşte delik olmadığı gibi beyde de caymak olmaz."
- 189- Neçe er beğüse baş agrıg beğür
Neçe baş beğüse beğük börk keğür KB.435

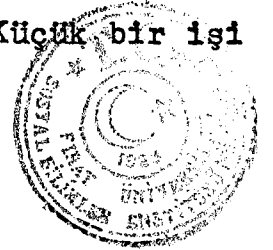

"İnsan ne kadar büyürse baş ağrısı da o kadar artar,
başı ne kadar büyürse o kadar büyük börk giyer."

- 190- Ne kutlug bolur öd buğunka küni
Begi edğü bolsa yorısa küni KB.455
"Bey ne kadar doğru olur ve iyi hareket ederse halk
için o kadar mes'ut ve rahat bir hayat başlar."
- 191- Öküz adaki bolgınça buzagı başı bolsa yig. DLT.I.59.17
"İnsan öküz ayağı olacağına buzağı başı olsa daha iyi"
- 192- Ri'ayet eyle ne denlü gerekse 'uşşâkı
Ki pâdişâh beg olmaz ra'iiyet olmayıcak NBD.313.6
- 193- Taki yakşı aymış biliglig büğü
Buşar öğte begler bolur ot agu KB.779
"Bilgili hakim daha iyi söylemiş: Beyler hiddetlendik-
leri zaman ateş ve zehir gibi olurlar."
- 194- Taki yakşı aymış biliglig özi
Tügülmüş köñülni yazar beg sözi KB.3182
"Bilgili ne kadar güzel söylemiş: Beyin sözü kapalı
gönülleri açar."
- 195- Tavşanun irkeğın sözi giçen bilür. V.24
- 196- Ulu beglerin kaglısı tavşan alur. V.503
- 197- Yıgaç uçınga yıl tegir, körklüg kişike söz kelir. DLT.
I.319.17 "Ağaç ucuna yel değer, güzel insana söz gelir"
- 198- Yır basrukı tag, budun basrukı beg. DLT.I.466.16
"Yeri tutan dağlardır, insanları da beyler idare eder."
- 199- Yurt kiçig bolsa ağut beğük ur. DLT.I.93.18
"Ölçek küçük olsa da kabı büyük tut." (Küçük bir işi
halka büyük göstermek gerekir.)

XI- BİLGİ, AKIL:

- 200- Alp çerigde, bilge tirigde. DLT.I.388.17
"Yiğit savaşta, bilgin dergede tecrübe olunur."
- 201- Amulluk siliglik ukuş kılkı ol
Ukuşsuz kişiler kamug yılkı ol KB.585
"Sükûnet ve zerâfet aklın vasfıdır, akılsız insanlar
hayvansürüsüne benzer."

- 202- Azı bilmeyen çoğı hiç bilmez. V.152
- 203- Azmaz yerçi, yanılmaz bilge, unıtmaz ötüğçi, yanılmaz bitkeçi. Uyg. "Şaşırmayan kılavuz, yanılmayan bilge; unutmayan avukat, yanlış yapmayan yazıcı." (Bunlar çok kıymetlidir.)
- 204- Bekâ-yı milk 'adl ü 'ilm iledür
Vefâ-yı 'ilm 'akl ü hilm iledür HŞ.833
- 205- Bilig birle bulnur sa'adet yolu AH.83
"Sa'adet yolu bilgi ile bulunur."
- 206- Bilig birle yakgıl bayat tapgına
Bilig tamga bolur tamu kapgına KB.3223
"Tanrı ibadetine bilgi ile yaklaş; bilgi cehennem kapısını mühürler."
- 207- Bilig birle yazlur kamug ters tügün
Bilig bil ukuş uk tirilgil ögün KB.3168
"Bütün kör düğümler bilgi ile çözülür; bilgi bil, anlayışlı ol, akıl ile yaşa."
- 208- Bilig bir teñiz ol uçı yok tüpi
Neçe suw kötürgey semüngük sora KB.6609
"Bilgi ucu bucağı olmayan bir denizdir, serçe emse emse bundan ne kadar ağzına alabilir?"
- 209- Bilig erdem ögren ağır tut anı
Ağır kılgay ahır ol erdem sini KB.3013
"Bilgi ve fazilet öğren, ona hizmet et; bu fazilet sonra sana da hürmet te'min eder."
- 210- Biliglig biligsiz kaçan teğ bolur. AH.87
"Bilgili ile bilgisiz eşit olur mu?"
- 211- Biliglig kişiniq sawı eksümez
Akıglı süzük yul suwı eksümez KB.973
"Bilgili insanın sözü eksilmez, akan duru pınarın suyu eksilmez."
- 212- Biliglig tişi er, cahil er tişi AH.88
"Bilgili dişi erkek, cahil erkek dişidir."

- 213- Biligsizke hak söz tatıgsız erür
Apar pend nasihat asıgsız erür AH.109.110
"Bilgisize doğru söz tatsızdır, ona öğüt ve nasihat faydasızdır."
- 214- Biligsizke törde orun bolsa kör
Bu tör ilke sandı ilig boldı tör
Kalı bilgeke tegse ilde orun
O il boldı törde takı keç burun KB.262, 263
"Bilgisiz baş köşede yer bulursa, baş köşe eşik ve eşik baş köşe sayılır. Eğer bir âlime eşikte yer isabet ederse o eşik, baş köşeden daha iyi ve yüksek olur."
- 215- Bilmeze bulut yükdür. V.584 ¹
- 216- Bolur ötrü işler bütün hem bışıg
Biliglig kişiler bışıg yir aşıg KB.330
"Neticede işler sağlam olur ve olgunlaşır, bilgili insanlar yemeği pişmiş olarak yerler."
- 217- Cahilün dostluğundan âlimün düşmanlığı yiğdür. V.58
- 218- Delüye depret delü sana sapratur. V.264
- 219- Delüyle helva yemekden uluyile savaş yiğdür. V.295
- 220- Erdemsizden kut çertilür. DLT.II.229.22
"Erdemsizden kut uzaklaşır."
- 221- Eren körki 'akl ol sünekniñ yilig. AH.90
"İnsanın ziyneti akıldır, kemiğinki ise iliktir."
- 222- Gafil başın ağrısın beyni bilür. DK.Önsöz
- 223- Göñlüme zülfi gamı güç gelür öğrenmemegün
Bu meşeldür ki bulut bilmeze yükdür dirler NBD.213.7
- 224- Hüneri hünersizlerden ve bilüyü bilüsüzlerden dahi öğrenmek olur. Kab.54

1- Bu atasözü Velet İzbudak tarafından "Bulmaya bulut yükdür (yiğdür)?" şeklinde okunmuş. Kendisinin de emin olmadığı bu şekil, 223 ve 540 nolu sözler göz önüne alınarak yukarıdaki şekilde düzeltilmiştir.

Velet İzbudak, Atalar Sözü, TDK Yay., Ankara 1936, s.58.

- 225- İdi yakşı aymış biliglig sözi
Bu bilge sözi ol biligsiz közi KB.1048
"Bilgili çok iyi bir söz söylemiş: Âlimin sözü bilgisiz için göz olur."
- 226- İlim ehli cahili yola getirir. V.612
- 227- İm bilse er ölmes. DLT.I.38.19
"İnsan parolayı bilirse ölmez."
- 228- Kamug edgülikler bilig asgı ol
Bilig birle buldı meşel kökke yol KB.208
"Bütün iyilikler bilginin faydasıdır, bilgi ile göğe dahi yol bulunur."
- 229- Kılıç birle aldı kör il alguçı
Kalem birle bastı ol il basguçı
Kılıç birle alsa bolur terk ilig
Kalem bolmagaınça basumaz elig KB.2425, 2426
"Memleketi alan onu kılıç ile almıştır, memleketi tutan onu kalem ile tutmuştur. Bir memleketi kılıç ile derhal tutmak mümkündür; fakat kalem olmayınca insan onu elinde tutamaz."
- 230- Kitab kadrini me biliglig bilir
Ukuşsuz kişidin ağın ne kelir KB.20
"Kitabın kadrini de ancak bilgili bilir, akılsız kim-seden zaten ne beklenir?"
- 231- Kut belgüsi bilig. DLT.I.428.1 "Kutluluğun alameti bilgi."
- 232- Muşar meşzetü keldi türkçe meşel
Okıgıl munı sen asıg özke al
Kişi öğrenür bilgi artar öküş
Neçe öğrenip ukxa bolmaz ukuş
Bayattan erür bu ukuş bolgusu
Tadu birle kirse bolur belgüsi KB.1826, 1827, 1828
"İnsan çok şeyler öğrenir ve bilgisi artar, fakat ne kadar öğrense ve anlasa bile yine akıllı elde edemez. Akıllı olmak Tanrı vergisidir, ancak buna doğuştan sahip olunursa aklın emareleri kendisini gösterir."
- 233- Negü tir eşitgil biliglig sözi
Bilig ol kiterdeçi köşül tozu KB.5980

"Bilgilerin sözünü ne der dinle: Gönlün tozunu gideren
bilgidir."

- 234- Söze uymaz diyü siz bana deli dimeğ kim
İşini gayra inanmaz kişi uslu olıcak NBD.315.7
- 235- Takı munda yakşı ayur kör bilig
Bilig birle işke tegürgü elig KB.4451
"Bilgi bundan daha güzel söyler: İşe daima bilgi ile
el uzatılmalıdır."
- 236- Taygan yügrükin tilkü sewmes. DLT.II.15.22
"Tilki ince belli köpeklerin çok koşanını sevmez."
(Birbirini çekemeyen iki bilgin için söylenir.)
- 237- Ula bolsa yol azmas, bilig bolsa söz yazmas. DLT.I.92.7
"İşaret olsa insan yolu şaşırmas, bilgisi olsa sözü
sapıtmaz."
- 238- Ukuşluk kişike işi tap ukuş
Biligsiz kişike atı tap söküş
Biliglilike bilgi tükel ton aş ol
Biligsiz kılınçı yawuz koldaş ol KB.320, 321
"Akıllı insan için akıl kâfi bir eştir, bilgisiz için
hakaret tam bir addır. Bilgili için bilgisi kâfi bir
yiyecek ve giyecektir, bilgisizin hareketi onun kötü
arkadaşıdır."
- 239- Ukuşsuz kişi ol yimişsiz yıgaç
Yimişsiz yıgaçığ negü kılın aç KB.2455
"Akılsız adam meyvesiz ağaç gibidir; aç kimse meyvesiz
ağacı ne yapsın?"
- 240- Yıpar kizlese sen yıldı belgürer
Bilig kizlese sen tili belgürer KB.312
"Miski gizlersen kokusundan belli olur, bilgiyi giz-
lersen de dilinden belli olur."

XII- CÖMERTLİK:

- 241- Adamın adını ekmek arttırır. Kab.348
- 242- Ağz yise göz uyadur. DLT.I.55.14 "Birinini armağanını
yiyen, sonra da işini yapamadığı için utanan kimse
için söylenir."

- 243- Akıllık idî keç anı koğmagu
Kişi neği birle akı bolmagu KB.2800
"Cömertlik çok iyi bir şeydir, onu elden bırakmamalı;
fakat el kesesinden cömertlik olmaz."
- 244- Cömert elini kimse kesemez. V.153
- 245- Cühud etmegin yiyen yine cühud yardımın kovar. V.308
- 246- Dime Hakk'ın kullı insan kulıdur
Ne insan belki hep ihsân kulıdur. NBD.9.3
- 247- Eliglerde kutlug birigli elig AH.251
"Ellerin en kutlusu veren eldir."
- 248- Er etmegi er kursağında kalmaz. V.403
- 249- Er malına kıymayınca adı çıkmaz. DK.Önsöz
- 250- Kara goça kıymayınca yol alınmaz. DK.Önsöz
- 251- Karışık kaza savar. V.114
- 252- Kerem ehli olan kişiler çoğa aza kalmaz. Oğ.31
- 253- Kız kişi sawı yoriglı bolmas. DLT.I.326.23
"Pinti kişinin ünü, sözü yayılmaz."
- 254- Kuru torva ile at tufulmaz. V.112
- 255- Kü çaw tilese tuz etmek yitür
Tiriglig tilese anı ok yetür KB.2320
"Adının namlı olmasını dilersen tuz-ekmek yedir; yaşa-
mak dilersen yine aynı şeyi yap."
- 256- Kümüş künke ursa altun adakın kelir. DLT.I.165.2
"Gümüşü güne vursan altın ayağıyla gelir." (İşin görül-
mesi için para harcamak gerekir.)
- 257- Lokma şefkat arturur. V.210
- 258- Nakes ile cevmerdin harcı birdir. V.124
- 259- Oğul atadan görmeyince sofrı salmaz. V.113
- 260- Sfneme seng-i cefâ ur kim mahabbet arturur
Dostum darb-ı meşeldür lokma şefkat arturur NBD.274.7

- 261- Tapınma tapınsa akı tapgı kıl
Akı ewi altun k m ş kapgı bil KB.948
"Hizmet etme, edersen cömert olana et; bil ki cömerdin
evi altın kapısı gümüştür."
- 262- Tuz etmek yitürgil kişike k le
Y z ğni yaruk tut süçig söz bile
Kişig kul kılıkklı bu iki kılınç
Adın bulmadım men bulunsa tile KB.4222, 4223
"İnsanlara güler yüz göster ve onlara tatlı sözle tuz
ekmek yedir. İnsanları kul yapan bu iki harekettir.
Ben başkasını bulamadım, varsa sen bul."
- 263- Yağına kıymayan c reğın yoz yir. V.533
- 264- Yimİssiz yıgaç teg keremsiz kişi AH.323
"Keremsiz insan meyvesiz ağaç gibidir."
- 265- Yüz koyunludan yüzi berk yeğdür. V.579

XIII- DANIŞMA:

- 266- Azmazun tip yerçi yarattı, yanılmazun tip bilgeg urti.Uyg.
"ŐaŐırmamak için kılavuza, yanılmamak için bilgili da-
nıŐmana baş vurulmalıdır."
- 267- Bilgelik yanılmaz, yerçilik azmaz. Uyg.
"Bilgin danıŐmanı olan yanılmaz, yol bilen kılavuzu
olan yolunu őaŐırmaz."
- 268- Bil re dan, bild ğ n iŐle. V.290
- 269- BoŐlağlansa boŐsuklanır. DLT.II.272.14
"İnsan boŐlasa boynuna lale geçirir." (İŞinde savsak
olan elini boynuna halkalar.)
- 270- DanıŐıki bulmasan b rk nle danış. Kab.64.5
- 271- Danış danıŐmendler ile atıŐanın dini ile imanı yiter. Oğ.
- 272- Esende iwek yok. DLT. I.77.10
"Esen acele etmez." (Acele edilmemeli, bilene danıŐıl-
malıdır.)
- 273- Görünen köye ne kulağuz gerek. V.633

- 274- Her işün tutmadın tedbîrin eyle
Bişini danış andan birin eyle HŞ.3657
- 275- İle uyan eşlerin boşar. V.206
- 276- İlüñ ağzı faldur ne dirse olur. V.257
- 277- İş âsân istesen üstâda düş var
Ki olur üstâdsız her kâr düşvâr HŞ.4348
- 278- Kağnı çökicek yol gösterici çok olur. V.47
- 279- Kayu işke kirse çıkışığını kör
Çıkış körmese iş bolur erke kor KB.1316
"Hangi işe girişirsen önce sonunu düşün, sonu düşünül-
meyen işler insana zarar verir."
- 280- Keleşlig bilig üdreşür, keleşsiz bilig upraşur. DLT.I.
232.3 "Danışıklı bilgi üreşir, danışıksız bilgi
yıpraşır."
- 281- Kij ton upramas, keleşlig bilig artamas. DLT.III.358.15
"Geniş elbise yıpranmaz, danışıklı bilgi bozulmaz."
- 282- Kulağuzsuz kuş uçmaz. V.44
- 283- Kurdun boynu yoğun olduğu işin kimseye inanmaz. V.13
- 284- Küni barır keyikniñ közinde adın başı yok. DLT.III.151.
18 "Düz varır geyiğin gözünden başka yarası yok."
- 285- Sana sana söyleyen iş bitirür
Sanusuz söz söyleyenler baş yitirür. V.460
- 286- Sanup sanup söyleyenler iş bitirür,
Saya saya söyleyenler yaş yitirür. Oğ.12
- 287- Sinamasa arıkar, sakınmasa utsukar. DLT.I.242.16
"Sinamasa aldanır, sakınmasa yutulur."
- Bkz.236-Söze uymaz diyü siz başa deli dimen kim
İşini gayra inanmaz kişi uslu olıcak NBD.315.7
- 288- Tanışıkçün yogısa börkün yanına ko. V.103
- 289- Tanışıklı tağ aşar. V.357

XIV- DİN, İNANÇ:

- 290- Allah Allah dimeyince işler onmaz. Oğ.19
- 291- Bahil cennete girmez, girerse de rahmet bulmaz. V.637
- 292- Bayat fazlı birle beğür ol kişi
Tilekün bulur künde itlür işi KB.1799
"İnsan Tanrı fazlı ile büyür ve dileğine kavuşur, onun işi günden güne yoluna girer."
- 293- Ecel yiri açukdur cebe dahi faide etmez. V.362
- 294- Gün kandan doğarsa elün o yana çön. V.465
- 295- İglig tutruğı ad bolur. DLT.I.79.12
"Hastanın vaziyeti iyi olur."
- 296- İsa için Musa'yı kınamazlar. V.218
- 297- Kaza gelmez kula Hakk yazmayınca
Belâ virmez Çalab kul azmayınca HUR.4421
- 298- Kerek tut otaçı kerek erke kam
Ölüglük her giz asıg kılmaz em KB.1062
"İster tabip getir, ister kam; ölmekte olana hiç bir ilaç fayda etmez."
- 299- Kimniğ bile kaş bolsa yaşın yakmas. DLT.III.22.14
"Kimin yanında kaş olsa şimşek yaklaşmaz." (Kaş, beyaz ve lekesiz bir taştır.)
- 300- Kutlu gün toğışından bellüdür. V.347
- 301- Namaz kılmaz kocadan küllige ağnamış eşek yeg. Oğ.5
- 302- Neyise dirliğin oldur ölümün
Bugünkü gündürür yarıngı günün YE.R.29.3
- 303- Toyın tapugsak, Teğri sewinşsiz. DLT.III.371.1
"Müslüman olmayan Türklerin din ulusu toyun tanrıya tapınır, fakat yüce Tanrı onun işinden hoşnut değildir."
- 304- Tünle bulit örtense ewlüg urı keldürmişçe bolur, tанда bulit örtense ewke yağı kirmişçe bolur. DLT.I.251.8
"Türkler güneş battıktan sonra bulutun kızarmasını uğur, sabahleyin bulutun kızarmasını ise şum sayarlar)

- 305- Umayka tapınsa ogul bulur. DLT.I.123.13
"İnsan Umay'a tapınırsa çocuğu olur."
- 306- Üs üşgürse ölüür. DLT.I.228.13
"Akbaba insanın yüzüne karşı öterse bu ölümüne işarettir."
- 307- Yapılmaz rûh nefsi yıkmayınca
Melek girmeye şeytan çıkmayınca HŞ.2225
- 308- Yarın bulgansa il bulganur. DLT.III.21.7
"Kürek kemiği bulanırsa il bulanır."
- 309- Yazılmış da yoyılmış yok. V.325
- 310- Yazulu yazusun görse gerek, görmeyince güre girmez. V.326
- 311- Yola gidenin işini Allah bilir. V.425
- 312- Zülfüñ hevâsı ile gönül düşdi gurbete
Boynı uzak yola giden işin Allah bilir NBD.198.12

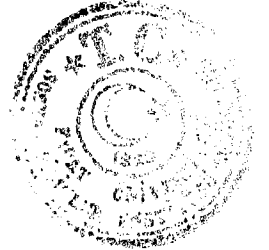
XV- DOĞRULUK:

- 313- Biliglig bilig birdi bilgin köre
Köni çın kişi bolsa közke süre KB.1727
"Bilgili insan bilgisi ile şu öğüdü vermiştir: Doğru ve dürüst insan bulursan onu sürme gibi gözüne çek."
- 314- Bu yalğan söz ig teg köni söz şifa'
Bu bir söz ozakı urulmuş mesel AH.163, 164
"Yalan söz hastalık, doğru söz şifa gibidir. Bu söz eskiden söylenmiş bir meseldir."
- 315- Cedvelden inen çıkma ki pergâra çekerler
Toğru yolına gitmeyi dâra çekerler NBD.203.9
- 316- Eğrilerde yol toğru. V.478
- 317- Eğri otur, doğru söyle. Mev.4.706
- 318- Eğri otur, doğru söyle. V.21
- 319- Hak söz ağudan acıdur. V.423
- 320- Kimiñ kim doğrudur gönülü vü cânı
Cihân tutmaz anı tutar cihânı HŞ.1748

- 321- Kişiyeye işine göre gerek laf
Ki dikmez atlas-ı zer büryâ-bâf HŞ.4137
- 322- Kônilik için kök adakın turur
Yayılmaz için yirde ot yim önür KB.5600
"Doğruluk yüzünden gök ayakta durur, yer sabit olduğu için üzerinde ot ve ekin biter."
- 323- Meniğ kılık ol kör emitmez köni
Köni egri bolsa kônilik küni KB.808
"Bak benim tabiatım da yana yatmaz, doğrudur; eğer doğru eğrilirse kıyamet kopar."
- 324- Necâti gamzesinden iste kaşın
Bulunmaz egri tutulmazsa togru NBD.414.10
- 325- Taşı teg içi ol içi teg taşı
Bu yanlıg bolur ol köni çin kişi KB.863
"Onun içi dışı gibi, dışı da içi gibidir; doğru ve dürüst insan böyle olur."
- 326- Tilin sözleşmiş sözde yanmaz eren
Sözinde yanlıg işiler sanı KB.5080
"Erkek insan verdiği sözden geri dönmez; sözünden dönenleri sen kadın bil."
- 327- Ulular didiler bu sözi böyle
Ki egri otur illa togru söyle HUR.4202
- 328- Toğrı söyleyene ölüm yoktur. V.32
- 329- Yılan kanda eğilürse eğilür eni kapısında toğrulur. V.604

XVI- DOSTLUK, DÜŞMANLIK:

- Bkz.87-Adaşig asig yas içinde sına
Bu yirde adak tikse bek tut sene KB.4208
- 330- Adaş tutmak asan küdezmeki sarp
Yagı bolmak asan yaraşmakı sarp KB.4269
"Dost edinmek kolay fakat dostluğu muhafaza etmek zordur. Düşman olmak kolay fakat barışmak zordur."
- 331- Ata dostu oğula mirasdur. V.252

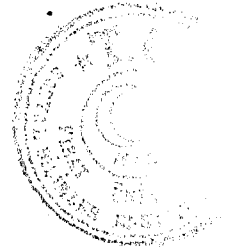

- 332- Ayipsuz yâr isteyen yârsüz kalır. V.90
- 333- Bir ök erse miñ ol yaslıkı
Miñin dostun erse bir ol azlıkı KB.4190
"Düşman bir de olsa onun zararı bindir, binlerce dostun olsa bile daima bir tanesi eksiktir."
- 334- Devletlü ol kişidür kim düşmanın bile. V.516
- 335- Dirler ki yâr ile satu bâzâr eylemeñ
Vallahi baña yâr ile bâzâr hoş gelür NBD.248.4
- 336- Dost ile etmegi inceçük uzunca yimek gerek. V.182
- 337- Dost ile yi iç satu bazar eyleme. V.57
- 338- Düşmana yarak gerek ya düşmandan ırak gerek. V.483
- 339- Düşmanı sen kendinden yigin gör, alu çıkarsa tali'in.
V.150
- 340- Emin olma göñül hicrandan iñen
Bilürsen dost olmaz eski düşmen NBD.379.5
- 341- Er gördün kuşan, ev gördün kaşan. V.591
- 342- Evren evreni yutmayınca evren olmaz. V.611
- 343- Isıran it diş göstermez. V.590
- Bkz.81-İdi yakşı aymış kör ilçi başı
Kamugda küçi bek kadaşlıg kişi KB.3172
- 344- İkki buğra igeşür, otra kökeğün yançılur. DLT.I.188.1
"İki buğra çarpışır, ortada gök sinek incinir."
- 345- İl atduğı taş ırak gider. V.382
- 346- Kaçış bolsa kaya körmes. DLT.I.369.8
"Halk arasında itişme kakışma olduğu zaman kimse kimseye dönüp bakmaz."
- 347- Karı düşman dost olmaz. DK.Önsöz
- 348- Kısmet-i bezm-i ezeldür ey Necâtf bilmiş ol
Âşinâ bigâne vü bigâne olmaz âşinâ. NBD.155.8
- 349- Kişiyeye bin dosttan bir düşman çoktur. V.101
- 350- Kurt ile koyun dost olmaz. V.97

- 351- Miñ er dostun erse öküş körmegil
Bir er düşman erse anı azlamagıl AH.359, 360
"Bin dostun varsa çok görme, bir düşmanın varsa onu
az görme."
- 352- Neçe munduz erse iş edgü, neçe egri erse yol edgü. DLT.
I.458.13 "Ne kadar budala olsa eş iyi, ne kadar eğri
olsa yol iyi."
- 353- Öget düşman yegdir, ağduk dosttan. Kab.216
- 354- Öylelik yoldaşa kuşluğa dek küy. V.75
- 355- Savaşta yumruğı kim anar. V.146
- 356- Sen dost kazan düşman ocağın başından çıkar. V.515
- 357- Söğüşüp uruşur, otra ton titişür. DLT.II.89.13
- 358- Tuz etmek bilmezden it yigdür. V.222
- 359- Tütüşmeginçe tüzülmes, tüpürmeginçe açılmas. DLT.II.71.
13 "İnsan tutuşmayınca düzelmez, hava tipilemeyince
açılmaz."
- 360- Tüzün birle uruş, utun birle üsterme. DLT.I.221.18
"Yavaş adamla vuruş, utanmazla yarışma."
- 361- Tüzün birle uruş, utun birle tiresme. DLT.I.414.13
"Yavaş adamla vuruş, utanmazla direşme."
- 362- Ulular ile urgan çekişme. V.65
- 363- Yagını aşaklasa başka çıkar. DLT.I.305.10
"İnsan düşmanı aşağılasa başa çıkar."
- 364- Yüzegör mâr-ı merdüm hârdan post
Ki olmaz eski düşmen kimseye dost HŞ.4004

XVII- DÜNYA, HAYAT:

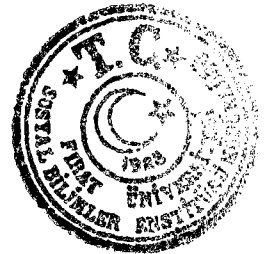
- 365- Ağışka iniş ol edizke batıg
Sewinçke sakinç ol açığka tatıg KB.1087
"Her yokuşun bir inişi, her tepenin bir çukuru; her
sevincin bir kederi ve her acıya karşı bir lezzet
vardır."
- 366- Ahşam pazarı sabaha yümdür. V.437

- 367- Ajun öndisi bu telimde barü
İsiz edgü erter neçe yıllasa KB.6344
"Bu dünyanın çok eski bir kanunudur: Kötülük veya iyilik ne kadar uzun sürerse sürsün bir gün geçer."
- 368- Akıntılı görkli sular karısa kara taşmaz. DK. Önsöz
- 369- Arayan bulur. Mev.5.6612
- 370- Bekasız erür bu ajun lezzeti
Keçer yıl keçer teg meze müddeti AH .193,194
"Bu dünya lezzeti bâki değildir, zevk müddeti yel geçer gibi geçer."
- 371- Bilür bu bağda akiller anı
Ki olur her bahârın bir hazânı HŞ.6643
- 372- Bilürsin bi-vefâdur devr-i eyyâm
Ne gül kalır ne bülbül ne ser-encâm HŞ.1712
- 373- Bilürsin hod cihân işi degül düz
Gam ü şadî biledür gice gündüz HŞ.3081
- 374- Bir yiğitlikte bir kocalıkta bellüdür. V.108
- 375- Budur devr-i zamânıq ittifâkı
Ki olur her visâlün bir firâkı HŞ.3518
- 376- Bu dünya içi bir tarıglag turur
Negü ekse munda yarın ol önür KB.4733, 5248
"Bu dünya bir tarladır, burada bugün ne ekilirse yarın o biçilir."
- 377- Bu dünya kutına inanma ayıg
İnançsız turur kör kılınçı yayıg KB.5175
"Bu dünya saadetine pek güvenme, onun tabiatı dönektir, ona inanılmaz."
- 378- Cihâne aldanma kim ol şâm olur
Ağa aldanan kişi mezmûm olur CH.2522
- 379- Cihânun dirligın bir dem dimişler
Yaraşmaz bir deme bin gam dimişler HŞ.2710
- 380- Cihânun işi gelmekdür ü gitmek
Hâtâ dur yıl ü suya tekye itmek CH.4662
- 381- Çanağa ne toğrarsan kaşığına ol çıkar. V.446

- 382- Çü dün geçdi bilinmez n'ola yarın
Bugündür gün ganîmet gözle yarın HŞ.2168
- 383- Degirmen bigidür su üzre 'alem
İçinde dâne-i gendümdür âdem HŞ.3593
- 384- Dün ile kervan göçdüğün turgay bilür. DK.Önsöz
- 385- Eksükligile büyüyenin yalımı alçak olur. V.406
- 386- Eyegülü ulalur, kaburgalı büyür. DK.5, 99
- 387- Gelimliü gidimliü dünyâ, ahır son uçı ölümlü dünya.
DK.115, 176,198, 243, 251
- 388- Göl depecik olmaz. DK.Önsöz
- 389- Gören dirdi kıyamet mi ne sırdur
Ki yir yüzi demirdür gök bakırdur HUR.5088
- 390- Hatt-ı rûh-ı yâr ehl-i mahabbet ecelidür
Gafil yürüme aç gözünü gün gicelidür. NBD.207.7
- 391- İllet ile dirilen mihnet ile can verür. V.123
- 392- İmâret ister isen cân yapusın
Cihân zindânınun bağla kapusın HŞ.2198
- 393- İnanma tirigligke yil teg keçer
Usanma bu dünyadın öz terk köçer KB.1274
"Hayata inanma yel gibi geçer, gafil olma bu dünyadan
çabuk göçersin."
- 394- İnigli agar ol agıglı iner
Yaruglı tunar ol yorıglı tınar KB.1049
"İnen yükselir, yükselen iner; parlayan söner, yürüyen
durur."
- 395- İşümüz hod neye irtür bilürsin
Şunu kim hergiz ummaz bulursın HUR.4348
- 396- Kalır dünya ahır toguglı ölür
İsiz edgü erse kör atı kalur KB.5255
"Dünya kalır, nihayet doğan ölür, insandan kalan ancak
iyi veya kötü addır."
- 397- Kamug dünya bolsa biregüke tüz
Kalır dünya ülgü tegir iki böz KB.1238

"Bir insan bütün dünyaya hakim olsa bile, sonunda dünya kalır; onun kısmetine ancak iki bez düşer."

- 398- Kayu kim togar erse ölgü kerek
Kayu neç agar erse ilgü kerek KB.1086
"Doğan herkes ölmeğe, yükselen her şey düşmeğe mahkûm-
dur."
- 399- Kaza görünü gelmez, karı bükülüp ölmez. V.525
- 400- Kırk yılka tegin bay çıgay tüzlinür. DLT.I.349.12
"Kırk yıla kadar zengin yoksul bir olur."
- 401- Kış kış gerek yaz yaz. V.160
- 402- Kişi ne ekse anı getürür. V.61
- 403- Ki yarın bilmezüz n'olur ser-encâm
Ki olmaz bir karâra daim eyyâm CH.2358
- 404- Koçu tagında kaplan yok, kuğug suwında balık yok. ETŞ.
274.7 "Koçu dağında kaplan yok, kuyu suyunda balık yok."
- 405- Konan göçer, gelen geçer. V.287
- 406- Küşüş tut yigitlik keçer sinde terk
Kaçar bu tiriglik neçe tutsa berk KB.361
"Gençliği aziz tut çabuk geçer, ne kadar sıkı tutsan da
bir gün kaçar."
- 407- Ne ekersen onu biçersin. Mev.5.4399
- 408- Negü tir eşitgil sakınuk kişi
Bu ajun tüşün ol sen arkış sanı
Tüşünde neçe bolga arkış köni KB.1443
"Bu dünya bir konaktır, sen kendini bir kervan say;
bir kervan konakta ne kadar kalabilir?"
- 409- Niçe tahta binenler yire düşdi
Niçe benin diyene singek üşdi YE.R.7.11
- 410- Nidelüm devr sunarsa saña şerbet baña zehr
Bu cihân böyle olur gâh baña gâh saña NBD.146.1
- 411- Oyun sakış ol bu dünyâ işi
Adakin tilese birür bu başı KB.5927
"Bu dünya işi bir oyuna benzer; ayağını istersen o
sana başını verir."

- 412- Sewinçlerke awnıp öküş külgüçi
Sıgıtka anungu aya ölgüçi KB.1145
"Efâni insan, daima sevinç içinde avunup gülen kimse-
ler ağlamalara hazır olmalıdır."
- 413- Su bulanmayınca durulmaz. V.355
- 414- Tagda öz yok, say yazıda bel yok. ETŞ.274.8
"Dağda düzlük olmaz, düzlük yerde bel olmaz."
- 415- Tarıglag erür ilig dünya kutı
Tarısa orar er tirilgü otı
Negü ekse yirke yana ol önür
Negü birse ewre anı ok alur. KB.1393, 1394
"Ey devletli hükümdar! Dünya bir tarladır, insan bu
tarlayı ekerse hayat ekinini biçer. Yere ne ekilirse
yine o biter, ne verilirse karşılığında o alınır."
- 416- Tarıglag turur bu ajun ay ilig
Negü ekse anda alur bu elig KB.5248
"Bu dünya bir tarladır, bu elin ne ekerse orada onu
alır."
- 417- Tilek arzu sürmek idi keç tatıg
Tatıg aytığı bar yarınlig katıg
Tatıgka tatıgsız süçigke açıg
Ağışka iniş ol edizke batıg KB.6120, 6121
"Hava ve arzu peşinde koşmak çok zevklidir, fakat bu
zevk için yarın ağır bir şekilde hesap sorulacaktır.
Tatlıya karşı tatsız, lezzetliye karşı acı, çıkışa
karşı iniş ve yüksekliğe karşı da derinlik vardır."
- 418- Tirig esen bolsa taq öküş körür. DLT.I.62.5
"Yaşayan kimse esen olsa çok şaşacak şey görür."
- 419- Tiriglig tidüküñ bu yıl teg keçer
Kaçar tutsa bolmaz anı kim bulur KB.693
"Bu hayat dediğin yel gibi geçer, bu devlete inanma
verdiği gibi alır."
- 420- Toguglı ölürl ol ağıglı ilür
Yorıglı tınur ol birigli alur KB.6313
"Doğan ölürl, yükselen iner; yürüyen durur ve veren
alır."

- 421- Tüştün ol bu dünya keligli keçer
Yigen yıl büke teg yir erken açar KB.1202
"Bu dünya bir konak yeridir, gelen geçer; o her şeyi
yiyen bir ejderha gibi yedikçe acıkır."
- 422- Uluşıban sular taşa deniz olmaz. DK.Önsöz
- 423- Yağ yalan kış gerçek. V.159
- 424- Yapağılu gökçe çimen güze kalmaz. DK.Önsöz
- 425- Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz. DK.Önsöz
- 426- Yavşan dibi berk olmaz. DK.Önsöz
- 427- Yedi dere kohuların tilkü bilür. DK.Önsöz
- 428- Yidi başlu ejdehâdur buldugıñ yir
Niçe çok yer ise hiç olamaz sıf CH.4098

XVIII- ELÇİLİK:

- 429- Anı kim didi didüm az eger çok
Bilürem ilçıye bârf ölüm yok HUR.5008
- 430- Biregü sözüñ biregüye dimek kolay olur. V.424
- 431- Takı munda yigrek ayur Türk hanı
Kınama yalawaç söz aysa köni KB.3817
"Türk hanı bundan daha güzel söyler: Kendisine emanet
edilen sözü aynen tekrar eden elçiye gazap etme."
- 432- Yalawaçka mün yok sözün kıymasa
Tutuzmuş sözig çın tükel sözlese KB.3816
"Elçi sözünde hilaf etmez, kendisine emanet edilen
sözü doğru ve tam olarak söylerse ona zeval yoktur."
- 433- Yaş ot küymes, yalafar ölmes. DLT.III.47.22
"Yaş ot yanmaz elçi ölmez."

XIX- EVLİLİK:

- 434- Erjenke elig karı bözin üm tükemes. DLT.I.117.4
"Bekâr adamın donuna elli arşın bez yetişmez."
- 435- Kızlık olsa buğday al, avret ölse kız al. V.556
- 436- (Kız) ya erde, ya yerde. Kab.210

- 437- Kişi alsa özde koğı al köni
 Sewinçin keçürgey sen ödlek küni
 Yüzi körki kolma kılınç eğgü kol
 Kılınç eğgü bolsa yarutgay sini KB.4481, 4482
 "Evleneceksen kendinden aşığı derecede biri ile evlen,
 Ömrünü huzur içinde geçirirsin. Onda yüz güzelliği
 arama, huy güzelliği ara; huyu iyi olursa senin
 yüzünü ağartır."
- 438- Olsayı bulsaya vermişler hiç toğmuş. V.485
- 439- Sabahdan karnın toyuran, küçükdən evlenen aldanmamış. V.
 219
- 440- Tünle yorıp kündüz sewnür, kiçigde ewlenip ulgağu sew-
 nür. DLT.III.87.25 "İnsan geceleyin yürüyüp gündüz
 sevinir, küçüklüğünde evlenip büyüdüğünde sevinir."
- XX- GURUR, ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK:
- 441- Ağaç ne kadar uzansa göğe ereceği yok. V.98
- 442- Alçak uçan yüce konar, yüce uçan alçak konar. V.352
- 443- At töküzlüki ay bolmas. DLT.I.507.16
 "Atın alnındaki akıtma ay yerini almaz."
- 444- Ay tolun bolsa eligin imlemes. DLT.I.28.8, I.82,24
 "Ay dolunay olunca elle gösterilmez."
- 445- Bireğü yumrugun yemeyen kendi yumrugın demür sanır. V.387
- 446- Bor bolmadıp sirke bolma. DLT.III.121.17
 "Şarap olmadan sirke olma."
- 447- Bulıcak bağt u devlet olma mağrür
 Dilersen bađt senden olmaya dūr CH.2116
- 448- Çölmek dimiş dibim altun, kaşık dimiş gördüm çıkdım.V.436
- 449- Eşiç ayur tüpim altun, kamaç ayur men kayda men. DLT.I.
 52.10 "Tencere der: Dibim altın; kepçe der: Ben
 nerdeyim."
- 450- Gönlün yüce tutan erde devlet olmaz. DK.Önsöz
- 451- İsitür kişi köñlin alçak kişi
 Yıratır erenig tili il buşı KB.2295

"Alçak gönüllü, insanların kalbini kendine ısındırır,
kötü dilli kimse insanları kendinden uzaklaştırır.

452- Kaz kopsa ördek kölig igenür. DLT.I.104.1

"Kaz uçmaya kalkışınca ördek göle sahip çıkar."

453- Kedinün yüğü samanlığa dek. V.400

454- Kelecisin begenenler yüzine kir getirür. Oğ.13

455- Kelir erse devlet kişiğe küle

Tutup berklegüsi kiçiglik bile KB.1703

"Saadet gelir ve insanın yüzüne gülerse, bil ki onun devamını sağlayacak şey tevazûdur."

456- Kızıl tiz solar. V.200

457- Kulan kuğuka tüşse kurbaka aygır bolur. DLT.III.122.15

"Yaban eşiği kuyuya düşse kurbağa onun üzerine aygır olur."

458- Kurtga büdik bilmes, yirim tar dir. DLT.III.259.18

"Kocakarı oyun bilmez, yerim dar, der."

459- Küwezlik bile kökke ağmaz kişi

Kalı koçkı bolsa buzulmaz işi KB.2119

"Gurur ile insan göğe yükselmez, alçak gönüllü olmakla da işi bozulmaz."

460- Öginmek ile avrat er olmaz. DK.197

461- Ögüğü üminde artatur. DLT.I.203.14

"Öğünen, sınıncınca, dediği işi yapamazsa utanır, hatta donunu kirletir."

462- Sartnuğ azıki arıg bolsa yol üze yir. DLT.I.66.16, I.

342.4 "Tüccarın yiyeceği temiz olsa yol üstünde yer."

463- Südsüz inek melegen olur. V.441

464- Tavşan ne kadar yüğü ise bahası iki akçadır. V.399

465- Teşük suwda belgürer. DLT.I.387.10

"Deşik suda belirir."

466- Tewe beğük erse madakı beğük ermes. DLT.III.168.4

"Deve büyük ise de pisliği büyük olmaz."

467- Uluların gönlü mum bigi gerek. V.376

- 468- Yimeyen kişi yad elden şikence
Demürdendür sanur kolunda pençe HŞ.2296
- 469- Yirdeki yüzi kimse basmaz. V.263

XXI- GÜÇ:

- 470- Alın arslan tutar, küçin oyuk tutmas. DLT.I.81.20
- 471- Alın arslan tutar, küçin kösgük tutmas. DLT.II.289.22
- 472- Alın arslan tutar, küçin sıçgan tutmas. DLT.III.412.10
- 473- Alın arslan tutar, küçin küsgü tutmaz. Uyg.
- 474- Al ile arslan dutulur, güç ile gücigen dutulmaz. V.215
- 475- Boğaza yumruk yaramaz. V.435
- 476- Depegen g..tini süsegen yırtar. DK.230
- 477- Güneş yüz göstericek turmaz ılduz
Ne ferri kalsun ayuñ irse gündüz HŞ.2961
- 478- Kimniñ tamırı yoğun bolsar kanagı yinil. ETS.274.3
"Kimin damarı kalın ise onun kan aldırması kolay olur"
- 479- Koyunuñ nice çoğ olsa sürisi
Yiter biñine kassâbuñ birisi HŞ.2308
- 480- Ne denlü dirilirse ördek ü kaz
Tağılur çünki şey-bâz ide pervâz HŞ.2309
- 481- Ötlüğün beylüği böğürtlen savlınca. V.496
- Bkz.195-Tavşanun irkeğın sözi giçen bilür. V.24
- 482- Uğrı güçlü olıcak rızk issi suçlu olur. V.561

XXII - HUY:

- 483- Anasın gör kızın al, kıyısın gör bezin al. V.7
- 484- Ata oğlı ataç dogar. DLT.II.80.12
"Baba adamın oğlu babacan olur."
- 485- Atunı boz at yanına bağlama, ya huyın hulanır, ya tüyin.
V.338
- 486- Çaxsak üze ot bolmas, çakrak bile uvut bolmas.DLT.I.468.

"Dağ tepelerindeki taşlık yerlerde ot olmadığı gibi kel insanda da utanma olmaz."

487- İtka uwut atsa uldañ yimes. DLT.I.116.4

"İnsan ite utanma atsa pabuç altı yemez."

488- İt ağzı kemik tutar. V.214

489- İti an ağacı yanuna ko. V.213

490- Kara eşeğe yular ursan katır olmaz

Sab sikkin ile kalemtraş satır olmaz. Oğ.23, 24

491- Karında törümiş kılınç öğretig

Yagız yir katında kiter ay tetig KB.883

"Ana karnında teşekkül eden tabiat ve terbiye ancak kara toprak altında insanı terk edip gider."

492- Kedinin usluluğu sıçan görincedür. V.216

493- Nerek neñ kişike kerek edgü yañ

Kerek bolsa bulgay kamug edgü neñ

İsizke negülük kerek neñ tawar

Neçe kirse bolgay çıgay birle teñ KB.1307, 1308

"İnsana mal neye lazım, lazım olan iyi huudur; böyle olan insan gerekirse bütün iyi işleri elde edebilir. Mal kötünün ne işine yarar? Ne kadar mal elde ederse etsin o fakir ile birdir."

494- Negü ekse yirke yana ol önür

Ogul togsa kılkı ataka yanur KB.1624

"Yere ne ekilirse yine o biter; oğlunun tabiatı da babasına çeker."

495- Ne yavuz ol asıl, ve ne de yavaş ol basıl. V.126

496- Neye kim meyl idersen kadrin oldur

Riyâda kalma gerçi ihlâsa yoldur HŞ.4266

497- Otagka öpkelep süke sözlemedük. DLT.III.218.12

"Birine kızıp arkadaşlarıyla konuşmayan için kullanılır."

498- Sabah sürçen geciyek dek sürçer. V.429

499- Tezek karda yakmas, edgü isiz katmas. DLT.I.386.24

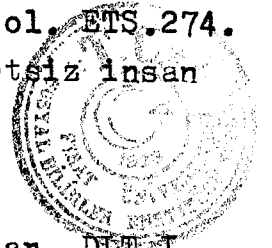

"Tezek sıcaklığından dolayı karın altında kalmaz, karı eritir; iyi de kötüye karışmaz."

- 500- Yavuz tıfluğ hûyını dâyeden sor
Yavuz hem-sâyeyi hem-sâyeden sor HS.5993
- 501- Yüzke körme erdem tile. DLT.II.8.14, III.143.6
"Yüze bakma, adamda fazilet ara."

XXIII-İNSANLIK:

- 502- Adam alası içinde, tavar alası taşında.V.40
- 503- Adem nefsinden hayvan yularından yedilir. V.92
- 504- Adem olmazmış Necâfî kişi gökçek ton ile
Yağumun gevherlerine bahr-ı 'ummân acısun NBD.401.7
- 505- Beş barmak düz olmaz. V.155
- 506- Bin ise medh idiciler Necâfî de biridir
Kuluğ nihâyetiyokdur biğini gör birin al NBD.20.14
- 507- Bir erdin bir erke tefavüt telim
Velikin körerke tözü börklüg ol AH.319, 320
"Adamdan adama fark çoktur, fakat görünüşte hepsinin börkü vardır."
- 508- Bir kişiyi kir pas gördünse dene buzağu sanma. V.301
- 509- Biş ernek tüz ermes. DLT.I.121.8
"Beş parmak düz değildir."
- 510- El elden üstündür. V.280
- 511- El elden üstün olduğun işitse dostum
Bitürmez idi sebze de bir cuybâr serv NBD.84.9
- 512- Erdemlig kişi erdini birle tüz ol
Erdemsiz kişi etük içindeki ulyak birle tüz ol. ETS.274.
1 "Faziletli insan cevherle birdir, faziletsiz insan çizme içindeki astar ile birdir."
- 513- Her kişün ağacı tağda bellidür. V.603
- 514- Karga karısın kim bilir, kişi alasın kim tapar. DLT.I.
425.11 "Karganın yaşlısını kim bilir, kişinin alacasını kim bulur?"

- 515- Kayu neç uçuz bolsa yirde yatur
Ağı çuz ağır boldı törde yatur KB.902
"Hangi şey değersiz ise ona kimse bakmaz bile, ipekli ve ağır Çin kumaşları değerli olduğu için baş köşede yatar."
- 516- Kişi alası içtin, yılki alası taştın. DLT.I.91.20
"Kişinin alacılığı içinde, hayvanın alacılığı dışındadır."
- 517- Kişi aslına kör kılınçı tanuk
Kılınçı ne erse kör aslı ol ok KB.5810
"İnsanların aslına onun hareketi şahiddir. Hareketi nasılsa aslı da odur."
- 518- Kişidür yoğısa pulı, işekdür işek atlas ise çulı. V.674
- 519- Kişi körkine iç kılıkı iş ol
Yüzi körki birle kılınçı tuş ol
Taşı körse tap tut içine tanuk
Taşı teg içi ol içi teg taş ol KB.2215, 2216
"İnsanın dış görünüşüne onun iç tabiatı eştir, yüzü ve kıyafeti ile hareketi birbirine denktir. Dışını görürsen bunu içi için yeter şahit say, insanın içi dışı gibi ve dışı da içi gibidir."
- 520- Kuş ola etin yiyeler, kuş ola et yidüreler. V.45
- 521- Öđ keçer kişi tuymas, yalñuk oğlı menkü kalmas. DLT.I.44.
18 "Zaman geçer kişi duymaz, insan oğlu bengi kalmaz."
- Bkz.69- Öziniñ ölmez, etinin ölür. Uyg.¹
"Kişilik ölmez, ten (et) ölür."
- 522- Süsgen uđka Teñri müngüz birmes. DLT.III.364.15
"Boynuz ile saldıran öküze Tanrı boynuz vermez"
- 523- Yalñuk menkü tirilmes, sinka kirüp kirü yanmas. DLT.III.
65.1 "İnsan oğlu bengü, diri kalmaz, sine girip geri dönmez."

1-Aynı söz L. Bazın'a göre farklı yorumlanmıştır.Yukarıdaki okunuş ve izah J.Hamilton'a göredir.

J.Hamilton, L.Bazın, "Un Manuscrit Chinois Et Turc Runiforme de Touen- Houang", Turcica, Nisan 1972,s.42.

- 524- Yalnuq ürülmüş kap ol, agzi yazlıp alkınur. DLT.I.195.20
"İnsan oğlu şişirilmiş tulumdur, ağzi çözülp tükenir."
- 525-Yana aydı ilig meselde kelir
Uruglug kişi ölse urğu kalır KB.1623
"Hükümdar şöyle bir mesel vardır, dedi: Asıl insan
ölse dahi soyu kalır."
- 526- Yüzine göredür sözi rakibün
Yüzi ekşinün olur sözleri serd NBD.173.2

XXIV-İNTİKAM:

- 527- Anan kâbinin ko öcün koma. V.284
- 528- Arımaz neçe yusa kan birle kan. AH.328
"Ne kadar yıkansa da kan kan ile temizlenmez."
- 529- Kan aglayup günehte bulundumsa ey peri
Öldürme ben kulunu yuma kanı kan ile NBD.418.3
- 530- Kanıg kan bile yumas. DLT.III.66.17, III.157.20
"İnsan kanı kan ile yumaz."
- 531- Kanı kan ile yuzarlar, kanı su ile yurlar. V.262
- 532- Öc almağ isteyen olsun vecelsüz
Mu'ayyendür ölüm olmaz ecelsüz HŞ.3722

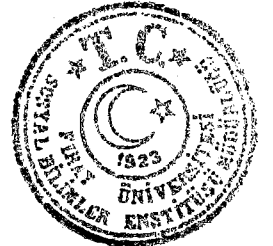
XXV - İŞ, ÇALIŞMA:

- 533- Acıyan işek atdan geçer. V.563
- 534- Ağlamayan çocuğa meme vermezler. Mev.5.1645
- 535- Ayluk turmaktan ayluk işlemek yeğdür. V.17
- 536- Bu künki işin koğma kılma yarın
Yarın bolsa işin kalur kılmadın KB.5503
"Bu günkü işini yarına bırakma, yarın işin olursa bu
yapılmadan kalır."
- 537- Değirmene varan un öğüdür, evdeki nevbet sorar. V.69
- 538- Deveye burc gerek ise boynın uzada. V.96
- 539- Erik irini yağlıg, ermegü başı kanlıg. DLT.I.70.23
"Çalışanın dudağı yağlı, tembelin başı kanlı."

- 540- Ermegüke bulıt yük bolur. DLT.I.138.10
"Tembele bulut yük olur."
- 541- Ermegüke eşik art bolur. DLT.I.42.4
"Tembele eşik yokuş olur."
- 542- Hakk'ı duyanlara bugün yarın yok
İşün bugün bitür gözleme ayruk YE.R.29.4
- 543- Her iş vakti erişmeyince bitmez
Bunu bilen kişi bî-vakt iş itmez HŞ.5782
- 544- İki karpuz (bir) koltuğa sığmaz. V.577
- 545- Kayu işke arzu yorısa tilek
Ağak urısa buldı ol arzu yülek
Tilek birle mansa yırak yir yakın
Kaçan körse yüzün bulur can tilek KB.3324, 3325
"Hangi işe arzu ve dilek ile girilirse, bu dilek her
adımda ona bir destek olur. İstekle yürüyünce uzak
yer yakın olur; arzuladığı yüzü görünce can sahibini
bulur."
- 546- Kazan kazan kazana, vir artuğın kazmaya. V.555
- 547- Kiçigde katıglansa ulgağu sewnür. DLT.II. 268.20
"Küçüklüğünde çalışan büyüyünce ferahlar."
- 548- Konak başı sedreki yig. DLT.I.384.12
"Darı başağının az tanelisi yeğdir."(Az emekle dileği-
ne ermek isteyen için söylenir.)
- 549- Koyuna güç ile varan köpek assı eylemez. V.226
- 550- Köñül arzulasa yırak yir yağuk
Bolur terk tilekin bulur ol anuk KB.5044
"Gönülden arzulanırsa uzak yer yakın olur. İnsan dileği-
ni kendisi için hazırlanmış gibi elde eder."
- 551- Kuru gayret adamı bitli eyler. V.391
- 552- Kül ürgünçe köz ürse yig. DLT.I.337.12
"Kül üfleyince köz üflense daha iyi."
- 553- Muhannes köprüsünden geçmekden düşüp suya boğulmak yeğ-
dür. V.78
- 554- Nâle kıl kim alasın nâ-merd dünyâda murâd
Ana süd virmez Necâtî tâ kim oğlan aglamaz NBD.292.5

- 555- Ne iş vardır ki anuñ çâresi yok
Ne kâr vardır ki anuñ karası yok HUR.5408
- 556- Öz köz ir kışlag. DLT.I.464.28
"Kendi işini kendi gören kışlağın güney tarafını alan gibidir."
- 557- Saban vaktında sağ kol orak vaktında uz gelür. V.589
- 558- Şer işi uzat hayra dönsün, hayır işi uzatma şerre dönmesin. V.412
- 559- Tağ ne kadar yüce ise yol üstünden aşar. V.6
- 560- Taş u toprağ u tahta rızık bulmak
Yig andan kim gedâ-yı halk olmak CH.2114
- 561- Tegimsiz tapug birle törke tegir
Yaragsız yaransa kör ilke tegir KB.614
"İkbâle bir türlü erişemeyen insan hizmeti sayesinde baş köşeye geçer; liyakatsiz kimse ise ne kadar yararlanmağa çalışsa da kapı eşliğini boylar."
- 562- Teñinde keçürme kamug işni sen
Teñinde keçürse yama kaçga sen KB.4984
"Hiç bir işte ölçüyü kaçırma, ölçüyü aşan iş çığırından çıkar."
- 563- Teñsizde tegirmen turgursa yaragsızda yar barır. DLT.III.355.10
"Uygunsuz yerde değirmen yapılırsa, beklenmeyen zamanda bendi yıkılır." (İşi yersiz ve zamansız yapmamak için söylenir.)
- 564- Tikmeginçe önmes, tilemeginçe bulmas. DLT.II.21.1
"İnsan dikmeyince bitmez, dilemeyince bulmaz."
- 565- Tilek birle mansa kişi arzulap
Arıp yolda kalmaz tilekin ulap KB.3702
"İnsan arzu ile ve isteyerek yürürse, yorulup kalmaz ve dileğini bulur."
- 566- Toga bilge togmaz kişi öğrenür
Toga sözlemez til turu sözlenür KB.4021
"İnsan doğuştan âlim doğmaz, sonradan öğrenir; dil doğuştan konuşmaz, zamanla konuşmağa başlar."

- 567- Tutulmaya iki karpuz bir elde
Tapılmaya iki şeh bir 'amelde HŞ.1812
- 568- Yatan öküze yim yoktur. V.545
- 569- Yatanun yürüyene borcu var. V.321
- 570- Yatur kurttan yiler köpek yiğdür. V.272
- 571- Yazın katıglansa kışın sewnür. DLT.III.159.11
"İnsan yazın çalışırsa kışın sevinir."
- 572- Yol eri yolda gerek. V.411
- 573- Yolın kısmaşa kuş meşin edlemez
Semiz bolsa it tok awın awlamaz KB.6266
"Yolunu sıkı kontrol altında tutmazsan kuş avını avla-
maz, köpek tok ve semiz olursa av peşinden koşmaz."
- 574- Yüzünü gördi Necâtî yapışdı 'ışka belî
Kişi seherden el urmak gerekdürür işe NBD.458.6

XXVI - İYİLİK:

- 575- Ağış teg bu edgü agumaz kişi
Tegip tegme yalıq kılumaz işi KB.905
"İyi yokuşa çıkmak gibidir, herkes yükselmez; uğraş-
makla değme insan bu işi yapamaz."
- 576- Atını ve donunu hoş tut ki atın ve donun seni hoş tuta.
Kab.190
- 577- Bu edgü kılı tur ay edgü kişi
Karımaz bolur edgü meşkü yaşı KB.1639
"Ey iyi insan, iyilik yapmakta devam et. İyilik ihti-
yarlamaz onun ömrü ebedîdir."
- 578- Buyanlıg kişi burkanlar birle tüz ol
Buyansız kişi buk bakır birle tüz ol ETŞ.274.2
"İyilik yapan insan burkanlarla birdir, İyilik yapma-
yan insan boş bakır ile birdir."
- 579- Cefa kıldaçınka yanut kıl vefa AH.327
"Sana cefa edene vefa ile mukabele et."
- 580- Edgü er süğüki erir, atı kalır. DLT.III.367.22
"İyi erin kemiği erir, adı kalır."

- 581- Edgülikni suw ağakında kemiş, başında tile. DLT.II.112.6
"İyiliği su ayağında bırak, başında dile."
- 582- Eyiliği eyle suya bırak, bir gün sana karşı gele.Kab.48
- 583- Eyilik bilmez adamdanda i lı köpek yeg. Oğ.6
- 584- Eylik bilmeyen katında su getürenle senek sıyan birdir.
V.318
- 585- Eylik iden eylik bulur. V.211
- 586- Eylüğe eylük olsa öküze bıçak olmazdı. V.197
- 587- Eylük eyle suya sal, eğer eylük eylük ise ol seni bulur.
V.16
- 588- Hayır san işüne, hayır gele başına. V.43
- 589- İsiz kılğan erke sen edgü kıla AH.333
"Kötülük yapan adama sen iyilik yap."
- 590- Kişi aslı edgüg unıtımaz bolur
Kişi urgı köñlin emitmez bolur KB.1637
"İnsanın asîli iyiliği unutmaz olur; insanın soylusu
gönlünü başka tarafa kaydırılmaz olur."
- 591- Kişi edgülikke sewüg can birür
Bir edgü yanıtı on edgü kılur KB.2980
"İnsan iyiliğe karşı aziz canını verir, bir iyiliğe
karşılık on iyilik yapar."
- 592- Kişi emgek ıdşa kişi yurnıña
Yanıtı kişilik kılur ornıña KB.2985
"Bir kimsenin bir insan parçasına emeği geçerse, o
buna karşılık on iyilik yapar."
- 593- Meyl et gözüm yaşına eyâ serv-i hoş-hırâm
Dirlerki eyle iyilügi âb-ı revâna at NBD.165.8
- 594- Mürüvvet bilmez kişilerden dügen sürer öküz yeg. Oğ.
- 595- Örüñ süt bile kirse edgü kılık
Ölüm tutmağınça ewürmez yorık
Tadu birle katlıp törümüñ kılınç
Ölüm tutmağınça ewürmez yorık KB.89, 90
"Eğer iyilik ananın ak sütü ile insanın ruhuna girerse,
o ölüncüye kadar doğru yoldan çıkmaz. İnsanın tıynet-

ne girmiş olan ahlak, ölüm bozmadıkça katiyyen bozulmaz!"

596- Suw içürmeske (birmeske) süt bir. DLT.III.129.7, I.218.15
"Su içirmeze süt ver."

597- Viren alur, alan virür. V.118

XXVII - KADIN:

598- Ana hakı, Tanrı hakı. DK,Önsöz

Bkz.111-Atun yürügenin al yüğrük çıkarsa tali'in
Avretin mesturesin al gözen çıkarsa tali'in V.177

599- Avret düzdüğü evi Tanrı yıkmaz
Avret bozduğu evi Tanrı yapmaz V.221

600- Avrete, oğlana, meyhura raz dime. V.528

601- Avretün ile bazarun kimseye inanma. V.107

602- Beylere ve avrete inanma, akar suya tayanma. V.26

Bkz.112-Boz ata, avrete, oğlana kulluk idenün yüzi ağarmaz.
V.339

603- Çok söylegen karıdan dibi göçmiş göveç yeg. Oğ.

604- Dişi sevilmeince erkek kovulmaz. V.597

605- Emeklig uragut kösegçi bolur. DLT.I.153.14
"Emzikli kadın istekli olur."

Bkz.5-Ersek erke tegmes, iwek ewke tegmes. DLT.I.104.9

606- Eyü dirlik düzetmekdür dişiye
Yavuz addan ölüm yig er kişiye HŞ.3724

607- Gerekdür gişinün yârı hüner-ver
Ki ola her işde anuñla muzaffer CH.3714

608- Halayıka ton geyürsen kadın olmaz
Çalıyla kokar dikenı odun olmaz. Oğ.21, 22

609- İki avret olduğı ev temiz süpürülmez. Kab.230

610- İkiyi bir alma, yiğit diyüp karı alma. V.251

611- Karavaşa ton geyürsen kadın olmaz. DK,Önsöz

612- Katun ele girince kalaylığı hoş görmek gerek. V.184

- 613- Kılnu bilse kızıl keçer, yaranu bilse yaşıl keçer. DLT.I.
394.19, III.20.16 "Kırıtabilse kızıl giyer, yarana-
bilse yeşil giyer."
- 614- Kız birle küreşme, kısrak birle yarışma. DLT.I.474.5
"Kızla güreşme, kısrakla yarışma."
- 615- Kızı vir, köprü kes. V.594
- Bkz.435-Kızlık olsa buğday al, avret ölse kız al. V.556
- Bkz.436-(Kız) ya erde, ya yerde. Kab.210
- 616- Kızlençü kelinde. DLT.III.242.21
"Gizli şey gelinde bulunur." (Çünkü o iyi ve güzel
şeyleri kocasına saklar.)
- 617- Olur ay ile avret bir yapudan
Ki iner bacadan kovsan kapudan HŞ.6013
- Bkz.147-Ötlüg yinçü yirde kalmas DLT.III.30.17
- 618- Ödlek karıtmışka boğug talıkmas. DLT.II.304.22
"Zamanın kocaltmışına boya ayıplanmaz."
- 619- Yoksul tanışmendün sözü geçmez, meğer avreti güzel ola.
V.299
- 620- Yüz koyunlu atam kalmaktan bir yüksüklü anam kalmak yiğ-
dür. V.495

XXVIII- KANAATKARLIK:

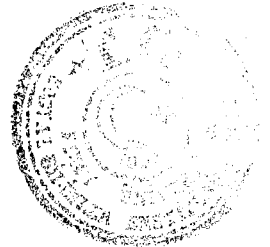
- 621- Azaçuk işüm kavgasuz başım. V.171
- 622- Her nesnenün azı ve özü yeğrekdir. Kab.7
- 623- Kanâ'at 'aczdendür olma 'âciz^
Ki 'âciz iremez maksûda hergiz CH.1542
- 624- Selâtn pîşesi olur şecâ'at
Denf ve süflinüñ işi kanâ'at CH.1541
- 625- Yogurkanda artuk adak kösülse üşiyür. DLT.II.137.6
"Yorgandan artık ayak uzatılrsa üşür."

XXIX- KOMŞULUK:

- 626- Böri koşnısın yimes. DLT.III.220.16
"Kurt komşusunu yemez."
- 627- Ew almak tilese ayıt koşnısın
Yir almak tilese ayıtgil suwın KB.4548
"Ev almak dilersen komşusunu sor, yer almak istersen suyunu sor."
- 628- Evvel komşu andan ev. Kab.187
- 629- Koşnı hakkı Tanrı hakkı. V.22
- 630- Koşnı taviği koşnıya kaz görünür. V.636
- 631- Koşnunun sakalın yoldularsa sen dahi sakalın ülüt. V.645
- 632- Kurt koşnısın incitmez. V.23

XXX - KONUK:

- 633- Barıg (anuk) utru tutsa yokka sanmas. DLT.II.28.18
"Konuğa hazır olan şey sunulursa yok sayılmaz."
- 634- Bahıl âdem yol üzre yapu yapmaz
Kerim olan konuğa kapu yapmaz HS.5599
- 635- Dil konukluğu yeğdir, türlü türlü nimetten ise. Kab.108
- 636- Endik uma ewligni ağırlar. DLT.I.106.1
"Budala konuk ev sahibini ağırlar."
- 637- Ewlig todğursa közi yolka bolur. DLT.II.176.27
"Ev sahibi konuğu doyurunca gitmek için konuğun gözü yolda olur."
- 638- Gelmek iradet gitmek icazet. V.140
- 639- Kış konukı ot. DLT.I.332.9
- 640- Konuğun kutsuzu ev issin ağırlar. V.389
- 641- Konuk umduğun yimez, bitüdüğün yir. V.91
- 642- Okunan yir eyü olur. V.139
- 643- Toğru gelen konuk Tanrı kazasından biterdür. V.388
- 644- Uma kelse kut kelir. DLT.I.92.23 "Konuk gelirse uğur gelir."

XXXI - KÖTÜLÜK:

- 645- Arı kafçıtsa ısrur. DLT.II.329.13
"İnsan arıyı kızdırırsa ısırır."
- 646- Bahil gün olsa kimse üstüne toğmazdı. V.492
- 647- Ey Yûsuf-ı gül-çihre meşeldür atalardan
Kim düşman için kuyu kazan kaza boyunca. NBD.436.1
- 648- Gammazun kandiye yüzi karadur. V.433
- 649- Kızoğlanun yüzüsü kov iletür, kov getürür. Oğ.15
- 650- Kökke sagursa (sudsa) yüzke tüşür. DLT.II.81.9, III.132.
19 "Göge tükürse yüze düşer."
- 651- Kul yağı it böri. DLT.I.336.24
"Köle düşmandır, it de kurt gibi her bulduğunu yer."
- 652- Sen turub sofiyüzün ekşitdügünden kime ne
Acıdur bî-çâre yavuz sirke kendi kabını NBD.544.7
- 653- Tatıg közre, tikenig küpre. DLT.II.284.14
"Fars'ın gözüne vur, dikenini de gözünden kes." (Bu sav
Çinliler ve Uygurlar için de söylenir.)
- 654- Tewe münüp koy ara yaşmas. DLT.III.60.7
"İnsan deveye binip koyunların arasında gizlenmez."
- 655- Tiken edlegen er üzüm biçmez ol. AH.376
"Diken eken üzüm biçmez."
- 656- Yagmur yagsa kapun bolsun yabingu kergek
Yavuz kişi yakın kelse abingu kergek ETS.274.14
"Yağmur yağarsa kabin olsun örtünmek gerek, kötü insan
yakın gelirse gizlenmek gerek."
- 657- Yankudan kaya yıkılır, bühtandan ölür er. V.208
- 658- Yawlak tillig bigden kerü yalnus tul yig. DLT.III.133.15
"Kötü dilli kocadan, beyden, yalnız dul yeğ."
- 659- Yavuz baş issine ziyan eder. V.104
- 660- Yavuz sirke küpüne ziyan eder. V.354

XXXII. - KURNAZLIK:

- 661- Aldayuban er tutmak avrat işidür. DK.248
- Bkz.472-Alın arslan tutar, küçin oyuk (sıçgan, kösgük) tutmas.
DLT.I.81.20, III.412.10, II.289.22
- Bkz.473-Alın arslan tutar, küçin küsgü tutmaz. Uyg.
- Bkz.474-Al ile arslan dutulur, güc ile gücigen tutulmaz. V.332
- 662- Anası tewlüg yuwka yapar, oğlı tetig koşa kapar. DLT.III.
33.26 "Anası hilekâr, ekmeği ince yapar; oğlu tetik,
akıllı çifte kapar."
- 663- Awçı neçe al bilse (tef bilse), açıg ança yol bilir.
DLT.I.63.12, I.332,12 "Avcı ne kadar hile bilirse, ayı
da o kadar yol bilir."
- 664- Balık suwda közi taştın. DLT.I.379.5
"Balık suda, gözü dışarda."
- 665- Böriniñ ortak, kuzgunnuñ yığaç başında. DLT.I.439.27
"Kurdunki ortak, kuzgununki ağaç başında."
- 666- Çöreğinde cekün (şekin) yoğılsa gam yime. V.401
- 667- Deveye binip yara pusma. V.421
- 668- Erlik on, tokuzu hiyle. V.349
- 669- Kalb kazanur kaltaban gönenür. V.275
- 670- Kuyuyu büyücek kaz, nâgeh sen düşersin. V.42
- 671- Muş yakrıka tegişmes, ayur kişi neñi yaraşmas. DLT.II.
105,24 "Kedi yağa erişmez, elmalı yaramaz, der."
- 672- Oynayamuyan kız: "Yirüm tardur" dir. V.225
- 673- Sakak bıçar, sakal oxşar. DLT.I.282.26, II.286.22
"Çeneyi keser, sakalı okşar."
- 674- Tütün kopursa işlenür. DLT.II.72.9
"Fitne çıkararı kimse o fitneye yakalanır."

XXXIII. - MAL, ZENGİNLİK:

- 675- Açdı dil medhün ile genc-i ma'âni kapısı
Rüşen oldu bu ki söyledür imiş ıssını mal NBD.66.14

- 676- Açıklıg er şebük karımas. DLT.I.148.4
"Varlıklı adam çabuk kocamaz."
- 677- Adın kişi neñi neñ sanmas. DLT.I.98.22
"Başka kişinin malı mal sayılmaz."
- 678- Ajunug neçe tirse öz ölgülüğ
İki böz tegir ol saña belgülüğ KB.3616
"Dünyayı ne kadar toplarsan topla, senin bundan beraber
götüreceğın iki parça bezdir."
- 679- Azuklıg aruk ermes. DLT.I.148.4
"Azığı olan kimse yorulmaz."
- 680- Bir akça bitürdüğün iller bitürmez. V.380
- 681- Bir yiğidin kara tağ yumrusınca malı olsa yığar, derer,
taleb eyler; nasibinden artuğın yiyebilmez. DK.Önsöz
- 682- Boş neñke idı bolmas. DLT.I.330.11
"Boş şeye sahip olmaz."
- 683- Buğun mallıg erke urup yüzlerin
Tözü kul kılurlar azad özlerin AH.421.422
"Halk mallı olan kimseye teveccüh edip hepsi hür nefis-
lerini kul yaparlar."
- 684- Bu gün bar yarın yok bu dünya neñi
Meniñ timişin neñ odınlar onı AH.197, 198
"Dünya malı bugün var yarın yoktur; benim dediğın mal
başkalarının kısmetidir."
- 685- Çöreğün büyüklüğü un çokluğundan olur. V.526
- 686- Dilemezsen kıyametde vebâlı
Tağıt hayr işde bunda koma malı CH.944
- 687- Dün ol mülküme diyenler yir yüzini
Bugün yirde ilanlar yir yüzini HŞ.2378
- 688- Erün baylığı mal ile değıdür
Niçe mallıya yoğsul diyü güldür YE.R.25.15
- 689- Eyü dirlige çok harç gerek. V.549
- 690- Her kimün bağı var, yüreğinde tağı var. V.190
- 691- Kagun karma bolsa idisi ikki eligin tegir.DLT.I.410.11
"Kavun yağma edilse sahibi iki eliyle yakalar."

- 692- Kalın bulutug tüpi sürer, karanu işig urunç açar. DLT.III
216.26 "Kalın bulutu tipi sürer, karanlık işi vurunç a-
çar."
- 693- Kara bulutug yil açar, urunç bile il açar. DLT.I.354.9
"Kara bulutu yel açar, vurunç da hükümet kapısını
açar."
- Bkz.518- Kişidür yoğisa pulı, işekdür işek atlas ise çulı. V.
674
- 694- Kişinün yoldaşı yancuğıdır. V.100
- 695- Ko dünyâ malına yağmacılığı
Ki olur tatlılığın acılığı HŞ.4130
- 696- Közegü uzun bolsa elig küymes. DLT.I.448.4
"Köskü uzun olsa el yanmaz."
- 697- Mal fitnedür, kandayise fitne koparur. V.334
- 698- Malı olmayanın dostu olmaz. V.595
- 699- Nerek kenc urur sen bu altun kümüş
Sana teggüsi ol iki böz ülüş KB.1420
"Niçin bu altın gümüştän hazine topluyorsun; senin his-
sene düşecek şey iki parça bezden ibarettir."
- 700- Ne tarum var ve ne sirçeyle davüm var. V.315
- 701- Sermayen bir yumurta ise onu da taşa çal. V.79
- 702- Sonunda kişi çok nesneyi düşmana komak yeğdir, dirliğinde
dosttan azıcık nesne dilemekten. Kab.159
- 703- Tamu kapugın açar tawar. DLT.III.234.7
"Mal cehennem kapısını açar."
- 704- Tamuzlıksuz yoğurt uyumaz. V.81
- 705- Tavarın anmayan haram-zâde. V.236
- 706- Tawar asgı ne ol barur sen yalıñ
Kalur munda kiğın sepet sandukun AH.287.288
"Malın faydası nedir ki kendin çıplak gidersin; sepet
ve sandığın burada geride kalır."
- 707- Tawar için tenri edlemedip uya kadaş oğlını çınla bogar.
DLT.I.86.2 "Mal için Tanrı'yı saymayıp, kardeş kardeş
oğlunu boğar."

- 708- Yağın erse tawar kerek, yundakı tegir. DLT.III.44.18
"Düşmanın olsa mal gerek gübresi kalır."
- 709- Yıparlık kesürgüdin yıpar kitse yıdı kalır. DLT.III.48.
21 "Miskli dağarcıktan misk gitse kokusu kalır."
- 710- Yiğit hoş yancuk boş. V.248
- 711- Yime yakşı aymış biliglig büğü
Tükel bolsa nimet bulumaz yigü KB.1046
"Bilgili de buna uygun bir söz söylemiştir: Ni'met tam olunca insan yiyecek bir şey bulamaz."
- 712- Yitüklig anası koyun açar. DLT.III.18.1
"Yitikli anasının koynunu açar."
- 713- Yüfüslüg kelin küdeğü yafaş bulur. DLT.III.12.1
"Mallı gelin güveyiyi uysal bulur."
- 714- Zer ü sîm ile ne iş varsa biter
Zer olmasa biten iş dağı yiter CH.2424
- XXXIV-MENFAAT:
- 715- Ata tonı ogulka yarasa atasın tilemes. DLT.III.87.5
"Ata elbisesi oğula yarasa atasını dilemez."
- 716- Bal tutan barmağın yalar. V.85
- 717- Bıçak kendü sapın kesmez. V.117
- 718- Çırak dibi karanu olur. V.303
- 719- Gicesi karganun bayguşa gündür
Eşegün ölümü ite düğündür HŞ.5047
- 720- Geçiye canu kayusu kasaba yağ kayusu. V.245
- 721- Her kişi kendü çöreğine köz eşer. V.266
- 722- Kamugrı bütün tut küdezigil özün
Özünke bagırsak seniñ öz közün KB.2852
"Herkesene güven, fakat kendini gözet; sana karşı şefkatli olan senin kendi gözündür."
- 723- Kişi edğüsi bu öz asgın koğup
Kişi asğı kolısa kör emgek yüğüp KB.3245
"İnsanların iyisi kendi menfaatini bırakıp, zahmet yüklenerek başkalarının faydalarını isteyen kimsedir."

- 724- Kurug kaşuk ağızka yaramas, kurug söz kulakka yakışmas.
DLT.I.383.3 "Kuru kaşık ağıza, kuru söz kulağa yaramaz."
- 725- Neçe yitik bıçak erse öz sapın yonumas. DLT.I.384.24
"Ne kadar keskin bıçak olsa kendi sapını yontamaz."
- 726- Öz asgı tilerke kişesmegü söz
Sana asgı bolmaz aya kutlug öz KB.3492
"Kendi çıkarını dileyenle söyleşme; bundan sana fayda gelmez."
- 727- Saksığan tanai atası caniyçün mi bitler. V.479

XXXV. - MEVKİ:

- 728- Kara eşek başına uyan ursan katır olmaz. DK.Önsöz
- 729- Külhancının beyliği hamamcılık demişler. V.273
- Bkz.189-Neçe er beğüse baş agrıg beğür
Neçe baş beğüse beğük börk keğür KB.435
- 730- Raşad ehli olanlar böyle dirler
Ki alçakdan görünür yuca yirler NBD.9.9

XXXVI. - MİRAS:

- Bkz.33 -Ata dostu oğula mirasdur. V.252
- 731- Elün ile virürsen aş olur, sonra kalan savaş olur. V.558
- 732- Eski varlı varlıdır. V.451
- 733- Kişidin kişiğe kumarı söz ol
Kumarı sözüg tutsa asgı yüz ol KB.190
"İnsandan insana miras olarak söz kalır, vasiyet edilen sözü tutmanın faydası çoktur."
- Bkz.65-Oğul atadan görmeyince sofrı çekmez; oğul atanın yeteri-
dür, iki gözünün biridür, devletli oğul kopsa ocağı-
nın közidür. Oğul dahi neylesin baba ölüp mal kalmasa."
- 734- Ölügdin tirigke kumarı söz ol
Kumarı sözüg tutsa asgı yüz ol KB.270
"Ölüden diriye kalan miras sözdür; miras kalan sözü
tutmanın yüzlerce faydası vardır."

XXXVII - MUTLULUK:

- 735- Bu kut kayda bolsa boyun bir yaraş
Kalı öznesse kutka kağgun küreş KB.681
"Saâdet nerede ise ona boyun eğ ve kendini ona beğendir,
devlete kafa tutarsan üzüntü ile boğursun."
- 736- Kelir kut tutabilmese sen barır
Birür neñ yiyübilmeşe sen alır KB.724
"Saâdet gelir tutmasını bilmezsen gider, mal verir yeme-
sini bilmezsen alır."
- 737- Keyik sanı devlet kişike tezig
Kalı kelse bekle tuşa hem tizig KB.712
"Saâdeti insan için ürkek bir geyik farzet, eğer gelirse sıkı tut, ayağına köstek vur."
- 738- Kimiñ bolsa devlet uzadı elig
Kamug tetrüsi oñ sözi ög bilig KB.3075
"Kim devlete erese onun kudreti artar; bütün eğrisi doğru, her söylediği hikmetin tâ kendisi olur."
- 739- Küwenme kılwı kutka kutlug kişi
İnanma özün kutka atlıg kişi KB.668
"Ey devletli! Sen bu boş devlete güvenme; ey nâmlı, sen bu devlete inanma."
- 740- Yüzün görüp sevinenler saçundan ağlamasun
Ki tañladan gülen ağşama dek güler dirler. NBD.262.4

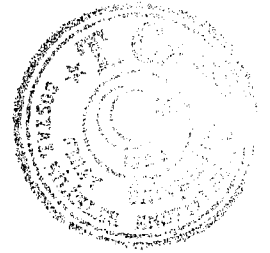
XXXVIII- ÖFKE:

- 741- Biregüyü yerseler ne assısın bilir ne ziyanın. Kab.267
- 742- Buşı bolsa yalñuk biligsiz bolur
Kalı öwke kelse ukuşsuz kılur KB.334
"İnsan hiddetlenirse bilgisizce hareket eder; eğer öf-
kelenirse öfke onu akılsıza çevirir."
- 743- Ki her kim öfkeyile durdu bular
Ziyan ile oturur dir ulular HUR.6903
- 744- Öküñlüg bolur tutsı öwke işi
Yazuklug bolur işde buşsa kişi KB.324

XXXIX- ÖLÜM:

- 745- Bir destmâl ile siler âhır kefen bizi (bezi)
Dimez ki bu gedâ imiş ol padişâ imiş NED.110.10
- 746- Ecelsüze ölüm yok. V.385
- 747- Evvel âhır uzun yaşun uçı ölüm DK.233, 251
- Bkz.387- Gelimli gidümlü dünya, âhır son uçı ölümlü dünya. DK.
115, 176, 198, 243, 251
- 748- Kamug neñke vakt ol küni belgülüg
Nefes tın tokırka sanı belgülüg KB.1213
"Her şeyin bir vakti vardır, günü bellidir; nefes alıp
vermenin sayısı bellidir."
- Bkz.298-Kerek tut otaçı kerek erse kam
Ölüglük hergiz asıg kılmaz em KB.1062
- 749- Neçe kaçsa ahır ölüm tutgusu
Neçe kalsa ahır ölüm yetgüsü KB.1382
"Ne kadar kaçarsan kaç, ölüm nihayet seni yakalayacak-
tır; ne kadar kalırsan kal, nihayet ölüm seni alıp
götürecektir."
- 750- Negü bar ajunda anar hilesiz
Negü hile bar kim anar çaresiz
Kamug neñke hile itig çare bar
Meger bu ölümke ölüm hilesiz KB.1182, 1183
"Dünyada ne var ki ona karşı bir tedbir bulunmasın, ne
tedbir var ki ona karşı bir çare bulunmasın. Her şey
için bir tedbir, usûl ve çare vardır; fakat ölüme karşı
yoktur, ölüm çaresizdir."
- Bkz.532- Öc almağ isteyen olsun vecelsüz
Mu'ayyendür ölüm olmaz ecelsüz HŞ.3722
- 751- Ölen ardınca kimse ölmedi. V.397
- 752- Ölen ardınca ölmüş yok Necâtî
Katır gitti Hudâ saklasın atı NED.98.4
- 753- Ölen ile gidenin dostu olmaz. V.398
- 754- Ölüm kelse tutsa ökünç asğı yok
Neçe me ulısa kara yir katın KB.1371

"Ölüm gelip çatinca pişmanlık fayda etmez, ne kadar feryat etsen de yerin kara topraktır."

- 755- Tözü tın tokırka ölüm bir kapug
Kirür bu kapugka yoriglı kamug KB.1134
"Bütün canlılar için ölüm bir kapıdır, yürüyenlerin de hepsi bu kapıdan geçer."

XL - RIZK, TALİH:

- 756- Açuk boğaz aç kalmaz. V.133
- 757- Ağılda oğlak togsa, arıkta otı öner. DLT.I.65.21
"Ağılda oğlak doğsa, arkta otu biter."
- 758- 'Âşık olduğum tuyaldan yüzüme bakmaz habîb
Yöresine uğramaz ölümlü bimâruñ tabîb NBD.160.9
- 759- Bilünüz bu kadar kim Hakk kazâyı
Yazıcak kulına ister rızâyı HŞ.1610
- Bkz.681-Bir yiğidin kara tağ yumrusınca malı olsa yığar, derer,
taleb eyler, nasibinden artuğın yiyebilmez. DK.Önsöz
- Bkz.447-Bulıcak baht u devlet olma mağrûr
Dilersen baht senden olmaya dûr CH.2116
- 760- Çi-ger tîr-i kazânun reddi yoktur
Du'a kalkanı bigi seddi yoktur HŞ.753
- 761- Devletlünün ayağı katında taymak yiğdür, bî-devletün başı
katında yatmaktan. V.452
- 762- Devletsüz oğlun olmaktan devletlüye kul olmak yiğdür. V.
395
- 763- Gelini ata bindür güyeği yolu kancarı dir. V.470
- 764- Gişiden çünkü yüzün döndüre baht
Olur tahta aña hem tâc ü hem taht CH.1702
- 765- Gözsüz kuşun yuvasın Tanrı taâlâ yapar. V.198
- 766- Kadir Tanrım vermeyince er bayılmaz. Oğ.20
- 767- Katı yürürsem kaza bana yiter. V.408
- 768- Kaza geldükde kişi kaçsa olmaz
Çü gelmeye gözinde bulsa ölmez HŞ.3723

- 769- Kişiyeye taleb faide etmez nasib olmayınca. V.442
- 770- Kişi zârî vü zûr u zer kıla hiç
Yimez rızkından özge ir eger giç HŞ.5941
- 771- Kurt bulduğı kuş ile kış bulduğı ağaç başında. V.659
- 772- Kuşa süt olsa anasından olurdu. V.468
- 773- Kutlugka koşa yagar. DLT.III.60.23
"Talihliye çift yağar."
- 774- Kutsuz kuşun yuvası toğan yanında olur. V.54
- 775- Kutsuz kuşka kirse kum yagar. DLT.I.457.28
"Kutsuz kuyuya girse kum yağar."
- 776- Kutsuzun yedi eve dek ziyanı dokunur. v.688
- 777- Kuwı er kuşka kirse yıl alır. DLT.III.226.5
"Bahtsız adam kuyuya girse yıl alır."
- 778- Seng-i cefâyı yazmaz urur çarh-ı bî-vefâ
Ben mu'tekid ana ki başa yazılan gelir NBD.250.11
- 779- Tanrı karadüğuna iblis aleyhillâne balta alır seğirdür.
V.504
- 780- Tanrı virmeli olıcak leylek yuvasında dahi virür. V.304
- 781- Yıgarsın yir ü gök tolu zevâde
Nasîb olmaya rızkından ziyâde HŞ.3989
- 782- Vay ana kim Allah Taâlâ virmeye. V.314
- 783- Veger ne arturasın zahmetümi
Benüm hüd kimse yimez kısmetümi HUR.4347
- XLI - SABIR:
- 784- Ağır neş kişike bu altun kümüş
Özin tutğuçı er kümüşte küşüş KB.1725
"İnsan için altın ve gümüş kıymetli bir şeydir, fakat kendisine hakim olan kimse gümüştten daha kıymetlidir."
- Bkz.3- Buşmas er boz kuş tutar, iwmes er ürüñ kuş tutar. DLT.
II.12.9
- 785- Cefâyâ sabr iden irer vefâyâ
Ki bimâr olana tîmâr iderler NBD.253.10

- 786- Çü her hâle sana sabır gerek hoş
Sabır ider bu cümle ağuyı nûş YE.R.20.8
- 787- Dilersen bulasın bir demde anı
Ayak ayak çıkarlar nerdübânı CH.2640
- 788- Etilen sabreyle eresin ana
Sabreden hayra erer önden sona YZ.36.2
- 789- Göre sabrıyla Yusuf neye irdi
Ki sabrun acısı helvaya irdi YZ.20.5
- 790- Haberi virenden alan uslu gerek. V.166
- 791- İwe kirme işke sabır kıl serin
İwe kılmış işler ökünçi yarın
Kamug işte iwme serin öz tutun
Serinse bulur kul bu beylik kurın KB.587, 588
"İşe acele ile girme; acele ile yapılan işlerin yarın
pişmanlığı çekilir. Her işte sabırlı ol; kul sabırlı
olursa beylik mertebesini bulur."
- 792- Kalur sabr idisi sevabın yüdüp AH.352
"Sabır sahibi sevap kazanmakla kalır."
- 793- Ki sabr ile olur her müşkil âsân
Sabûr âdem bulur derdine dermân HŞ.6018
- 794- Köyenler hârdan hürmâ yidiler
Korukdan sabr ile helvâ yidiler HS.3480
- 795- Nerdiban ayak ayak çıkmak gerek. V.375
- 796- Sabrediben katlangıl üşbu söze
Sabr ile her iş çıkar bir gün başa YZ.58.11
- 797- Sen az iwme işler ödine tapug
Ödi kelse açlur bu beklig kapug KB.554
"Sen biraz sabret her işin münasip bir zamanı vardır;
vakti gelince kapalı kapılar açılır."
- 798- Serinse kişi öz tilekin tapar
Serip turdaçı er örüg kuş tutar KB.1319
"İnsan sabrederse dileğine kavuşur, sabredip bekleyen
avcı ak kuş tutar."

XLII - SAĞLIK:

- 799- Baş esen olsa börk bulunmaz mı olur. DK.194
- 800- Baş sağ olıcak börk eksük olmaz. V.162
- 801- Bu meseldür dostum sağ baş yasdug istemez
Bir zevâli var kapuğ hôrşid-i hâver yasdatur NBD.238.1
- 802- Burun başka börkni keçer baş kerek. AH.299
"Önce börkü giyecek baş lazımdır."
- 803- Çü ten bî-cân ola ne assı ider kürk
Baş esen olıcağaz tiz bulur börk HŞ.1752
- 804- Esenlik kerek erke neğ eksümez
Tiriglik kerek kuşka meğ eksümez KB.1192
"İnsana esenlik gerek, mal eksik olmaz; kuş için hayat gerek yem eksik olmaz."
- 805- Eşek ayur başım(esen)bolsa sındırıda suw içgey men. DLT.
I.492.10 "Eşek der ki: Başım esen olsa denizde su içe ceğim."
- 806- Eşek eti dirile tatludur. V.474
- 807- Hasta sağalınca hekim kapuya gelir. V.212
- 808- Kamug igke ot ol emi belgülüg
Ol ig emlegüçi kamı belgülüg KB.3873
"Her hastalığın bir ilacı ve çaresi vardır, bu hastalığı tedavi eden kam da bulunur."
- 809- Kişi eti tirigle tatır. DLT.III.257.18
"Kişi eti diri iken tatlanır."
- 810- Ölüer erdi erse kamug iglegen
Kişi kalmagay erdi ruzi yigen KB.1108
"Bütün hasta olanlar ölselerdi dünyada rızık yiyecek insan kalmazdı."
- 811- Zülf-i dırâz derdini benden sor ey tabib
Uzun gice belasını bîmâr yeg bilür NBD.272.2

XLIII-SAKINMA, KORKMA:

- 812- Arslan kükrese at adaki tuğalır.DLT.II.146.27
"Aslan kükrese atın ayağı kösteklenir."
- 813- Bir toyın başı agrısa kamug toyın başı agrımas. DLT.I.274.4
"Bir papaz başı agrısa bütün papazların başı agrımaz."
- 814- Ey bağa sen ağlamakla başa çıkmazsın diyen
Gözi yenmeyen kişi 'ummâna olmaz âşinâ NBD.155.6
- 815-İl eli olmasun dirseğ yüzinde
Elüni dilüni tut kendüzünde HŞ.2490
- 816- İssiden korkan sovak suyu üfürür iğer. V.359
- 817- Karı öküz balduka korkmas DLT.III.421.24
"Kart öküz baltadan korkmaz."
- 818- Korkmuş kişike koy başı koş körünür. DLT.III.126.10
"Korkmuş kişiye koyun başı çift görünür."
- 819- Korkunun ecele faydası yoktur. V.386
- 820- Öldeçi sıçgan muş taşakın kaşır. DLT.I.438.14, III.267.
18 "Ölecek sıçgan kedinin hayasını kaşır."
- 821- Saçratgudan korkmuş kuş kırk yıl adrik yıgaç üze konmas.
DLT.II.321.21 "Sıçratkıdan korkmuş kuş kırk yıl ayrık ağaç üzerine konmaz."
- 822- Sakın koynı dışından aç kurduğ
Ki baht otlağın ola taht yurdun HS.747
- 823- Tegirmende togmuş sıçgan kök kükregine korkmas. DLT.III.
282.18 "Değirmende doğmuş sıçgan gök gürleyince korkmaz."
- 824- Tuzakçı körinmez meñiğ körkitür
Bezenmiş kelin teg köñül yilkitür
Közi suk serimsiz usayuk özün
Meñiğ tattın erse adak berkitür KB.3567, 3568
"Tuzak kuran görünmez, yalnız yemini gösterir; suslenmiş bir gelin gibi gönlünü çeler. Gözün harris kendin sabırsız ve gafilsin, yemini tadarsan ayağın bağlanır."
- 825- Yegane nefis atını er dimişler
Sarayın saklayan server dimişler HS.2749

826- Yılan yarpuzdın kaçar, kaça barsa yarpuz utru kelir. DLT.
III.39.26 "Yılan yarpuzdan kaçar, nereye gitse yarpuz
karşı gelir."

XLIV-SAYGI:

Bkz.152-Alplar birle uruşma, begler birle turuşma. DLT.I.182.23

827- Karga kazka ötgünse butı sınır. DLT.I.254.20

"Karga kazı taklit etse butu kırılır."

828- Kesemedüğün eli öp başuna ko. V.62

829- Kiçig ulugka turuşmas, kiryuy suŋkurka karışmas.DLT.II.95.

7 "Küçük büyüğe karşı gelemes, atmaca sungurla karşı-
laşamaz."

830- Kulunam dimekle kul olmaz kişi. V.356

831- Künke baksa köz kamar. DLT.I.340.3

"İnsan güneşe bakarsa gözü kamaşır."

832- Oğula devlet gerek ise ataya anaya hürmet eyleye. V.626

833- Sundılaç ış ermes ürtgün tepmek. DLT.I.526.21

"Çayır kuşunun işi değildir harman döğmek."

834- Taşig ısrumasa öpmiş kerek. DLT.I.163.18

"İnsan, taş ısramazsa öpmesi gerek."

835- Ulug hürmeti bar ajunda törü

Ulug kelse kopgıl adakın örü

Yaraşır ulugka kiçig hürmeti

Ulug ma kiçigke kılur ok körü KB.4153, 4154

"Büyükler muhteremdir, bu dünya kanunudur; büyük gelin-
ce ayağa kalk. Küçükün büyüğe hürmet etmesi lazımdır,
büyük de küçüğe aynı şekilde mukabele eder."

836- Ulugnı uluglasa kut bulur. DLT.I.304.16

"Büyüğe saygı gösteren kut bulur."

Bkz.362-Ulular ile urgan çekişme. V.65

837- Ulular köprü olsa basup geçme. V.106

838- Ulusun bilmiyen Tanrı'sın bilmez. V.2

839- Yavuzu kim yıkamazlar yaparlar

Eli kim ısramazlar öperler HUR.5293

840- Yılan kendü egrisin bilmes, tewe boynun egri tir. DLT.I.
127.7 "Yılan kendi eğrisini bilmez, "deve boynun eğri"
der."

XLV - SEVGİ, AŞK:

- 841- Aşika ya sabır ya sefer gerekdür. V.253
- 842- Benüm sevüm ne virür sende himmet olmayıcak
Neye yarar iki başdan himmet olmayıcak NBD.313.5
- 843- Çü tenhâ kala bir avret bir oğlan
Üçüncisi olur elbette şeytân HŞ.2769
- 844- Dil-dâra senden olur ise bu'd-i maşrı kayn
Sa'y it gönül ki 'âşika Bağdâd irak degül NBD.349.6
- 845- Eger pendî işidür ise 'âşık
Ola mı 'ışk da'visinde sâdık CH.831
- 846- Köñül kimni sewse mün erdem bolur
Kamug tetrüsi on kokuzı tolur KB.536
"Gönül kimi severse onun her şeyi sevimli olur, bütün
ters işleri doğru ve eksikleri tam görünür."
- 847- Gönül yapmak arş yapmaktır. V.600
- 848- Gönül yıkar Tanrı'ya ermez. V.183
- 849- İki dilber gözedende dîl olmaz
İki kibleye tapan 'âkil olmaz. HŞ.5676
- 850- İki sanan iletmez 'ışkı başa. V.551
- 851- Kimi sewse ermiş köñül arzulap
Tilin sözde atı yorır söz ulap KB.3478
"Gönül arzulayarak kimi severse her sözde onun adı
dilinden düzmezmiş."
- 852- Kişi köñli yuwka sırıncğa sanı
İdi keç küdez sına serme anı KB.4610
"İnsanın gönlü incedir, o bir sırçaya benzer; ona çok
dikkat et, kaba söz söyleme kırılır."
- 853- Köñülde negü erse arzu tilek
Ağız açsa barça tilin sözde ol KB.3481

"Gönülde arzu ve dilek ne ise insan söze başlayınca daima ondan bahseder."

- 854- Köñül kimni sewse körür közde ol
Közün kaçça baksa uçar yüzde ol KB.3480
"Gönül kimi severse göz daima onu görür, göz nereye bakarsa orada o uçar."
- 855- Közden yırasa köñülden yime yırar. DLT.III.366.12
"Gözden uzaklaşan gönülden de uzaklaşır."
- 856- Kulak eşitse köñül bilir, köz körse üdig kelir. DLT.I.212.1 "Kulak işitse gönül bilir, göz görse coşkunluk gelir."
- 857- Meşel kim didiler elbette hakdur
Ki gözden ilerü 'âşık kulakdur HS.1098
- 858- Neyi sever isen gözlersin anı
Sana görünmedi şeker cihanı YE.R.32.3
- 859- Nola benden kapuna var ise yirden gökçe fark
Olmaz ey Mısır-ı melâhât 'âşık Bağdâd Irak NBD.307.5
- 860- Sewüglüg nişânı bu ol belgülig
Sewüg aybı erdem bolur ay külig KB.3517
"Ey şöhretli sevgilinin nişanı gerçekte şudur: Sevilenin kusuru fazilet olur."
- 861- Sewütmiş negü tir bu beytig okı
Sewüglüg yüzi ol köñül toklukı KB.3479
"Gönlü doyuran sevgilinin yüzüdür."
- 862- Şefkati olmayan şefkat bulmaz. V.351
- 863- Tag tagka kavuşmas, kişi kişiye kavuşur. DLT.III.153.5
"Dağ dağa kavuşmaz, kişi kişiye kavuşur."
- 864- Taş ermez seniñdin meşelde kelir
Kayu neş sewüg bolsa 'aybı barır KB.3514
"Sana hayret etmem meselde de vardır: Hangi şey sevilirse onun kusurları da varır."
- Bkz.567- Tutulmaya iki karpuz bir elde
Tapılmaya iki şeh bir 'amelde HS.1812

- 865- Yine yakşı aymış bğü bilgi yarp
Kişi köğli yuwka küdezmeki sarp KB.3393
"İnsanın gönlü yufka, muhafazası güçtür."
- 866- Yine eydür öğünde gelme vecde
Revâ olmaz iki mihrâba secde HS.1811

XLVI - SIKINTI:

- 867- Agyâr ile dirimez isem ölme hâzıram
Şükr-i Hudâ ki her marazuğ bir devâsı var NBD.225.12
- 868- 'Asel kayda erse bile arısı
Arı zehri tatgu 'aseldin oza AH.349
"Bal nerede ise arısı beraberdir, baldan önce arının
zehiri tadılır."
- 869- Bal yiyen belâsın çekmek gerek. V.547
- 870- Belâ çekmeyince bal yenmez. V.86
- 871- Beli her gizlü gencin mârı vardur
Ne yirde gül biterse hârı vardur HS.610
- 872- Bir gün irişe zülmet-i hicrân açukluğa
Gice ne değlü olsa bulur intihâ seher NBD.43.12
- 873- Bu bağ içinde bî-gâm bülbül olmaz.
İlansuz genc ü dikenüz gül olmaz. HŞ.2126
- 874- Döndü eder düşvarlık sonu ferah.
Çün bunaldım kaygumuz tarttım terah YZ.114.3
- 875- Eğer hâr ü hâs itmeyeydi zahmet
Gül ü nesrine kalmayaydı kıymet HŞ.1853
- 876- Emgek eğinde kalmas. DLT.I.110.3
"Sıkıntı omuza yapışıp kalmaz."
- 877- Erke mun tegir, tag seğiriğe yil tegir. DLT.III.360.3
"Ere bun değer, dağ başına yel değer."
- 878- Er oğlı muğadmas, it oğlı külermes. DLT.II.84.24
"İnsan oğlu bunalmaz, it de tökezlemez."
- 879- Gerçi gül-zâr-ı cihanda gül olur hâra yakın
Hag irag eylesün andan ki ola agyâra yakın NBD.397.7

- 880- Gicenüñ vardurur âhır nehârı
Nice kim vardurur kışın bahârı CH.3176
- 881- Gül dikensiz olmaz. V.89
- 882- Her inişin yokuşu vardır. V.120
- 883- Hiç üzüm yoktur ki götinde çöpi olmaya. V.532
- 884- İl ile gelen vurgun düğün bayramdır. V.383
- 885- İşeği tımarlayan osoruğuna katlanır. V.672
- 886- Kamu müşkil işüñ vardır ümîdi
Kamu bağlu kapunuñ var kilidi CH.1014
- 887- Kaynar ögüz keçiksiz bolmas. DLT.I.390.18, III.191.6
"Kaynar ırmak geçitsiz olmaz."
- 888- Keten (kek) kördi, kerekü yüdti. DLT.I.404.12, I.447.25
"Mihnet gördü çadırı yüklendi."
- 889- Ne balı bulunur dehrüñ belâsuz
Ne mal olur cihânda ejdehâsuz HŞ.2192
- 890- Öküñ sevinç bolsa katıg oxsunur. DLT.III.373.19
"Çok sevinç bulsa katı kaygılanır."
- 891- Şenlik hemşe künc-i harâbât içindedür
Genc ola mı şu yirde ki virâne olmaya NBD.150.60
- 892- Tagılmaz cem' kim gördi cihânda
Terahsuz kim ferah buldu zamânda CH.2620
- 893- Tâ ol büt-i şirin-leb şekker-şiken olmuşdur
Gül goncasınuñ vallah yiri diken olmuşdur NBD.196.10
- 894- Tok aca uvak toğrar. V.602
- 895- Tütünsüz ot yoq, tüni küni ökünç yoq.Uyg.
"Dumansız ateş olmaz, gece gündüz pişmanlık (yerinme, keder) olmaz."
- 896- Yalıñuk oğlu muşsuz bolmas. DLT.III.141.2
"İnsan oğlu bunsuz olmaz."
- 897- Zahmet çeken rahata erer. Kab .163
- 898- Zahmetle saklamak yeğdir, zahmetle dilemekten. Kab.159
- 899- Zahmetsüz lokma yinmez. V.121

XLVII - SIR:

- Bkz.600-Avrete, oğlana, meyhura râz dime. V.528
- 900- Diğü dinleyen kendü aybın işidür. V.35
- 901- İki yüzlüg erke sözüñ sözleme
Yadılgay sözüñ sır açılgay yime KB.1298
"İki yüzlü adama sır verme, sözüñ yayılır, sırrın orta-
ya çıkar."
- 902- İşitdük baş virenler aldı şâbâş
Dimişler virmeğüz râzı virün baş HŞ.1400
- 903- Kol sinsa yin içinde, baş yarılrsa börk içinde. V.15
- 904- Ol gonca-dehen sırruğı fâş itdi Necâti
Kim gizlü haberler olur ifşâ küçücükden NBD.389.8
- 905- Otuz iki diştin çıkan bütün orduya yayılır. DK.219
- 906- Serip sinde razın siğip turmasa
Serer mü işinçde munı keç sakın AH.175, 176
"Sırrın kendinde sabretmez ve saklanmazsa, arkadaşında
sabreder mi? Bunu iyi düşün."
- 907- Söylemedük söz yok, işidilmedük söz çoktur. V.489
- 908- Sözüğ barça tıqla yime bütme terk
Köğül sırrı açma katıg kizle berk KB.1301
"Her sözü dinle fakat hemen inanma, gönül sırrını aç-
ma onu sımsıkı sakla."
- 909- Sözüğ sözlemese sağa kul bolur
Kalı sözlese sen sini kul bolur KB.3880
"Sözü söylemezsen o söz sağa kul olur, eğer söylersen
o seni kendine kul eder."
- 910- Sözüğ sözlemese saw altın sanı
Bakır boldı tildin çıkarsa anı KB.1916
"Söylenmeyen söz som altın sayılır, ağzından çıkınca
bakır olur."
- 911- Uğurlayın yöğüren aşikâre buzalar. V.260

XLVIII- SOY:

- 912- Arslan eniği yine arslandır. DK.93
- 913- Asıl asmaz, sağ yiyemez. V.19
- 914- Atun kulağın kesün yine atdur
Toguzun kuyrugın kesün yine toguzdur V.606
- 915- Barçın yamağı barçınka, karış yamağı karışka. DLT.III.28.
16 "İpekli yaması ipekliye, yünlü yaması yünlüye."
- 916- Bir ağaçtan okluk da çıkar, bokluk da çıkar. V.687
- 917- Bir kara kuzgun ağar mı dir. V.244
- 918- Buzdan suw tamar. DLT.III.123.2
"Buzdan su damlar."
- 919- Deve yirine deve çöker. V.624
- 920- Dövlengece günde tağsan toğan olmaz,
Gülbeşeker içinde soğan olmaz. Oğ.25, 26
- 921- Er tayıya, it ataya. V.294
- 922- İşidürüz ki er erden biter ey taze nihâl
Tutayın ben de varup 'âşık olanlar eteğin NBD.395.3
- 923- It ısırmas, at tepmes time. DLT. I.178.11
"İt ısırmas at tepmez deme."
- 924- Karıncanuy kanadıdır zevâli
İnine üren itüñ n'ola hâli HŞ.2707
- 925- Kılıç tutıksa iş yunçır, er tatıksa et tunçır. DLT.II.281.
11 "Kılıç paslansa iş kötüleşir, adam tatlaşsa eti bozulur."
- 926- Kurt enügi yine kurt olur. V.358
- 927- Kuş balası kusıncıg, it balası oxşancıg. DLT.III.232.14
"Kuş yavrusu kusunç, it yavrusu okşanç."
- 928- Kuş yawuzı saygızgan, yıgaç yawuzı azgan, yir yawuzı kaz-
gan, buğun yawuzı barsgan. DLT.I.439.6
"Kuşun kötüsü saksagan, ağacın kötüsü azgan ağacı, yerin
kötüsü kazan gibi çukur yer, halkın kötüsü Barsgan
halkıdır."

- 929- Kuzda kar eksümes, koyda yağ eksümes. DLT.I.326.3
"Kuzeyde kar eksilmez, koyunda yağ eksilmez."
- 930- Muş oğlu muyavu togar. DLT.II.14.18
"Kedi yavrusu miyavlayarak doğar."
- 931- Oğuzun arsızı Türkmen'in delüsine benzer. DK. 96
- 932- Söğüt sölişe, kadın kasıya. DLT.I.356.20, III.134.13,
III.369.21 "Söğüt tazeliğine, kayın katılığına."
- 933- Şom olandan yine şom toğar. V.202
- 934- Tatsız Türk bolmas, başsız börk bolmas. DLT.I.349.22,
III.281.5 " Acemsiz Türk olmaz, başsız börk olmaz."
- 935- Tilkü öz yinişi ürse uduz bolur. DLT.I.54.23, III.5.14
"Tilki.öz inine ürüse uyuz olur."
- 936- Uprak yasıkdın tozlug ya çıkar. DLT.III.16.25
"Yıpranık yaylıktan tozlu yay çıkar."
- 937- Yıpardın yıpar ok yıdır ol ıdı
Peliddin kelir ol arıgsız yıdı KB.6514
"Miskten arcaq misk kokusu gelir, fena ko-ku murdar
şeyden çıkar."

XLIX- SÖZ, DİL:

- 938- Ağızdın ara ot ara suw çıkar
Birisi itigli birisi yıkar KB.2686
"Ağızdan bazen ateş bazen de su çıkar, bunlardan biri
yapar, biri de yıkar."
- 939- Ağız til bezeki köni söz turur. AH.155
"Ağzın ve dilin ziyneti doğru sözdür."
- 940- Akar suw yorık til bu kut turmadı
Ajun tezgünürler yorıp tınmadı KB.669
"Akar su, güzel söz ve devlet, bunlar durmadan, yorulup
dinlenmeden dünyayı dolaşırlar."
- 941- Bal dimekle ağız tatlu olmaz. V.510
- 942- Biliglig sözün sen eşit özneme
Ayıtmazda aşnu sözün sözleme
Kişig kim okısa kerelik tilep
Ol ok sözlegü aşnu sözni ulap KB.960, 961

"Bilgilerin sözünü dinle itiraz etme; sana sorulmadan söz söyleme. Birini kim lüzum görerek ister ve çağırırsa söze de ilk önce o başlar."

943- Bilgisiz ne aysa ayur ukmadın

Anıñ öz tili öz başını yiyür. AH.119, 120

"Bilgisiz ne söylerse anlamadan söyler, onun kendi dili kendi başını yer."

944- Bir söyle bir işit. V.203

945- Buğday etmegün yoğısa buğday dilün yok mı? V.194

Bkz.314- Bu yalğan söz ig tæg köni söz şifa'

Bu bir söz ozakı urulmış meşel AH.163, 164

946- Çaksa tutnur, çalsa bilnür. DLT.II.23.18

"Çakmak çaksa ateş tutuşur, söz kulağa degse dilek anlaşılır."

947- Çok kişilerin başını ve malını yine bilişleri alıptır.

Kab.263

948- Dil ebsem olsa baş esendür. V.105

Bkz.635- Dil konukluğu yeğdür, türlü türlü nimetten ise.Kab.108

949- Edebler başı til küdeşmek tiyür. AH.130

"Edeblerin başı dili gözetmektir."

950- Erdem başı til. DLT.I.107.9, I.336.4, III.133.24

"Eredemin başı dildir."

951- Eşitmek bile boldı bilge kişi

Bu söz sözlemektin barır er başı KB.1914

"İnsan dinlemekle alım olur, çok söz söylemekten insanın başı gider."

952- Et öz ülgü barça boğuzdın kirür

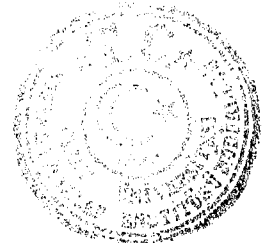
Bu can ülgü çın söz kulaktın kirür KB.991

"Vücudun nasibi hep boğazdan girer, ruhun nasibi ise doğru sözdür ve kulaktan girer."

953- Eyü söze ne tanışık gerek. V.512

954- İriğ sözlemegil kişike tilin

İriğ sözke agrır köğül kiç yılın KB.3430

"İnsanlara kaba söz söyleme, kaba sözün acısını gönül uzun yıllar çeker."

- 955- Kalabada söyleyenün sözi yiter
Yollarda izlerde yalnız yürüyenün özi yiter. Oğ.7
- 956- Kara baş yağısı kızıl til turur
Neçe baş yidi bu takı ma yiyür
Başını tilese tilini küdez
Tiliğ tegme künde başını yanur KB.965
"Kara başın düşmanı kırmızı dildir, o ne kadar baş yemiştir ve yine de yemektedir. Başını kurtarmak istersen dilini gözet, dilin her gün senin başını tehdit eder."
- 957- Kara ilke yazsa kuritur başın
Tili sözde yazsa uşatur tişin KB.2515
"Avâm memlekete karşı suç işlerse başı gider, konuşurken suç işlerse dili, dişi kırılır."
- Bkz.733- Kişidin kişiğe kumarı söz ol
Kumarı sözüğ tutsa asgı yüz ol KB.190
- 958- Kişi ne aş bulursa yimek olmaz
Dile ne söz gelirse dimek olmaz HŞ.5116
- 959- Kişi sözleşü, yılki yıdlaşu. DLT.III.104.17
"Kişi sözleşir, hayvan koklaşır."
- 960- Köni söz açığ ol siğürgil anı
Yarın asgı kelgey süçitgey sini KB.5777
"Doğru söz acıdır, onu hazmedebilirsen yarın faydasını görürsün."
- 961- Köni söz 'asel teg bu yalğan basal. AH.161
"Doğru söz bal ve yalan söz soğan gibidir."
- 962- Küdezilse bu til küdezlür özüğ AH.158
"Dil korunursa kendin korunmuş olursun."
- 963- Küler yüz isig sözke yalğuk isir
İsirse bu yalğuk bolur kul esir KB.2479
"Güler yüz ve tatlı söze insan ısınır, insan kime ısınırsa ona kul köle olur."

- 964- Neçe tirse dünya tüker alkınur
Bitise kalır söz ajun tezgınür KB.114
"Dünya malı ne kadar toplanırsa toplansın tükenir, bir gün biter; söz kaleme alınırsa kalır, dünyayı dolaşır."
- 965- Ne kim kelse erke tilindin kelür AH.145
"İnsana ne gelirse dilinden gelir."
- 966- Nevadır süzük az bolur hezl öküş
Çuz atlas bolur kız uçuzı böz ök AH.479, 480
"Hezl çok fakat nadir ve süzölmüş söz az olur; sırmalı atlas nadir olur, değersiz olan şey bezdir."
- 967- Ot tise agız küymes. DLT.I.43.12
"Ateş dese agız yanmaz."
- 968- Öçüktürme erni tilin bil bu til
Başıktursa bütmez büter ok başı AH.139, 140
"İnsanı dil ile kızdırma, bil ki ok yarası kapanır fakat dilin açtığı yara kapanmaz."
- 969- Öküş sözleyü bilge bolmaz kişi
Öküş eştü bilge bulur tör başı KB.1015
"Çok söylemekle insan âlim olmaz, çok dinlemekle âlim baş köşeyi bulur."
- Bkz.285-Sana sana söyleyen iş bitirür
Sanusuz söz söyleyen baş yitirür V.460
- Bkz.286- Sanup sanup söyleyenler iş bitirür
Saya saya söyleyenler yaş yitirür. Oğ.12
- 970- Sawın sagrakka tegir. DLT.I.471.10
"Sözle beylerin çanağından içmek şerefine erişilir."
- 971- Sebebsüz söz söylenmez, delilsüz çırağ yanmaz. V.63
- 972- Söyleyenden olma dinleyenden ol. V.189
- 973- Sözke süçünse bulun barır. DLT.II.150.29
"İnsan söze dalarsa esir olur."
- 974- Söz sözü açar. V.466
- 975- Söz tokuz boğundur boğa boğa söyle. V.293

- 976- Sözüğ yakşı sözle idi saknu Öz
Ayıttukta sözle yana terkin üz
Öküş söz eşitgil telim sözleme
Ukuş birle sözle bilig birle tüz KB.1008, 1009
"Sözü güzel ve iyice düşünerek söyle, ancak sorulduğu
zaman söyle ve kısa kes. Çok dinle fakat az konuş,
sözü akıl ile söyle ve bilgi ile süsle."
- 977- Sözüñni küdeşgil başıñ sarmasun
Tiliñni küdeşgil tişıñ sınmasun KB.167
"Sözünü gözet başın gitmesin, dilini tut dişin kırılma-
sın."
- 978- Sözüğ sökse yalçuk açıtısa tiliñ
Süñükke sızık ol köñülke yalın
Urup berge başı büter terk söner
Tiliñ sökse bütmez açığı yılın KB.2579, 2580
"İnsan sözü ile söğür ve dili ile acıtırsa, bu kemiğe
sızı ve gönüle ateş olur. Vurulan kamçı yarası kapanır
çabuk geçer; dil yarası ise yıllarca geçmez."
- 979- Şol sözü söyle ki sözünde basılmayasın. V.527
- 980- Tanuglug sab, tamgalık bitik. Uyg.
"Şahitli söz mühürlenmiş belge gibidir."
- 981- Tatlu söylemek ikinci cazuluktur. Kab.227
- 982- Tayak bile taymas, tanuk sözün bütmes. DLT.III.166.20
"İnsan değnekle kaymaz, tanık sözüyle karar kılmaz."
- 983- Telim sözüğ ukısa bolmas, yalım kaya yıksa bolmas. DLT.
III.20.3 "Çko sözü anlasa oolmaz, yalçın kayayı yıksa
olmaz."
- 984- Tili birle yalçuk sözi sözlenür
Söz yakşı bolsa yüzi suwlanur KB.275
"İnsan sözünü dili ile söyler, sözü iyi olursa yüzü
parlar."
- 985- Tiliğ keş küdeşgil küdeşildi baş
Sözüñni kısırgıl uzatıldı yaş KB.176
"Dilini iyi gözet, başın gözetilmiş olur; sözünü kısa
kes ömrün uzatılmış olur."

- 986- Tilim tügmişni tışın yazmas. DLT.II.20.16
"İnsan dil ile düğümlemiş olduğunu dil ile çözemez."
- 987- Tilin bekte tutgıl tışın sınmasun
Kalı çıksa bektin tışinni sıyur AH.131, 132
"Dilini koru dişin kırılmasın, eğer muhafaza altından çıkarsa dişini kırar."
- 988- Tilin tırgike tegir. DLT.I.429.2
"Dil ile sofraya erişilir."
- 989- Toguglı ölür kör kalır belgü söz
Sözün edgü sözle özün ölgüsüz KB.180
"Bak, doğan ölür, ondan eser olarak söz kalır, sözünü iyi söyle ölümsüz olursun."
- Bkz.262-Tuz etmek yitürgil kişike küle
Yüzünü yaruk tut süçig söz bile
Kişig kul kılıglı bu iki kılınc
Adın bulmadım men bulunsa tile KB.4222, 4223
- 990- Türk iti şehre gelicek Farisice ürer. V.548
- 991- Ukup sözle sözni iwip sözleme
Sözün kizle kişin başın kizleme AH.357,358
"Sözünü düşünerek söyle acele etme, sözünü sakla ki sonra başını saklamayasın."
- 992- Ukuş körki til ol bu til körki söz
Kişi körki yüz ol bu yüz kürki köz KB.273
"Akıl süsü dil, dil süsü sözdür; insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür."
- 993- Uzun sözlese söz irinçig bolur
Ukuşlug kişiler sözüg az kılur KB.3938
"Söz uzun olursa bıktırır, akıllı insanlar sözü kısa keserler."

L - ŞEREF:

- 994- Ad kişi adından korktukça adsız Tanrı'dan korkmaz. V.319
- Bkz.156-Begimsinmeyük beg bolsar beltir sayu berge salur
Atakımsınmayuk atıg bolsar art sayu maya kayur ETS.274.5

- 995- Bogılmak yig yürüyüp su içince
Muhannes köprisinden er geçince HŞ.5997
- 996- Erün dünyada adıdur kalanı
Kalanuñ gerçek olmışdur yalanı HŞ.555
- 997- Evde bir kez ölince yabanda bin kez öl. V.167
- 998- Eyü adıla gitmeklik cihândan
Yig olur 'ömr ü milk-i câvidândan CH.1538
- 999- Gişi kim olmaya anda nâm u nâmûs
Olur menhûs kamu işde vü me'yûs CH.3804
- 1000- Gişi yigdür eyü adıla ölse
Ki yüz yal yavuz adıla diri olsa CH.3805
- 1001- Uluglukka tegsen yanılma özün
Kalı keşsen atlas unutmâ bözüñ AH.353, 354
"Büyüklüğe erişirsen kendini şaşırma; atlas giyersen
bezini unutmâ."
- 1002- Kimin atı isiz bolup artasa
Ayar yigreki ol tirig turmasa KB.4467
"Kimin adı lekelenir ve kötüye çıkarsa onun için hayır-
lısı ölmektir."
- 1003- Yalınuk oğlı yokadur, edgü atı kalır. DLT.III.384.18
"Adam oğlu yok olur, iyi adı kalır."

LI - TABİAT:

- 1004- Kara mun kelmeğinçe kara yalga keçme. DLT.III.33.2
"Kara bela gelmeyince kara yalga geçidinden geçme."
(Sarıdır, her zaman karlıdır.)
- 1005- Kar ne denlü çok yağsa yaza kalmaz
Çok yapağılu çimen güze kalmaz. Oğ.29, 30
- Bkz.928- Kuş yawuzı saygızgan, yığaç yawuzı azgan, yir yawuzı
kazgan, buğun yawuzı barsgan. DLT.I.439.6
- 1006- Kül depincek olmaz. Oğ.27
- 1007- Küz keligi yayın belgüüg. DLT.III.160.19
"Güzün gelişi ilkbahardan belli."

1008- Küz keligi yazın belgürer. DLT.II.172.3

"Güzün gelişi yazın belirir."

1009- Od ile su dilsüz yağıdır. V.209

1010- Suburganda ew bolmas, topurganda aw bolmas. DLT.I.516.7

"Eski mezarlıklarda ew olmaz, topraklıkta aw olmaz."

1011- Suda kuvvet olsa kurbağa zencir üzerdi. V.546

1012- Ya herk eyle ya terk. V.511

LII - TECRÜBE:

1013- Ağır yükler zahmın katır bilür. DK.Önsöz

1014- Ayrı ayrı yollar özün deve bilür. DK.Önsöz

1015- Ayunun dışın görmeyen başın kabak sanur. V.622

1016- Başına gelen hekim. V.51

1017- Başında keçip er yorık tüzmeşe

Köni sözlemiş boldı yılkı tise KB.4639

"Tecrübelerine rağmen hareketlerini tanzim edemeyen kimseye "hayvan" derlerse doğrudur."

1018- Bir görüş bir kör biliş. V.67

1019- Bir sınaduğın bir daha sınamak şumdur. V.224

1020- Eşidmişde körü körmüş yeg Uyg.

"Duyduğunu söyleyenden gözleriyle gören daha iyidir."

Bkz.814-Ey bana sen ağlamakla başa çıkmazsın diyen

Gözi yenmeyen kişi 'ummâna olmaz âşinâ NBD.155.6

1021- Gittikde yerün otlakların geyik bilir. DK.Önsöz

1022- Göre göre bahadur olur. V.348

1023- Gügez yerler çimenlerün kulan bilür. DK.Önsöz

1024- Güzel görünür ırakdan görünse her nesne

Anuñ için güneşi rûy-ı yâra benzetdüm NBD.369.7

1025- Her ziyan bir öğüt olur. V.196

1026- İl gezen ilce bilür. V.420

1027- Kişi açılmayınca aç halin bilmez. V.186

- 1028- Kişi bildüği otı yiyicek karın ağrımaz. V.630
- 1029- Kula sorma cefâyı gayrıya sor
Uzun gice belâsın sayruya sor NBD.8.10
- 1030- Ne yirde su bilür var ısa çeken bilür. DK.Önsöz
- 1031- Sınanmış dev yeğdir, sınanmamış ademden. Kab.265
- 1032- Tavul ötü irakdan koyun gelür. V.173
- 1033- Turuk bukalı semiz bukalı irakda bilser semiz buka
turuk buka teyin bilmez ermiş. Tonyukuk.
"Sayet insan uzaktan arık boğayı semiz boğadan ayır-
mak isterse, o durumda farkedemez."
- 1034- Yiyen bilmez, toğrayan bilür. V.328
- 1035- Yut yumduğı ensen tomalu gelsün. V.277

LIII-TEDBİR, HAZIRLIK:

- 1036- Ağustosda gölge kovan zemheride karnın ovar. V.573
- 1037- Ahşandan sonra kapunı yap. V.83
- 1038- Akşam oldu kon sabah oldu göç. V.30
- Bkz.106-Anduz bolsa at ölmes. DLT.I.115.8
- Bkz.1- Arusın söyündür balın andan yi. V.87
- 1039- Atıldukda girü ok dönse olmaz
İdilmiş işlere yok dense olmaz HS.2456
- 1040- Bırakma yarına bugün işini
Bilürsin 'ömr ü vaktün ivişini HS.6246
- 1041- Bin akçaluk kılıcı çek, bir akçaluk yayı çekme. V.486
- 1042- Bunca yıldur tır-i âhlı düşmen için saklaram
Kim demişler dostum bin yıl yarak bir gün gerek NBD.
339.2
- 1043- Bütün ümlüg kaçça kolısa olturur. DLT.I.224.6
"Bütün donlu nereye isterse oturur."
- 1044- Düşmanı hor tutmamak gerek. Kab.220
- 1045- Eğir bolsa er ölmes. DLT.I.54.2
"Eğir, karın ağrısı ilacı olsa er ölmez."

- 1046- Elün işde iken gözün işde olsun. V.170
- 1047- Gafillik ikinci ahmaklıktır. Kab.187
- 1048- Geçit bilmezsen köprüye tolan. V.129
- 1049- Günine göre kürkin gey. V.102
- 1050- Gün var iken tavarın eve getir. V.71
- 1051- Her yumru koz olmaz. V.46
- 1052- Huyun bilmediğün tavarın ardına tolanma. V.632
- 1053- İgen yükselmege tutma dümüğün
Ki uşanmaya düşdükde süjüğün HŞ.4129
- 1054- İşegün berk bağla, andan Tanrı'ya ısmarla. V.393
- 1055- İzlik bolsa er uldımaz, içlik bolsa at yağrımaz. DLT.
I.104.24 "Çarık olursa adam aşınmaz, keçe olursa at
yağırılmaz."
- 1056- Kalkan kaza savar götürmek gerek. V.276
- 1057- Kedüklüg ölimes, küfeçlik körimes. DLT.III.256.4
"Kepenekli ıslanmaz, küfeçlik küremez."
- 1058- Kiçig düşmanım tip usanma özün
Nelük korkayın tip küwenme sözün KB.3401
"Düşmanım küçüktür diye ihmalkâr davranma, niçin kor-
kayım diye öğünme."
- 1059- Kiçi yatduğı yiri eser yatur. V.143
- 1060- Kişi imini kör usallık kılur
Yagı yetse öğdün usallar ölür KB.444
"Bak kendisinden emin insan gaflete düşer, düşman
saldırırsa önce gafiller ölür."
- Bkz.185- Köpeksiz çobanın koyunun kurt yir. V.227
- 1061- Kurlu kuruyile kopuz kılıyile. V.501
- 1062- Kurmuş kiriş tügilmes, ukrukun teg egilmes. DLT.III.
215.5 "Kurulmuş kiriş düğümlemez, kementele dağ eğilmez.
- 1063- Kurug yığaç egilmes kurmuş kiriş tügilmes. DLT.I.198.9
"Kuru ağaç eğilmez, kurulmuş kiriş düğümlemez."

- 1064- Kürki orak vaktında oragı kürk vaktında al. V.68
- 1065- Önin anlamayan sonın tanlar. V.5
- 1066- Sabanda sandırış bolsa ürtgünde (ürtügün) irteş bolmas.
DLT.I.402.19, II.214.4, III.416.23 "Sabanda dövüş
olursa harmanda atışma olmaz."
- 1067- Sakınan göze çöp düşegen olur. V.228
- 1068- Sayılı koyunun kurt yemez. V.445
- 1069- Tagıg ukrukın egmes, tenizni kaygıkın bükmes. DLT.I.
100.17 "İnsan dağı kemtle eğmez, denizi kayıkla
bükmez
- 1070- Tewe yük kötürse kamaç yeme kötürür. DLT.II.75.9
"Deve yük götürse kepçeyi de götürür."
- Bkz.15- Toğmaduk koduğa tura biçme. V.204
- 1071- Tulum anutsa kulun bulur, tulum unutsa bulun bolur. DLT.
I.215.9 "Silah hazırlasa tay bulur, silah unutsa
esir olur."
- 1072- Uygur yıgaç uzun kes, temür kışga kes. DLT.II.11.19
"Uygur, ağacı uzun kes, demiri kısa kes."
- 1073- Yağak atı çaruk, küçi azuk. DLT.I.381.5
"Yayanın atı çarık, gücü azık."
- 1074- Yazın gölge hoş, kışın çuval boş. V.572
- 1075- Yılanı yumuşak diyü el sunma. V.11
- 1076- Yılan yumşak erken yawuz fi'l iter
Yırac turgu yumşak tip azılmağı AH.215, 216
"Yılan yumşak olduğı halde kötü iş yapar, uzak dur-
malı ve yumşak diye yanılıp tutmamalı."
- 1077- Zıyan olmadan sakın, olduktan sonra bilmek fayda eyle-
mez. V.568

LIV- TİCARET, BORÇ:

- 1078- Alım birle borç ödenmez. V.76
- 1079- Alımçı arslan, birimçi sıçgan. DLT.I.175.18, I.409.9
"Alacaklı arslan, verecekli sıçgan."

- 1080- Alım kiç kalsa adaklanur. DLT.I.294.1
"Alacak geç kalırsa ayaklanır."
- 1081- Az assı bilmeyen çok ziyan eder. Kab.186
- Bkz -601- Avretün ile bazarun kimseye inanma. V.107
- 1082- Bal da bal bahası da bal. V.599
- 1083- Bal ile kaymak isteyen akçasına kıymak gerek. V.374
- 1084- Bezirgânı bit yir, kazandüğün at yir. V.405
- 1085- Biregü atına binen tez iner. V.60
- 1086- Borca içen iki kez esirir. V.50
- 1087- Borç eyü güne kalmaz. V.29
- 1088- Borçlunun yalımı alçak olur. V.390
- 1089- Borcun emin bilürem virüb kurtulmaktır. V.498
- 1090- Bu günkü nakit serçe yarınki veresi tavıstan yegdir.
Kab. 265
- 1091- Çürük baklanun kör alıcısı olur. V.136
- Bkz.335- Dirler ki yâr ile satu bâzâr eylemen
Vallahî baña yâr ile bâzâr hoş gelür NBD.248.4
- Bkz.337- Dost ile yi iç satu bazar eyleme. V.57
- 1092- Ekinçi kırk yılda biter, bezirgân kırk günde. V.544
- 1093- Evvel bazara bazar yitmez. V.439
- 1094- İrtteki dane birinciden bugünkü bulamac yiğdür. V.39
- 1095- İş yaragında, sart asıgında. DLT.III.13.6
"İş sırasında, sart asıgında." (Tüccar kâr görürse sevdiği şeyi satmaktan çekinmez.)
- 1096- Kalın birse kız alır, kerek bolsa kız alır.DLT.III.371.
19 "İnsan ağırlık verirse kız alır, gerek olursa pahalı alır."
- 1097- Korkak bezirgân ne assı ider ne ziyân. Kab.256, V.313
- 1098- Küniniğ küline tegü yağı. DLT.III.237.9
"Ortağın küline kadar düşman."

- 1099- Ortaklık öküzden kendi buzağın yeğdir. V.38
 Bkz - 462-Sartnıq azukı arıg bolsa yol üze yir. DLT.I.66.16
 1100- Ucuz etin çorvasın it içer. V.456
 1101- Yakın dostunla alış ve satış eyleme. Kab.257

LV - TOPLUM:

- 1102- Bir bine küsemez. V.607
 1103- Çoğ ile azun oyunu olmaz. V.608
 1104- Horus çok olıcak sabah bulunmaz. V.536
 1105- İki kişi arasında pişen ya tuzlu olur ya tuzsuz.Kab.229
 1106- İl öntüne kimse turamaz. V.312
 1107- Kavm düşmanlığı düşvar olur. V.56
 1108- Koyunu yüze yitür il anı bine yitürür. V.409
 1109- Miğ kişi yüzün bilgince bir kişi atın bilgü. Uyg.
 "Bin kişinin adını bileceğine bir kişinin adını bil."
 1110- Sohbeta sonra varan değerirek olur. V.697
 1111- Varduğun yir kör ise sen dahi gözün kıp. V.94
 1112- Yola gitmeyeni yöne götürürler. V.9
 1113- Zaman sana uymazsa sen zamana uy. Mev.4.2082

LVI - TÖRE:

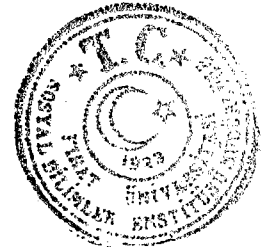
- 1114- Bu kök tırgüki ol könilik törü
 Törü artasa kök turumaz örü KB.3463
 "Adaletli kanun göğün direğidir; kanun bozulursa
 gök yerinde duramaz."
 1115- Her nesnenün erkânı vardur
 Oduna gidenin urganı vardur V.447
 1116- İdi yakşı aymış törülüg kişi
 Törü bilse yalğuk bulur tör başı KB.4604
 "Usûl bilen kimse çok güzel söylemiş: İnsan usûl bilir-
 se baş köşeye geçer."

- 1117- İl ilden ayruksı olmaz, türesi ayruk olur. V.292
- 1118- İl kaldı törü kalmas. DLT.II.58.8,
"Memleket bırakılır, töre, âdet bırakılmaz."
- 1119- İl kalır törü kalmas. DLT.III.221.8
- 1120- Küc ildin kirse töre bacadan çıkar. DLT.II.18.1
"Güc avludan girse töre bacadan çıkar."
- 1121- Yol bilmezsen yola git. V.8

LVII. - TUTUM:

- 1122- Aş tatığı tuz, yugrın yimes. DLT.III.31.22
"Aşın tadı tuz, çanakla yenmez."
- 1123- Aş tuz ile tuz oran ile. V.410
- 1124- Birin birin miğ bolur, tama tama köl bolur. DLT.III.360.
10 "Birer birer bin olur, damlaya damlaya köl olur."
- 1125- Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır, bir
at bir er kurtarır, bir er bir memleket kurtarır.
V.569
- 1126- Gilimüğe göre kösült yağuş
Ki saklana savukdan et ü yağuş HŞ.4136
- 1127- Neçeme uprak kedük erse yağmurka yarar. DLT.III.38.20
"Ne kadar yıpranık kepenek olsa yağmura yarar."
- 1128- Sarı saman zamanında sarı altun olur. V.52
- 1129- Sıçan sidüği denize fayidedür. V.531
- 1130-Tama tama köl olur, düşman gözü kör olur. V.93
- 1131- Tawgaç xannıq turkusı telim, teğlemedip bıçmas. DLT.I.
426.5 "Çin hakarınının ipeklisi çoktur fakat oranlaya-
rak kesip biçer."
- Bkz.625- Yogurkanda artuk ağak kösülse üşiyür. DLT.II.137.6
- 1132- Yorganına göre kösil. V.142

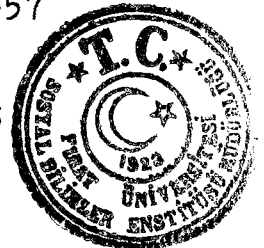

LVIII- YALNIZLIK:

- 1133- Biligmez kişiler karagu sanı
Karagu yorık yazsa sökme anı KB.493
"Tanıdığı olmayan insan kör gibidir, kör yolunu şaşırır
rırsa onu ayıplama."
- 1134- Gerek her kethudâya yâr-ı nâ-câr
Hudâya yaraşır kim ola bî-yâr HŞ.1292
- 1135- Helüksüz duvar olmaz. V.265
- Bkz.955- Kalabada söyleyenün sözi yiter
Yollarda izlerde yalnız yürüyenün özi yiter. Oğ.7
- 1136- Kendüyi ta'rif idermiş müşg-i ter
Öksüz oğlan göbегin kendü keser NBD.246.8
- Bkz.69- Öksüz oğlanun dili acı olur. DK.99
- 1137- Yalnızluk bir Allah'a yaraşur
Göğül sen girye ile ah ile ol NBD.353.1

LVIX- YANILMA, KUSUR:

- 1138- Ben güneh-kârı bu gün men' itme soffi içmeden
Kim sorulmaz kimseden yarın günâhı kimsenün NBD.328.8
- 1139- Bir sürçen atın ayağın kesmezler. V.428
- 1140- Dikensiz gül olmaz. Mev.2.2638
- 1141- Dikensüz gül bulunmaz bildük anı
Bu bir güldür ki sünbüldür dikenî HUR.5832
- 1142- Evdeki hesap bazara rast gelmez. V.70
- 1143- Gedâyuz müstahık kesme zekâtun
Kesilmez ayağı bir sürçen atun HŞ.5257
- 1144- Gördüğün dinme (tınma) gözden düşersin. V.557
- 1145- Hatâyâ afv lazımdır hatâsuz
Ne iş vardır cihânda vü ne hod söz CH.415
- 1146- Her kişi kendi aybını gözedür. V.115
- Bkz.296- İsa için Musa'yı kınamazlar. V.218

- 1147- Kaşaguyı al, ahıra gir, yağır at bellüdür. V.361
- 1148- Kimden tutar imiş yüzünüg karasın rakib
Kendüzi itdi kime ne kendü kazancıdur NBD.200.4
- 1149- Kimsenün aybını söyleme, yirün kulağı vardır. V.34
- 1150- Kişinin aybını yüzüne(söylemek) gerek. V.552
- 1151- Kuru yanında yaş da yanar. V.331
- 1152- Ot tütünsüz bolmas, yiğit yazuksuz bolmas. DLT.I.400.
19, III.16.17 "Ateş dumansız olmaz, yiğit yazıksız
olmaz."
- 1153- Ulu yanılmaz, yanılıcak katı yanılır. V.396
- 1154- Yanılmasar bilge bolmaz, azmasar yerçi bolmaz. Uyg.
"İnsan yanılmazsa bilgelik, danışmanlık olmazdı;
şasırmazsa da kılavuz olmazdı."
- 1155- Yanılmaz bitkeçi yoq, azmaz yerçi yoq. Uyg.
"Yanlışsız katip, şasırmayan kılavuz yok."
- 1156- Yazmas atım bolmas, yanılmas bilge bolmas. DLT.III.59.
13 "Şaşmaz atıcı olmaz, yanılmaz bilge olmaz."
- 1157- Yazmas atım yağmur, yanılmas bilge yanku. DLT.III.59.
12, III.379.20 "Şaşmaz atıcı yağmur, yanılmaz bilge
yankı."
- Bkz.840- Yılan kendü egrisin bilmes, "tewe boyun egri" tir.
DLT.I.127.7

LX - YARDIMLAŞMA:

- 1158- Anun-çün ulu oldı bahr-ı aḫzar
Ki olmas kimsenüg suyıyla leb-ter CH.2115
- Bkz.75-Arpaşız at aşumas, arkasız alp çerig sıyumas. DLT.I.
123.20
- 1159- Bir tilkü terisin ikile soymas. DLT.III.244.20
"İnsan bir tilki derisini iki kere soymaz."
- 1160- Çok ağız bir olıcak bir ağız hiç olur. V.593
- 1161- El eli yur, iki el yüzi yur. V.593

- 1162- Elig tutgınca ot tut. DLT.II.292.7
"El tutacağına ateş tut."
- 1163- Eve kerek iken mescide haram. V.134
- 1164- İki cetük bir aslana tabdur. V.431
- 1165- Ortak erden artuk almas.DLT. I.99.5
"Ortak, ortağından payından fazla almaz."
- 1166- Tapug taş yarar, taş başıg yarar. DLT.III.58.14
"Hizmet taşı yarar, taş başı yarar."
- 1167- Tirig yalçuk oğlu tusulgan kerek
Tusulmaz kişi togsa ölgen kerek KB.3247
"Hayatta iken insanoğlu faydalı olmalı; faydalı olmayan insan doğar doğmaz ölmelidir."
- 1168- Urı kopsa oğuş aklışur, yağı kelse imrem tepreşür (tirişür). DLT.I.88.1 "Gürültü kopsa soy sop akışır, düşman gelse halk depreşir."
- 1169- Varın veren utanmaz, baldızın alan yad olmaz. V.443
- 1170- Yalnus kaz ötmes. DLT.III.384.7 "Yalnız kaz ötmez."
- 1171- Yalunuz elür avazı çıkmaz. V.220
- 1172- Yalunuz taş divar olmaz. V.110

LXI - YAŞLILIK:

- 1173- Arslan karısa sıçgan ütün küdezür. DLT.III.263.5
"Arslan ihtiyarlarsa sıçgan deliğini gözetir."
- 1174- Er karı bolsar kerçin bolur. ETŞ.274.13
"Erkek ihtiyarlarsa kerçin olur."
- 1175- Er yigitler karısa ogul togmaz. DK.Önsöz
- 1176- İt karı bolsar yatıp ürür. ETŞ.274.6
"İt ihtiyarlarsa yatıp havlar."
- 1177- Kara goçlar karısa kulun vermez. DK.Önsöz
- Bkz.817- Karı öküz balduka korkmas. DLT.III.421.4
- 1178- Kaytabanlar karısa torum vermez. DK.Önsöz
- 1179- Kılıçsuzın kartı kurt er kocadır. Oğ.14

- 1180- Kız karı bolsar kıçın körgü. ETS.274.11
 1181- Koyuçılar karı bolsar irçin bolur. ETS.274.12
 "Cariyeler ihtiyarlarsa irçin olur."
 1182- Teve karı bolsar bunkal bolur. ETS.274.9
 1183- Ud karı bolsar murançın bolur. ETS.274.10
 "Sığır ihtiyarlarsa murançın olur."
 1184- Yokuştan iniş kocaya yiğdür. V.530

LXII - YİĞİTLİK:

- Bkz.661- Aldayuban er tutmak avrat işidür. DK.248
 1185- Alp ere korku vermek ayıp olur. DK.187, 223
 1186- Alp er erden adın yaşurmak ayıp olur. DK. 214, 232,241
 1187- Alp erig yawrıtma, ikılaç arkasın yağrıtma DLT.I.139.6
 "Alp eri zayıflatma, soy atın arkasını yağrılama."
 1188- Alp yagıda, alçak çugıda. DLT.I.41.10
 "Yürekli düşmanda; yavaş çekilmede (sınanır)"
 1189- Bilürdi cânınuğdur rızkı dilber
 Çıkarır etmegin taşdan olan er HŞ.4752
 1190- Boldacı buzagu öküz ara belgölüg. DLT.I.528.17
 "Olacak buzağı öküzler arasında bellidir."
 1191- Böri mü bolur körgil itte kayar
 Uğula işitse miğ itler üni KB.3422
 "Bak, arkasından binlerce köpeğin sesini duyunca
 kaçana kurt mu denir? "
 1192- Çalabilen yiğide ok ıla kılıçdan bir çomak yig. DK.Önsöz
 1193- Deminde kaçmak dahi erlikdendür. V.514
 1194- Er kutı belin, suw kutı terin. ETS,274.4
 "Yiğidin değeri korku zamanında, suyun değeri derinli-
 ğindedir."
 1195- Er olan âdeme gayret gerekdür
 Çü yok gayretlü 'avret yigrekdür HŞ.4240
 1196- Er olan kişiye gayret gerekdür
 Yüz erden döndüren 'avret gerekdür HŞ.3721

- 1197- Er sözi bir, eder köki uç. DLT.II.283.20
"Er sözü bir, eğer bağı uç."
- Bkz.114- Erün ağırın yeynisin at bilir. DK.Önsöz
- 1198- Gönüllü yigitler ile atışanun adı ile sanı yiter. Oğ.10
- 1199- Kara pulad öz kılıcı çalmayınca kırım dönmez. DK.Önsöz
- 1200- Kelin kız sevinçi küden tünleri
Kür alp er küwençi çerig künleri KB.2380
"Gelin kızların sevinçli anları zifaf geceleridir;
cesur ve kahraman erkeğin iftihar edeceği zamanlar
da harp günleridir."
- 1201- Kim evvel zahm urursa oldurur er
Zafer anıdırur olur muzaffer CH.3833
- 1202- Kim kür bolsa küwez bolur. DLT.I.325.2
"Kim kabadayı olsa kibirli olur."
- 1203- Miğ erdem kerek bu cihân tutguka
Kör arslan kerek bu kulan basguka KB.284
"Bu cihâna hâkim olmak için bin türlü fazilet gerek;
yaban eşeğini altetmek için aslan olmak gerek."
- 1204- Oğlan kuş yürekli olur. DK.Önsöz
- 1205- Ölüglüg ölür, ölügi ölmez. Uyg.
"Davacı ölür, uğrunda öldüğü şey (davası) ölmez."
- Bkz.84- Yalınuz yiğit alp olmaz. DK.95
- 1206- Yiğitlik (gençlik) bir otdur, sakın seni yakmasın.V.627
- 1207- Yiğit başından devlet eksik olmaz. V.231

LXIII-YOKSULLUK:

- 1208- Ac aman bilmez, erke karnun toyur. V.296
- 1209- Ac arslandan tok toguz yığdır. V.601
- 1210- Acıla ecelli söyleşür. V.187
- 1211- Aç karın katık istemez, uyku yasdık isetemez. V.426
- 1212- Aç iwek tok tülek. DLT. I.387.24
"Ac aceleci, tok rahattır."

- 1213- Aç ne yimes, tok ne times. DLT.I.79.4
"Aç ne yemez, tok ne demez."
- 1214- Ariyeti don giyenin soyumcuğu tez açılır. Kab.299
- 1215- Beyler buyruğı yoksula kan ağladur. V.539
- 1216- Bile toğmak neylesün bile büyümeince. V.477
- 1217- Biregüden dilekli olmak ikinci esirliktir. Kab.234
- 1218- Börküm eski sözüm geçmez. V.371
- 1219- Dirler ki dün garibün olur ey belâ-keş ah
Dünya yüzini doldura dâd-ı siyâh ile NBD.421.7
- 1220- Diş arasından çıkan etle karın doymaz. Kab.335
- 1221- Diş eti karın doyurmaz. V.340
- 1222- Kar susalık kandırmaz. V.368
- 1223- Kavurga karın toyurmaz. V.369
- 1224- Koyuna kurt gelse vay biregüyedür. V.521
- 1225- Kutsuz yoğsulun evi beylere konşı ola. V.644
- 1226- Müflis tunç kale içindedir. Kab.384
- 1227- Nite anlar ganî muhtâc hâlin
Ne bilsün tok olanlar aç hâlin HŞ.774
- 1228- Olsayı bulsaya vermişler hiç toğmuş. V.485
- 1229- Ölümi yig görür 'arı olan ac
El açmaktan hasîse h^var u muhtâc HŞ.5998
- 1230- Tâlib-i germiyyet-i 'ışk olduğum 'ayb eylemen
Kim fakîr olan sevinür her kaçan kim yaz olur NBD.270.3
- 1231- Tokı depretme acı işletme. V.534
- 1232- Usukmışka sakıg kamug suw köründür. DLT.I.191.7
"Susamışa bütün yalgın su görünür."
- 1233- Yapışur gark olan uğrarsa mâra
Ol ümmîde kim andan bula çare CH.2595
- 1234- Yılanın urduğı uyumış ac uyumamış. V.529
- 1235- Yoğsul âlâ ata binse selam almaz. V.506

1236- Yokluk taşdan katıdır. V.366

Bkz.619- Yoksul tanışmendün sözü geçmez meğer avreti güzel
ola. V.299

LXIV-YURT, DEVLET:

1237- Baba malından ne faide başta devlet olmasa. DK.Önsöz

1238- Ey gül severse taş mı zenâhdânı gönül
Bülbül cihâne virmez imiş âşiyânesin NBD.380.4

1239- Göçdük yurdun kadri konduk yurtda bilinür. V.55

1240- Necâti ayağı tozın getirimedün ele
Ne müşkil olur imiş başda devlet olmayıcak NBD.313.9

Bkz.63- Oğul acısı, yurt yoksulluğu katı düşvardır. Oğ.

1241- Otug udguç birle uçürmes. DLT.I.177.5
"Ateş alevle söndürülmez."(Bu sav, fitne, fitne ile
bastırılmaz, barışla bastırılır, anlamında kullanılır)

1242- Yurdun etlüsinden kutlusı yiğdür. V.291

1243- Yurt yurtdan kutludur. V.238

LXV. - ZULÜM:

1244- Gök yüzini gözetme gurûr-ı cemâl ile
Kalmaz bilürsin ey yüzi hoşfid yirde ah NBD.478.2

1245- Güc ile hod kişi âkıl olmaz. Kab.392

1246- Hayinlerin sonu çürük olur. Kab.267

1247- İden bulur, inleyen ölür. V.33

1248- Kimsenün kapusın kakma ki kapun kakmayalar. V.28

Bkz.1120-Küç ildin kirse törü tünlükden çıkar. DLT.II.18.1

LXVI. - DİĞER KONULAR:

1249- Açsar tosak ümezsen, bir todsar açsık ümezsen. Kültigin
ve Bilge Kağan. "Aç olduğun zaman tokluk nedir bilmez-
sin; bir defa doyunca da tokluk nedir bilmezsin."

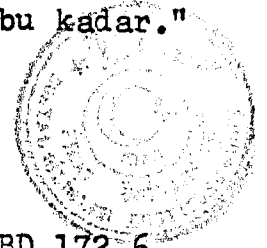
1250- Ağaç yumuşağın kurt yir. V.683

- 1251- Alçak eşek ısmarlamağa genez olur. V.640
- 1252- Almağun satması dahi vardır. V.507
- 1253- Ateş olmayan yerde duman tütmez. Mev.2.2957
- 1254- Balçığı divara vur, tutarsa hoş, tutmazsa gine hoş.V.323
- 1255- Bınarı başından avla. V.430
- 1256- Bir çiçek ile yaz yarımaz. V.345
- 1257- Bir kargaya bir sapan taşı yeter. V.336
- 1258- Bu söz kim didiler gerçektür ancak
Ki olur yalanuğ dibi yakıncak HUR.4500
- 1259- Çi-ger gün fark ider çin-i habesden
Hatâdur gölge istemek güneşden HŞ.1578
- 1260- Çi-ger kasab iti et hasretinden
Çeker çeyner velf kendü etinden HŞ.3342
- 1261- Dede Korkut sınarı dervişler ile söyleşenün canı ile
hânümanı yiter. Oğ.11
- 1262- Denliliğini densizliğini tanımaz arsızlardan yakası
yaruk, kolu kılı kıvrık tuyuz yeg. Oğ.12
- 1263- Desti değme gez sudan dürüst gelmez. Kab.227
- 1264- Deve ölürse derisi eşeğë yük olur. V.576
- 1265- Diğrenden korkan porsuk hırman yanında neyler. V.464
- 1266- Dilgü ne kadar çevik ise bir gün buğazı ele virür.
V.619
- 1267- Dil sevinür yanağunda hat-ı hõş-bû olıcak
Uğrınuğ günü doğar ay karağı olıcak NBD.315.1
- 1268- Diriga serçe sayd eyler mi 'ankâ
Sığar mı bardağa emvâc-ı deryâ HS.4256
- 1269- Dünyâyı ümiz ile yemişlerdür. V.283
- 1270- Düşmezdi râh-ı 'ıška göñül görmese yüzün
Gün doğmayınca yolda müsâfir hatar sezer NBD.276.2
- 1271- Emanete hıyanet olmaz. V.73
- 1272- Emanete uğrı dahi hıyanet etmez. Kab.166

- 1273- Er cömerdin er nekesin ozan bilür. DK.Önsöz
- 1274- Erenlerin ardı öni birdür. V.585
- 1275- Eri söylet oku fırlat. V.598
- 1276- Erkeç eti em bdlur, eçkü eti yil bolur. DLT.I.95.12
"Erkeç eti ilaç olur, keçi eti yel olur."(Kanındaki havayı depretir.)
- 1277- Eski panbuk bez olmaz. DK.Önsöz
- 1278- Eşegin başına köpeğin dişi layık. Mev. 1.3603
- 1279- Et ne denlü arık olsa etmek üstünde yaraşur. V.130
- 1280- Garip gözü kör olur. V.285
- 1281- Gelmesün kapuğa zâhid beklesün mihrâbını
Lâyık oldur kim bile her kişi kendi bâbını NBD.544.1
- 1282- Gerek kaplaya bedr ayı çığ ile
Dutam sanur güneşi balçığ ile HUR.602
- 1283- Gözi yok kişi neye kıymet ide
Sogulmuş kuyudan kim su ilede YE.R.33.10
- 1284- Hilâl artar olinca bedr-i kâmil
Çü bedr ola noksana mâ'il HS.6644
- 1285- Horosı gör ki bî-vakt ötse nâ-gâh
Çalarken kanadın baş oynar iy şâh HŞ.5783
- 1286-Horusca aklın yok mu vaktında ötesin. V.520
- 1287- İl gözü mehekdür. V.475
- 1288- İnce kız tonanınca yoğun kız ere varmış. V.269
- 1289- İşegi issü didüğü yire bağla. V.233
- 1290- İt etmekten kaçmaz. V.402
- 1291- Kamug neñke vakt ol ödi belgülüg
Ödi boldı erse körür iki köz KB.2523
"Her şeyin mu'ayyen bir vakti ve zamanı vardır; vak-
ti geldi ise bunu iki göz görür."
- 1292- Kamu kuşlar uçsa nesne yok bildircin uçdı elverdi dür.
V.80
- 1293- Kaplan bigi bulutla talaşma. V.535

- 1294- Karı bağla yanın al ağla. V.560
- 1295- Karı yiğit eden dondur. V.438
- 1296- Kendü düşen ağlamaz. V.37
- 1297- Kesilen baş girü bitmez. V.364
- 1298- Kişi kirmedik ilke kirse kalı
Kelin teg bolur ey agın teg tili KB.494
"İnsan bilmediği bir memlekete gidince gelin gibi olur ve dili tutulur."
- 1299- Kolça kopuz götürüp elden ele, begden bege ozan gezer.
DK.Önsöz
- 1300- Köçügli kişi itmez ordu saray
Yorıglı kişi yolda kalmaz yıl ay KB.6113, 3560
"Göçecek olan kimse köşk ve saray yapmaz, gezgin kimse yolda aylar ve yıllarca kalmaz."
- 1301- Köpek işemekle deniz murdar olmaz. Mev.5.592
- 1302- Közünük erti yok, közüğü erti bar. Uyg.
"Pencerenin ters yüzü yok, ama aynanın var." (Kaynağı aynı, fakat birbirine aykırı düşen olay veya hallerin izahı için söylenir.)
- 1303- Kudugda suw bar, it burnı tegmes. DLT.J.375.6
"Kuyuda su var ama köpeğin burnu ona yetişmiyor."
- 1304- Kurda ayak assı itmez. V.616
- 1305- Kuramış bağ yiri tarla yigdür
Yimek ermiş yimişi terle yigdür HŞ.3344
- 1306- Kuş kanadına kiri istemez. V.467
- 1307- Küser men yigitlikke öknür özüm
Ökünçüm asıg yok keser men sözüm KB.363
"Sonra gençliğin hasretini çeker ve pişman olursun, fakat son pişmanlık fayda vermez, sözüm bu kadar."
- 1308- Meseldür gark olıca kim salar kol
Dükeli çöre çöpe yapışır ol HUR.7861
- 1309- Meseldürür bu ki göz görmese yüz utanmaz
Necâfî'ya ne 'aceb nergis ola ger kütâh NBD.172.6

- 1310- Müftü fetvayı anlatılsa göre verir. Mev."3. Dibace
- 1311- Münîr eyler meh ü şî'râyı deycûr
Nice olsun güneş şa'r ile mestûr HŞ.1798
- 1312- Nasihat idüp eydür iy hîred-mend
Ne hâcet hüdîred-mend olana pend HŞ.829
- 1313- Ne kadar koyun yünlü ise götün örter. V.537
- 1314- Nekâl itme süñü girmez çuvala
Yağım oldu çorağ ile havâle HUR.5173
- 1315- Nice bulut ki yıl anı yürüdür
Ümid ile ikinciyi kurıdur HŞ.3343
- 1316- Ökünc erse andın ozarak sakın AH.372
"Pişmanlık olacaksa daha önce sakın."
- 1317- Sak çobandan sağır it yiğdür. V.571
- 1318- Seli baştan bağlamalı. Mev.1.1659
- 1319- Sıvanmaz ol sera bu balçığ ile
Tutulmaz ol alaçık bu çığ ile HŞ.5927
- 1320- Siziksiz bir ök sen ay meñgü açu
Katılmaz karılmaz sakışka saçu KB.10
"Sen şüphesiz birsin ey sonsuz Tanrı; istisna sayıya gelmez."
- 1321- Tağ ile arışan tavarından çıkar. V.586
- 1322- Tanai çok alan öküzü dahi uğurlar. V.482
- 1323- Tanrı nişanladuğundan kork. V.634
- 1324- Tay atdan tayar yiğdür deminde. V.249
- 1325- Terbiyetsiz nesnenin zahmeti artık olur. Kab.238
- 1326- Testinin içinde ne varsa dışına o sızar. Mev.3.114
- 1327- Tewe silkinse eşekke yük çıkar. DLT.II.246.8
- 1328- Tokum yüzüp kudrukta bıçek sıma. DLT.I.472.26
"Hayvanı yüzüp kuyrukta bıçağı kırma."
- 1329- Tolu ay it üninden tartıla mı
Togar gün balçık ile örtüle mi HŞ.1242
- 1330- Torlakı bisle gözün oysun. V.480

- 1331- Vâ'iz sözine isteyen elbette 'ilâcı
Mey nûş idegörsün ki basar acıyı acı NBD.549.2
- 1332- Vakitsiz öten horozun başını keserler. Mev.3.122
- 1333- Yakrı yağı yağsımas. DLT.III.306.2
"İç yağı asıl yağın yerini alamaz."
- 1334- Yalksa yeme yağ edğü, küyse yeme kün edğü. DLT.III.435.
19 "Yağ ne kadar tıka basa yense de yine tatsız
tuzsuz yemekten iyidir; güneş ne kadar yaksa da
sisten pustan hayırlıdır."
- 1335- Yendek seğek sudan dürüst gelmez. Kab.298
- 1336- Yıkık köyden haraç alınmaz. Mev.5.3924
- 1337- Yırak yir sawın arkış keldürür. DLT.I.97.14
"Uzak yerin haberini kervan getirir."
- 1338- Yil ismeyince çöp deprenmez. V.82
- 1339-Yimış yigü ni'met çiçeğinde kör
Kamug neñke yaqzag munı bilgü teñ KB.1651
"Meyveyi, yiyecek nimetleri çiçekte iken görmeli."
- 1340- Yoğın incelince ince üzülür. V.191
- 1341- Yorıglı kişi yolda itmez ewin
Köçüglı kişi ewde komaz neğın KB.3560, 6113
"Yola çıkan insan yol üzerinde evini yapmaz,göç eden
kimse eşyasını evinde bırakmaz."
- 1342- Yuyka erikli toplagalı uçuz ermiş
Yinçke eriklig üzgeli uçuz
Yuyka kalın bolsar toplaguluk alp ermiş. Tonyukuk
"Bir şey yufka iken onu büküp toplamak kolaymış, ince
iken onu parçalamak kolaydır, derler. Yufka kalın
olursa büküp toplamak müşkül olur imiş, ince kalın
olursa kırıp parçalamak sarp olur imiş derler."

DEYİMLER :

- 1- Aç gözlü: İstekleri son bulmayan, bir türlü doymayan.
Tirip kögli toğmaz közi suk bahıl AH.255 "Aç gözlü hasi-
sin gönlü toplamakla doymaz."
Öküş neñke toğmaz közi suk kişi KB.1143 "Çok mal aç
gözlüyü doyurmaz."
- 2- Adı büyük: İyi ve başarılı diye tanınan, saygı duyulan.
Biliglik sakınuk kör atı beğük KB.58 "Bilgili, takva
sahibi ve adı büyük bir zattı."
- 3- Adı çıkmak: Ün kazanmak.
Eyülig ile dâyıım çıkar adı CH.2185
- 4- Adı diri kalmak: Ölümünden sonra unutulmamak.
Akı ölse atı tirig tip uki KB.257 "Bil ki cömert insan
ölse bile onun adı yaşar."
Çıkardum ajunda atı kalsu tip AH.70 "...dünyada adı
kalsın diye çıkardım (yazdım)."
- 5- Adı lekelenmek: Bir kötülüğe karışmak, kötü bilinmek.
Er at kögli sinsa alır begke kir KB.2808 "Maiyetinin
gönlü kırılırsa beyin adı lekelenir."
- 6- Adım atamamak: Hiç bir şey yapamayacak kadar yorgun ve çar-
resiz kalmak.
Yetilse öđi kör mañıtmađ butug KB.1211 "(Ölüm) vakti
gelince bak bir adım bile atamaz."
Sensüz yola girürisem çarem yok adım atmağa YE.D.1.1
- 7- Adını diriltmek: İyi işler yaparak toplumda ün kazanmak.
Dirilt adun ger olmaduğsa murde HŞ.553
- 8- Adının ayakta durması: Yapacağı olumlu işlerle iyi bilinmek,
iyi olmaya devam etmek.
Anın tikti atın adakın örü KB.1461 "İyi işler yapınca
adının ayakta durmasını sağladı."
- 9- Adı sanı dillerde: Tanınan, adından bahsedilen.
Adı sanı dillerde sevgüsi gönüllerde YE.D.53.10

- 10- Adı sanı yok olmak: Ortadan yok olmak.
...biriye tabgaçda atı küsi yok boldı bu yirde mana kul boldı. Bil.D.36 "...beride Çin'de adı sanı yok oldu."
- 11- Adı sanı yayılmak: Geniş bir çevrede tanınmak ve sayılmak.
...Yusuf ulug has hacib tip atı çawı ajunda yayılmış turur. KB.A28 "Yusuf ulu has hacib diye adı sanı dünyada yayılmıştır."
Yayıldı Yunus adı suçtur cümle taâtı YE.D.23.2
- 12- Ağını hazır tutmak: Düşmana karşı tedbirli olmak.
Usal bolmagıl sen anuk tut ağı KB.4260 "(Düşmana karşı) gafil olma, ağını hazır tut."
- 13- Ağırılık yolu açılmak: İtibarlı ve mutlu bir kişilik kazanma imkanı doğmak.
Açıldı bu kulka ağırılık yolu. KB.845 "Bu kul için itibar ve ihsan kapıları açıldı."
- 14- Ağır tutmak: Kıymet vermek, değerli görmek.
Uçuz tutmasunu ağır tutsunu KB.540 "Düşük tutmasın, değer versin."
- 15- Ağızdan bal saçmak: Güzel, hoş giden sözler söylemek.
Aşık oldum şul ay yüze nisâr oldum bal ağıza YE.D.127
- 16- Ağzı açık kalmak: Hayret etmek.
Ağzın açdı kaldı hayran sağar-ı sahbâ saña NBD.152.2
- 17- Ağızından inci saçmak: İnci gibi değerli söz söylemek.
Açup dür saçdı ağzından be-Efser CH.3439
- 18- Ağızından şeker dökmek: Tatlı, hoş söz söylemek.
Şeker dökerdi ağzından nebâtı CH.1258
- 19- Ağzını açmamak: Hiç konuşmamak.
Mümin körse kizler til açmaz tuyur KB.3412 "Kusurunu görünce ağzını açmaz gizler."
- 20- Ağzını aramak: Bir kimsenin bir konuda bildiklerini öğrenmek için onu konuşturmaya çalışmak.
Sakın ey dost sakın ağzını arar Hatem NBD.23.15
- 21- Ağzını bıçak açmamak: Herhangi bir sebeple asla söz söylememek.
Pistenüñ ağzını sohbetde bıçaklar açamaz NBD.404.1

- 22- Ağzının ölçüsünü almak: Gücünü, ne yapabileceğini anlamak. "Ağzunun ölçüsün aldım yoğ imiş zerre kadar Mihr kapundaki 'âşıklara...NBD.553.7 "
- 23- Ağzı sulunmak: Bir şeyi arzulamak.
"Bu la'lüñ zevkin itdükçe tasavvur Sulanup ağzı kand ile olur pür HS.3121"
- 24- Ağzı süt kokmak: Genç ve tecrübesiz olmak, toyluk.
"Henüz uş süd kokar ağzumda hanum HS.931"
- 25- Ağzı şeker dolmak: Söylenen hoş sözden zevk almak.
"Ki işidenün mezâkı tola şeker CH.2446"
- 26- Ah kılmak: Pişman olmak.
"Ger kılavuz ol günaha bir gez ah YZ.3.5"
- 27- Akıcı yol süzmek: Doğru yolu aramak.
"Kalem aldı biri yorık yol süzer KB.268" (Biri eline kalem aldı, doğru yolu bulup gösterir.)
- 28- Akıl ve canı terketmek: Kendisinden vazgeçmek.
"İderdi terkini 'aklun u cânun CH.700"
- 29- Akıl ve zekayı bilemek: Çok dikkatli davranmak.
"Ukuş huş yititip sözümni ana AH.22" (Akıl ve dikkatini bileyip sözümü anlamağa çalış.)
- 30- Akla karanın farksız olması: İyi ile kötünün birbirine karışması, eşit olması.
"Karalı örüñli bir ök boldılar KB.6492" (Ak ve kara birbirinden farksız oldu.)
- 31- Akla karayı farketmemek: İyi ile kötüyü ayıramamak.
"Hak bu durur ki fark idemezven karadan ak NBD.312.2"
- 32- Akılı (ussu) başına gelmek: Şuurunu toplamak; bir şeyi hatırlamak.
"Ussu geldi başına açtı gözün YZ.9.9"
- 33- Akılı gitmek: Hayretten veya beğenmekten dolayı sakın düşünmemek.
"İy dost seni sevelden aklum gitdi kaldum ben YE.D. 140.2" "Geldi gördü gitti akılı ey yara YZ.21.11"
"Ukuş kitti tip hem kalem me tınar KB.294" (Akıl git-tiği için kalem de susar.)

- 34- Akli gönlü açılmak: Huzura ve rahata kavuşmak.
"Ögi könlü açılıp yarudı yula KB.601" (Akli ve gönlü açılıp yolunu meşaleler aydınlattı.)
- 35- Akli karar etmek: Sükûnete ermek; dağınık düşüncelerden kurtulmak.
"Gönlüm canım aklım bilüm senin ile karar ider YE.D.1.2"
- 36- Aklına gelmek: Bir şeyi hatırlamak.
"Bu söz ögine geldi anuñ 'ala'l-fevr CH.2202"
- 37- Aklından (öğinden) gitmek: Unutmak.
"Aşık oların ma'sûkı hergiz öğinden gitmeye YE.D.2.11"
- 38- Aklını (öğünü, ussunu) başa dermek: Şuurlu davranmak, mantıklı düşünmek.
"Aklımı başa divşürdi hayrı şerden seçer oldum YE.D.117.
"Selam virmekliğe ögin diremez YE.R.11.7"
"Yüzünü gören kişiler anın paşa
Hayran olur deremez aklın başa YZ.30.7"
"Ussunu der başına anla sözüm YZ.48.10"
"Didiler 'aklıñı başuña dirgil CH.521"
- 39- Aklını ve gönlünü pişirmek: Olgunlaşmak, bilgi edinmek.
"Bışursa ögi köñli sakış tuta KB.2782" (Akli ve gönlünü hesap tutmağa iyi alıştırmalıdır.)
- 40- Aklını yetirmek: Akla göre hareket etmek.
"Sıgıt kodtı ay toldı yetrüp ögin KB.1517" (Başına aklını topladı, ağlamayı bıraktı.)
- 41- Aklın katında durmak: Davranışlarını akla göre ayarlamak.
"Buçuk gün turmayan aklın katında
Ne layık ola şahun hazretinde YE.D.4.6"
- 42- Akli yâr olmak: Akıllı ve mantıklı olmak.
"Ger kalır ise sana aklın yarı
Eşit imdi ol Yusuf peygamberi YZ.100.3"
"Gitme yabana eğer kendüye akluñ yâr ise NBD.115.7"
- 43- Akli yavaş tutmak: İnancın getirdiği teslimiyetle olayların üzerinde düşünmemek.
"Köñül bütti şeksiz amul tutgıl ög KB.25" (Gönlün tereddütsüz inandı ise, aklını işe karıştırma.)

- 44- Akıyla nefsini gemlemek: Nefsin isteklerine göre değil de akla göre hareket etmek.
"Ukuş birle arzu havag örklese KB.2793" (Akli ile arzu ve heveslerine gem vurmalıdır.)
- 45- Akşama kalmak: Gecikmek, vakti geçirmek.
"Akşama kalur zülfügi kim kılisa temâşâ NBD.23.3"
- 46- Ak tabiatlı (kılki örün): Kötü huyu olmayan, alni ak.
"Karaka yaguma ay kılki örün KB.4239" (Ey ak-pak tabiatlı insan, sen karaya yaklaşma.)
- 47- Ak üstüne kara düzmek: Yazı yazmak.
"Ağ üstüne kara düzen ol yazılan Kur'an benem YE.D.104"
- 48- Alçak gönüllü: Kendini aşağı sayan, tevazû gösteren.
"Tüzün kılki alçak bagırsak könlü KB.107" (Asıl, alçak gönüllü, şefkatli ve yumuşak huylu.)
- 49- 'Aleme destan olmak: Herkes tarafından bilinmek.
"Destan olalı 'âleme didârı ayeti HS.1049"
- 50- Alın kaş çatmak: Kızgınlık ve öfkeli durum.
"Ajun külçirer baz alın kaş çatar AH.205" (Dünya gülümser, fakat yine alın buruşturur ve kaş çatar.)
- 51- Alış hem veriş: İlgi kurmak.
"Katılgıl karılgıl alış hem biriş KB.4305" (Sen kendi akranlarını sık sık ziyaret et, onlara katıl ve münasebetini kesme.)
- 52- Altın gümüş dermek: Maddiyat peşinde koşmak, mal toplamak.
"Nelük tirdin erdi bu altun gümüş KB.1129" (Bu altın gümüşü niçin derdin?)
- 53- Ananın ak sütü ile girmek: Doğruistan veya küçükken kazanılan huy.
"Örüng süt bile kirse eğgü kılık KB.881" (Eğer iyilik ananın ak sütü ile insanın ruhuna girerse...)
- 54- Anasından emdiği süt burnundan (baştan) gelmek: Çok eziyet çekmek.
"Anamdan emdiğim süt geldi baştan HS.4667"

- 55- Andını kırmak (sıamak) : Yeminle verilmiş sözü yerine getirmemek.
 "And içtin andını niçin sıdın
 Yeğ idi gey andını sımayadın YZ.11.4"
- 56- And vermek: Yemin ettirmek
 "And verdiler düşünü değil deyü YZ.7.1"
- 57- Aradan fitne kılı götürmek: Yüzyüze görüşerek dedikoduya yer bırakmamak.
 "Ahvalini bilelim anın belgülü
 Götürelim aradan fitne kılı YZ.6.8"
- 58- Aralarında su sızmamak: Çok yakın ve samimi dost olmak.
 "Su sızmaz iken benüm ile yâr arasında NBD.417.9"
- 59- Ardına bakmamak: Hiç durmadan uzaklaşmak.
 "Döker oğlın kızın ardına bakmaz YE.R.5.13"
- 60- Arifler ortasında sûfilik satmak: Bir işi iyi bilene o işi öğretmeye kalkışmak.
 "Arifler ortasında sûfilik satmayalar
 Çün sûfiye ihlâs oldu işka riyâ katmayalar YE.D.37.6"
- 61- Arkasını sağlama dayamak: Destek ve yardım görmek.
 "Anıy arkası bek kaya ol yalım KB.1698" (O arkasını sağlam ve yalçın bir kayaya dayamıştır.)
- 62- Arkasıyla taş taşımak: Bir amaç uğrunda çok büyük zahmetlere katlanmak.
 "Taşı taş üzre komaz kûy-ı vefâda dil-dâr
 Sen Necâtî tatalum arkaş ile taş taşı NBD.505.4"
- 63- Arka yülek vermek: Yardım etmek.
 "Bayat ok bolu birsü arka yülek KB.122" (Tanrı ona daima arka ve destek olsun.)
- 64- Arpa satıp buğday göstermek: Bir işi büyütüp çevreye değişik göstermek.
 "Soğın yoksul öğin bay gösterürsin
 Satarsın arpa buğday gösterürsin HŞ.2212"
- 65- Aşağı koysam pas olur yukarı koysam is olur: Çeşitli davranış şekillerinin hepsi sakıncalı olur.
 "Aşağa korsam pas olur yukarı korsam is olur. V.317"

- 66- Aşağı inmemek: Gururlu davranmak, kendini büyük göstermek.
 "Özinden gayri kimseyi beğenmez
 Yüce yerde turur aşağı inmez YE.R.7.10"
- 67- Aşı çiğ olmak: Zevki ve iyi tarafı kalmamak.
 "Tadı tegşürüldü aşı boldı çiğ KB.1054"
- 68- Aşını zehir etmek: Sıkıntıya sokmak, hayatını kötüye döndermek.
 "Ağu kıldı emdi maña yir aşım KB.370"
- 69- Aşk ipini boynuna geçirmek: Aşık olmak, aşkın esiri olmak.
 "İdem 'ıskun ipin boynuma çenber CH.2568"
- 70- Ateşle su etmek (ot sub kılmak) : Ayırmak, birbirine düşman etmek.
 "...inim Kültigin birle iki şad birle ölü yitü kazgan-
 dım ança kazganıp biriki budunug ot sub kılmadım. Kül.
 D.27, Bil.D.22" (Kardeşim Kültigin ile iki şad ile
 ölesiyeye yitesiyeye çalıştım. Böyle çalışıp bir araya
 getirerek milleti ateş ile su etmedim.)
- 71- Ateşle suyu barıştırmak: Birbirine düşman olanları, bir-
 biriyle uyuşmayanları barıştırmak.
 "Ruh-ı dil-ber görünür gözüne şol vaktin kim
 Od ile su barışa gölge güneşle birike NBD.441.2"
 "Gör nice virdi ateş ile âba ittihâd NBD.175.9"
- 72- Ateşin alevi ve dumanı değmemek: Kötü bir durumdan veya
 olaydan zarar görmemek.
 "Köğül til köni tutsa kılka bütün
 Anar tegmese ot yalım tütünü KB.2792" (Gönlü ve dili
 doğru huyu sağlam olsa, ona ateşin alevi ve dumanı
 değmez.)
- 73- Ateş kesilmek: Aşırı derecede hiddetlenmek, kızmak.
 "Negüke buşar erki toldı otı KB.637" (Niçin öfkele-
 nir, ateş kesilir?)
- 74- Ateş ve zehir olmak: Çevresine zarar verebilecek şekilde
 sinirli ve öfkeli olmak.
 "Buşar öğte begler bolur ot agu KB.779" (Kızdıkları
 zaman beyler ateş ve zehir gibi olurlar.)

75- Avucuna almak: Kontrolu altına almak.

"'Âlemi ucdan uca avucuna alsan yiridür NBD.72.12"

76- Ayağa düşmek: Değersiz hale gelmek.

"Ayaklara düşer Yunus bu yolda baş olan kimdir YE.D.18"

77-Ayağı dolaşmak(adak kamaştırmak):Morali bozulmak, şaşırıp yanlış hareket etmek.

"...üçünc çuş başında sünürdüm Türk budun adak kamaştı yablak boltaç erti. Bil.D.30" (Üçüncü olarak Çuş ırmağı başında savaştım. Türk milletinin ayağı burkuldu, kötü olacak idi.)

78- Ayağı kaygan: İskikrarsız ve güvensiz.

"İnançsız turur kut vefasız yayıg yorırda uçar terk adakı tayıg KB.670" (Saadete inanılmaz, o vefasız ve dönektir; yürürken hemen uçar, ayağı kaygandır.)

79- Ayağına balta vurmak: Kendisine zarar verecek bir iş yapmak. "Yavuz gönlümden oldı yatlu yilte Elümle urdum ayağuma balta HŞ.5173

80- (Birinin) ayağına düşmek: Yardım için yalvarmak.

"Çün ayağına düşdi yüzi üstine sürinü CH.2213"

"Kardaşları gelür ayağına düşer YZ.110.6"

81- Ayağına sarılmak(adakın kuçar): Bir istekten dolayı gitmesini engellemek.

"Kaçıglıka yapçur adakın kuçar KB.401" (Kaçana yapı-sır, onun ayağına sarılır.)

82- Ayağına yüz sürmek: Aşırı saygı ve teslimiyet ifade etmek.

"Yüzin ayağına sürip didi i şâh CH.577"

"Nisâr itmiş şeh ayağına yüzün CH.647"

83- Ayağını istersen başını verir: Bir isteği fazlasıyla karşılar, çeşitli yollarla kendisine bağlar.

"Oyun sakışı ol bu dünya işi

Adakın tilese birür bu başı KB.5927" (Bu dünya işi bir oyuna benzer, ayağını istersen o sana başını verir.)

84- Ayağı tozuna saç yetirmek: Önünde eğilip saygı göstermek. yalvarmak.

- "Meta'um çok velf bunu getürdüm
Ayağın tozına saçum yitürdüm CH.1908"
- 85- Ayak bağı: Birinin yaptığı işe engel olan, onu yavaşlatan şey. "Bize pâ-benddür tab'-ı heyûlf CH.5
- 86- Ayak berkitmek (ayağını sağlam basmak): İşlerini sağlam ve güvenli şekilde yapmak.
"Kayu işke tegse bekitür adak KB.1855" (Hangi işe el uzatsa ayağını sağlam basar.)
- 87- Ayak dikmek: Kararında ısrar etmek.
"Adaşığ asıg yas içinde sina
Bu yirde adak tikse bek tut sene KB.4208" (Dostu yarar ve zarar içinde sina, o bu hallerde de dostluğuna devam ederse ona sıkı yapış.)
- 88- Ayaklarına kara sular inmek: Uzun süre beklemekten veya yürümekten dolayı çok yorulmak.
"Reh-i hidmetde şol denlü turur kim
İner ayaklarına kara sular NBD.47.5"
- 89- Ayaktan düşmek: Yürüyecek hali kalmamak:
"Elim tutgıl ayaktan düşmedin zâr HŞ.1091"
"Ayaktan düşmüş ol tâvûs-ı gül-ruh CH.1968"
- 90- Ayak tutmak: Yardım için yalvarmak.
"Miñ edğüg adakını tutgınça sen
Yakağnı bir ök yolu tutgıl esen KB.3806" (Sen bin iyinin ayağına yapışacağına bir defacık olsun sağlamca kendi yakana yapış.)
- 91- Ayak tozuna müşteri olmak: Birinin ayağına düşüp yalvarmaya hazır olmak. "Hem ol ki altıncı gök anun yiridür
Şeh ayağı tozına müşteridür CH.291
- 92- Ayın ondördü: Ay kadar güzel.
"Ayun ondördi misin balkurur yüz ü yanak YE.D.70.9
- 93- Azığnı hazırlamak: Hazırlıklı olmak; ölümden sonraki sorguya hazırlık yapmak.
"Ukuşluk bu yolka azuk keç iter KB.1417" (Akıllı olan bu yol için azığnı iyi hazırlar.)

B

- 94- Bağırlı başlı gözü yaşlı: Kederli, dertli.
"Bağırlı başlı gözü yaşlı yıldızı alçak olur
Her kişi düşmen olur ger eylese gavga garib NBD.161.7"
- 95- Bağırlına basmak: Sevmek, dost olmak.
"Bağırsakını bulsa bağırlı urun KB.1947" (Merhametli birini bulursan onu bağırlına bas.)
- 96- Bağırlına taş basmak: Sıkıntıya katlanmak, dertleri kabul etmek.
"Bağırlına taşlar basup dağlar gibi feryada gel NBD.354.6"
- 97- Baha yetirmemek: Çok değerli, satın alınamayacak kadar pahalı.
"Kul mısam bahamı kim yetirirdi
Beni gören var malın yitirirdi YZ.21.2"
- 98- Bahtının çırası yanmak: Bahtı düzelmek.
"Çıragı bahtunun uş oldu rüşen CH.2551"
- 99- Bahtı uzaklaşmak: Mutsuz olmak.
"Bulıcak baht u devlet olma mağrûr
Dilersen baht senden olmaya dûr CH.2116"
- 100- Bahtı uyumak: Mutlu olamamak.
"Velf Cemşid bahtı-y-ıdı hufte CH.2325"
- 101- Baht ve devlet bulmak: Şansı düzelmek, mutluluğa ermek.
"Bulıcak baht u devlet olma mağrûr CH.2116"
- 102- Balığı taşa salmak: Olmayacak iş yapmak.
"Hisabı her kimin yarına kaldı
Tut eyle kim balığı taşa saldı YE.R.29.5"
- 103- Balı yağa katmak: Çok güzel ve hoş giden sözler söylemek.
"Yunus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar YE.D.29.1"
- 104- Bal isterken belâ bulmak: İyi bir şey ararken kötülüğe rastlamak.
"Bal isterken belâ buldum. V.541"
- 105- Başa çıkmak: Bitmek.
"Sabrile her iş çıkar bir gün başa YZ.58.11"

- 106- Baş ağrısını gidermek: Birinin derdine çare bulmak.
"Baş ağrıg yük emgek kötürse kulıg KB.1883" (kul, sıkıntı, yük ve zahmetleri ortadan kaldırmalı.)
- 107- Baş çatmak: Baş başa verip uzun uzun konuşmak.
"Sohbetlerde baş çatup yanmayan âşık mıdır YE.D.21.7"
- 108- Baş çekmek: Asî olmak.
"Hükm-i siyâsetünden baş çekse çerh-i ser-keş HŞ.678"
"Baş çeküp od iki dillü oldı kalem CH.282"
- 109- Baş götürmek: Serbest kalmak.
"İsiz baş kötürse kör edgü yiter KB.890" (Kötü serbest bırakılırsa iyi ortadan kaybolur)
"Yakında baş götürdün ab u gilden CH.689"
- 110- Baş ağrımak: Derde, sıkıntıya düşmek.
"Baş ağrıg telim bar ma kargış söküş KB.4915" (Zahmeti çok olduğu gibi lânet ve bedduaya uğramak felaketi de var.)
- 111- Başı aşağı bırakmak: Mahcup olmak.
"Bırakdılar kamusı aşağı baş HŞ.2437"
"Aşağa oldu kamunun başları
Öglerine geldi fasit işleri YZ.124.4"
- 112- Başı dönmek (başı teziginük): Avârelik; zor bir durum karşısında gücü dağılmak ve bir şey kavrayamamak.
"Bolu birmez evren başı teziginür KB.2344" (Felek ona yâr olmaz, avâre olur.)
"Aya yolda azmış başı teziginük KB.3089" (Ey yoldan azmış, başı dönmüş adam "
- 113- Başı eğilmek: Mahcup, yenik.
"Koğı bolsu düşman başı kavrılı KB.119" (Düşmanın başı hep eğik olsun, kavrulsun.)
- 114- Başı gitmek (varmak) : Başı kesilerek ölmek.
"Kişig til uçuzlar sarır er başı KB.163" (İnsanı dil kıymetten düşürür ve başı gider.)
- 115- Başı göğe değmek: Güç ve şeref kazanmak:
"Başın kökke tegrür yokaru kılıp KB.3072" (Kime saadet gelirse onun başını yükseltip göğe erdirir.)

- 116- Başa kâfûrla örtünmek: Saçı beyazlaşmak.
 "Yitürdüm yigitlik yetildi yaşım
 Yıpar kitti kafur aşundı başım KB.4848" (Gençliği
 yitirdim, yaşım büyüdü, misk yerine başım kâfûr örtündü.)
- 117- Başına devlet külâhı yaraşmak: Beyliğe yakışmak, mutluluğa layık olmak.
 "Yaraşmış başına devlet külâhı HŞ.950"
- 118- Başına kakmak (minnet vurmak) : Yaptığı iyiliği yüzüne söylemek.
 "Tözü halka barça kılur edgülük
 Yana minnet urmaz kişiğe külük KB.857" (O bütün halka hep iyilik eder, fakat yaptığını insanın başına kakmaz)
 "Murg-ı gülşen başına serv-i revânun kaktılar NBD.2581"
- 119- Başına kalmak: Hayatıyla ödemek.
 "Tapug kılga ahır başıgnı kalım KB.4755" (Bu hizmet sonunda senin başına mal olur.)
- 120- Başına tac eylemek: Saygı göstermek.
 "Tac eyle başına ayağı hâkin YE.R.29.16"
- 121- Başına taş vurmak: Dövünmek, eziyet çektirmek.
 "Başuma her nefes bin taş ururlar CH.671"
- 122- Başına taş yağmak: Dertlere, sıkıntılara düşmek.
 "Didi yağsa gamından başına taş HŞ.4562"
- 123- Başını alıp gitmek: Bir yerden ayrılmak, kaybolmak.
 "Yâr ışiginden alayın gideyin başımı uş NBD.185.9"
- 124- Başın aşağı eylemek: Suçluluğu ve yenilgiyi kabul etmek.
 "Küfr ehlinüñ eyledi bu gün başın aşağı NBD.23.5"
- 125- Başını döğmek: Yerinmek, üzölmek.
 "Başun döğme ki başa serzenişdür CH.1195"
- 126- Başını götürmek: Bkz.Başını alıp gitmek
 "Gevdemde kuvvetüm sensin başım götürüp gitmeye YE.D.1.1"
- 127- Başını ortaya koymak: Hayatı pahasına bir işe koyulmak.
 "Baş ortaya komışam halka âşkâr iderem HŞ.4052"
 "Çü meydânında 'ışkunun komışam ortaya başum NBD.411.2"

- 128- Başını taşa vurmak: Dövünmek, çok üzülmek, çabalamak.
 "İçini tasa tutdı taşa urdı
 Gehi el başa geh baş taşa urdı HŞ.917"
 "Elünden ne gelürse ide görsün
 Başını kankı taş katıysa ursun HUR.4411"
- 129- Başını ve göğsünü döğmek: Bir yastan dolayı çok üzülop
 bunu hareketleriyle açığa vurmak.
 "Gehi başın ü geh göğsin dögerdi HŞ.1843"
- 130- Başı yanılmak: Şaşırmaq, yanılmak.
 "İdi keç katıg bu garıblık işi
 Garıblıkta yanlur talu er başı KB.478" (Gurbet hali çok
 ağırdır, meziyetli insanlar dahi ne yapacaklarını şaşır-
 rırlar.)
- 131- Başı yastık görmek: Uyumak.
 "Nice gördüğüyiçün başı bâlın CH.2329"
- 132- Başını yemek: Ölümüne sebep olmak.
 "Anıg öz tili öz başını yiyür AH.120" (Onun kendi dili
 kendi başını yer.)
 "Biligsiz sözi öz başıgını yiyür KB.170" (Cahil sözü
 kendi başını yer.)
- 133- Başını yere koymak: Bkz. Başını aşağı eylemek.
 "Kamu başın yere koydı utanu
 Turdular el yüzlerine tutunu YZ.108.7"
- 134- Başını yere vurmak: Bkz. Başını taşa vurmak.
 "Bu kün öknüp asgı negü ay ata
 Başın yirke çalsa ulıp miğ kata KB.1207" (Ey baba,
 bugün pişman olup inleyerek başı yere çalmanın ne fayda-
 sı var?)
- 135- Başı üstüne durmak: Olmayacak işleri yapmak.
 "Buyurursañ başum üzre turayın HŞ.4294"
- 136- Baş indirmek: Hayret etmek, kabul etmek; teslim olmak.
 "İşkuñ Hakk'a ingürür ol gözler didâr görür
 Görenler baş indirür İbrahim Edhem misin YE.D.145.1"
- 137- Başka dala konmak: Başka birine meyletmek, başkasını
 sevmek. "Cü gönli kuşu dire dâne senden
 Kona ayruk budağa usana senden HŞ.2741"

- 138- Başka er yüzü görmemek: Kadının başka bir erkekle görüşmemiş olması.
 "Usa ew kızı al elig tegmedük
 Seninde adın er yüzün körmedük KB.4477" (Alacaksan el değmemiş ve senden başka er yüzü görmemiş olan bir aile kızı almağa çalış.)
- 139- Başkasının gözüyle görmek: Bir başkası açısından değerlendirmek.
 Benüm gözüm ile görseydüg anı CH.2505"
- 140- Başkasının suyuyla dudağı ıslanmak:Yardımlarla kıt kana'-at geçinmek.
 "Anun-cün ulu oldı bahr-ı ahzar
 Ki olmaz kimsenüj suyuyla leb-ter CH.2115"
- 141- Baş köşeye çıkmak: Sözü dinlenen, rağbet edilen biri olmak.(Törke ağmak) "
 "Kılıkı köni bolsa törke ağar KB.1661" (Huyu güzel olsa baş köşeye yükselir.)
- 142- Başlıya baş eğdirmek dizliye diz çöktürmek: Asfleri, güçlülere kendine mutfi kılmak.
 "Tört buluğ kop yağı ermiş sü sülepen tört buluğdaki
 buğunug kop almış kop baz kılmış başlıgıg yükündürmiş
 tizligig sökürmiş Kül.D.2, Bil.D.3"
 (Dört taraf hep düşmanmış.Ordu sevkedererek dört taraftaki milletleri hep yenmiş, esir etmiş.Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş.)
- 143- Baş olmak: Lider olmak, yönetmek.
 "Hünerlig er ermiş kişiler başı KB.54"Hünerli er kişiler başlymış.)
 "'Acab durur kim ola halka ol baş CH.1480"
- 144- Baştan aşmak: Tahammül derecesini aşmak.
 Belâ deryâsı taşdı başdan aşdı HŞ.3798"
- 145- Baştan çıkarmak: Kandırmak, doğru yoldan ayırmak.
 "Başdan çıkardı âhır ol bî-çâreyi şarâb NBD.29.6"
 "Nice serverleri serden çıkardı HŞ.3495"
- 146- Baştan geçmek: Ölümü göze almak.
 "Işkuğa düşen kişi can ıla başdan geçer YE.D.44.6"

- 147- Baş üstünde tutmak: Çok değer vermek, saygı göstermek.
"Hüsn ü hulk ile cihan halkı başı üzre tutar NBD.170.5"
- 148- Baş üstünde yeri olmak: Birinin yanında kıymet ve itibarı olmak.
"Cin ü Hıtâ'ya ger vara tevkî'-i nafizün
Baş üzre yiri var nitekim zülf-i tâb-dâr NBD.41.15"
- 149- Baş üstünde kılıç: Kontrol altında tutan güç, birinin başında bulunan ve korktuğu şey.
"Kılıç baş özele meşel beglik ol
Küniğe anar miñ hatarlıg işi KB.2155" (Beylik baş üzerinde kılıç gibidir, her gün onun için tehlikeli bin iş vardır.)
- 150- Baş vermek: Ölmek.
"Ya iş başa vara yahut virem baş HŞ.1103"
- 151- Baş yemek: Bkz. Başını yemek.
"Neçe baş yidi bu takı ma yiyür KB.966" (Bu (dil) ne kadar baş yedi ve daha da yiyor.)
- 152- Bayağı Mehemmet bayağı bürki: Değişen bir şey yok.
"Bayağı Mehemmet bayağı bürki. V.286"
- 153- Bela kaygı kapılarını kapamak: Sıkıntıya düşürecek iş ve davranışları yapmamak.
"Bela kağgu kapgın özine tudı KB.1272" (Tanrıya inanan bela ve kaygı kapılarını kapamış olur.)
- 154- Bela tuzağına düşmek: Gafletle çeşitli sıkıntıların içine düşmek.
"Gönül kuşu bela dâmına ulaşmış CH.514"
- 155- Bel bağlamak: Birinden yardım bekleyip ona inanmak.
"Kul oldu işiginde selâtin-i nâm-dâr
Bel bağlayalı hîdmet-i şâh-ı cihâna tig NBD.50.4"
- 156- Belini bükme: Bir şey yapamayacak duruma getirmek.
"Felek çengün bilin büküp yire urmuş CH.2769"
"Bir nicenün bilin bükür bir nicenün mülkin yıkar YE.D. 109.11" "Kagıl teg köni boş egildi koğı KB.1055"
(Dik vücudu yaş söğüt dalı gibi büküldü.)

- 157- Ben ben demek: Büyüklük taslamak, gururlanmak
 "Ola er kim ulugsındı men men tidi AH.271" (Ululuk taslayan ve ben ben diyen kimseyi..)
 "Niçe benin diyene siğek üşdi YE.R.7.11"
- 158- Benlik defterini dürmek: Benlik duygusunu gidermek, nefsi yenmek.
 "Gir gönüle bul andadur benliğün defterini dür YE.D.39.4"
- 159- Benzi kararmak: Hiddetlenmek:
 "İlig buştı artuk kararttı meñiz KB.629" (Hükümdar çok hiddetlendi ve yüzünü ekşiterek. .)
- 160- Benzi sararmak: Korkmak; kederlenmek.
 "Kızıl meñzini sen sarıg kılmağıl KB.4485" (Sen al yanağın buşuna sarartma.)
 "Gariblik yirinde kerek bolga neñ
 Bu elgin tarusa sarıg kılga eñ KB.477" (Gurbet elde mal lazım olur, elim daralırsa bu benim yüzümü sarartır)
- 161- Beyi kulu ayırmamak: İnsanları eşit tutmak.
 "Adırmaz men beğsig ya kulıg kişig KB.811" (Ben bey veya kul diye kişileri ayırmam.)
- 162- Beylik düğümünü çözmek: Beyle ilgili bir meseleyi halletmek.
 "Sini me tiler emdi ilig bu kün
 Elig bir kılıp yazsa beglik tüğün KB.3469" (El ele verip beylik düğümünü çözmek için hükümdar bugün seni de istiyor.)
- 163- Bina kılmak: Bir eseri yazmak.
 "Bu 'aziz kitab tört ulug ağır ul öze bina kılınmış turur. KB.A29" (Bu aziz kitap dört yüce konuda bina kılınmıştır.)
- 164- Bir eline canını bir eline başını almak: Ölümü kabullenerek bir işe koyulmak.
 "Bir eline cânın alsun bir eline başını
 Girmek isteyen kişi 'âşıkların meydanına NBD.461.7"
- 165- Bir gören bir görmeyen: Herkes
 "Buna benzer kardaşımız var idi
 Bir gören bir görmeyenler zar idi YZ.101.7"
- 166- Bir gözle bakmak: Eşit görmek.

- "Cümle yaradılmışsa bir göz ile bakmayan
Şer'un evliyâsıysa hakikatde âsıdur YE.D.17.4"
- 167- Bir içim su: Çok güzel ve hoş.
"Leb-i dil-ber sıfatında bir içim sudur bu NBD.415.7"
- 168- Biri on olmak: Artmak, berek tlenmek.
"Şükür kılsa ni'met biri on bolur. KB.759" (İnsan şükrederse nimetin biri on olur.)
- 169- Bir sözünü iki etmemek: İkinci defa söylemeye fırsat vermeden denileni yapmak.
"Acem kavmi severlerdi özini
İki itmezler idi bir sözünü HŞ.2263"
- 170-(Birine) yol bulmak: Birine ulaşabilmek.
"Sevinç miğde sakınç mağa yol azar KB.677" (Sevinç ben-
dedir, üzüntü bana yol bulmaz.)
- 171- Bir tona muhtaç olmak: Yoksul olmak.
"Ne için olına bir tona muhtaç HŞ.2207"
- 172- Bir yastığa baş koymak: Birlikte olmak, beraber yatmak.
Gerçi yıllardur ki bir yasduğa koruz başlar NBD.221.2"
- 173- Boğazdan başka kaygısı yok: Tek düşüncesi yemek ve iç-
mek olan.
"Yimekiğ bilirler karın toğgusu
Boguzda adın yok olar kağgusu KB.4325" (Karınlarını
doymak için yemeği bilirler; onların boğazdan baş-
ka bir kaygıları yoktur.)
- 174- Boğazı ele vermek: Yakalanmak, birinin idaresi altına
girmeye fırsat vermek.
"Dili çıkdı sürâhinün 'acebdür
Ele vermez ise yine boğazı NBD.545.8"
- 175- Boya tutturmak : Başarmak.
"Oğuglug bile işte tutnur boğug KB.2453" (İnsan işinde
uyanıklık ile boya tutturur.)
"Atı eğğü bolsa tutunsa boğug KB.1957" (Adının iyiye
çıkması ve boyanın tutması için...)
- 176- Boya götürmemek: Belirsiz olmak, tasavvur edilememek.

"Yorılmaz ne yatmaz udımaz odug

Ne meşzeg ne yaşzag kötürmez boğug KB.17" (Yürümez ve yatmaz, uyumaz, uyanıktır; ne benzer ne kıyas edilir, ne de tasavvur götürür.)

177- Boynu kalınlaşmak: Güçlenmek, dert ve sıkıntılara aldır-
madan nefsin isteğine uymak.

"Boyun yal bedüttün buka teg kılıp KB.580" (Bir boğa gibi boyun ve enseni kalınlaştırdın.)

"Bizim könlümüz öldi bolga bu kün

Hava nefis me kıydı boyun keç yoğun KB.4913" (Hava ve nefis boynunun bu kadar kalınlaşmış olduğuna bakılırsa, bizim gönlümüz bugün ölmüş olmalıdır.)

178- Boynuna yük olmak: Bir işi yapması gerekmek.

"Munın şükri boynum öze boldı yük KB.3118" (Bunun şükürü boynuma yük oldu.)

179- Boynunu kırmak: Yenmek, alt etmek.

"Et öz tüz tilese hava boynı sı KB.5474" (Doğru olmak istersen, hava ve hevesin boynunu ez.)

180- Boynunu burmak: Nefsine hakim olup kaderine razı olmak.

"Bunda boynunu buran Hakk katında dermandedür YE.D. 23.4 "

181- Boynunun borcu: Bkz.Boynuna yük olmak.

"İnileyin eydür isem gör boynunda borç kalmasun YE.D. 56.10"

182- Boynu zencirli: Birisinin emrinde olmak.

"İşkun zemzemesinden 'âşık boynı zencirli YE.D.71.3"

183- Boynuz isterken kulaktan olmak: Daha iyisini isterken elindekiyi yitirmek.

"Boynuz isterken kulaktan çıktım. V.138"

184- Boyun eğmek : Üstünlüğünü kabul etmek.

"Yağı boynı egdi kötürdi özün KB.101" (Düşman boyun eğdi, ortadan kayboldu.)

185- Boyun tutmak: Bir isteği kabul edip uysal davranmak.

"Âşık olan miskin olur Hak yoluna teslim olur

Her ne dersen böyun tutar çâre yok gönül yıkmağa YED.1"

- 186- Boyunu yay etmek: Bkz.Belini bükme
"Egerçi kaddümi yay itdi efsus HŞ.2050"
- 187- Boyun vermek: Boyun eğmek, isteğini kabul etmek.
"Vardı dostıla buluştı bana girü boyun vermez YE.D.56.
5 " "Bu kut kayda bolsa boyun bir yaraş KB.681"
(Saadet nerede ise ona boyun eğ ve kendini beğendir.)
- 188- Boyu ok gönlü yay gibi: Genç ve atılğan
"Bođum erdi ok teg köñül erdi ya
Köñül kılgu ok teg boğum erdi ya KB.371" (Vüçudum
ok ve gönlüm yay gibiydi, şimdi vücudum yay oldu,
gönlümü ok yapmalıyım.)
- 189- Bugün yarın demek: Bir işi zamanında yapmayıp başka za-
man yapacağını söylemek.
"Ki togru hâlini yarına koymaz
Bugün yarın timek ol hâle uymaz YE.R.36.14"
- 190- Bulanık iş süzmek: Zor, karışık işleri yapmak, halletmek.
Neçe bulğanuk işke tegse süzer KB.1856" (El vurduğu
iş ne kadar bulanık olursa olsun süzülmüş saf bir
hale getirir.)
- 191- Bulanıklıktan süzülmek: Kötü, anlaşılmaz durumlardan
uzaklaşmak.
"Kamug bulğanuktın süzülmüş kişi KB.3632" (...bütün
bulanıklıklardan süzülmüş kişi)
- 192- Büyük söz söylemek: Fazla iddialı konuşmak.
"Mañe aygıl emdi ne ol erdemij
Bedük sözledi söz bu ökte m tiliñ KB.672" (Şimdi
bana söyle, senin meziyetin nedir? Bu pervasız
dilin büyük sözler söyledi.)

C

- 193- Cana çırağ etmek: Kendisine rehber etmek.
"Yakın ü hak sözün cana çırağ it HŞ.602"
- 194- Cana yara koymak: Sıkıntıya düşürmek.
"Cü fikrün odı kodı cana dağı HŞ.1468"
- 195- Canı kılca kalmak: Çok zayıflamak.
"Bili resminde canı kılca kalmış HŞ.1325"

- 196- Canına kâr etmek: Çok etkilenmek.
"Varurak itdi şâhuñ cânına kâr HŞ.3848"
- 197- Canına od vurmak:Derde sıkıntıya düşürmek.
"İşk anun yarıylsa canına od urmuşlar YE.D.46.2"
"Söyler eder bir od urdum canına YZ.50.10"
- 198- Canın çırasa yanmak: Bir şeyden dolayı çok üzülme.
"Çırağa canımın ol resme yandı CH.3890"
- 199- Canından buhar çıkmak: Gücü tükeninceye kadar çalışmak.
"Uşag ki iyidir burnunda kohar
Anı duydun çıkdı canından buhar YZ.128.2"
- 200- Canı yanmak: Bir yeri acılamak.
"Özü göyün'eyle ki yandı canı YZ.38.2"
- 201- Can ile dinlemek: Büyük dikkatle dinlemek.
"Giri git etmedün gönül bazarın
Canıla dinlemedin dost haberin YE.R.9.12"
- 202- Can kuşu (birine) uçmak: Başka birine meyletmek.
"Ki can kumrusı itdi pervâz ana CH.2123"
- 203- Can sözünü eslemek: Dostların dediği gibi davranmak.
"Ko nefsin dileğin cân beslerisen
Yerün nur can sözünü eslerisen YE.R.3.10"
- 204- Can terkin vurmak: Canından vazgeçmek.
"Halaldür terk ana can terkin urdı YE.R.27.15"
- 205- Can tutmak: İlgisini çekmek, cezbetmek.
"Uçmak hod bir tuzakdurur eblehler canın tutmağa YE.D.1"
- 206- Cevap döndürmek: Karşılık vermek.
"Döndürmedi ol söze kimse cevap YZ.12.1"
- 207- Ciğeri kanlı: Dertli, çok üzüntülü.
"Göriben hâlini oldu ciger-hûn CH.925"
- 208- Ciğeri kebab olmak:Çok kederlenmek.
"Ben nâr-ı hasret ile kıluram ciger kebâb NBD.28.15"
- 209- Ciğer pisirmek: Birini derin üzüntüye sevk etmek.
"Nice ciger bişirür key odlu nesnedir 'ışk YE.D.72.1"
- 210- Cihânı başına dar etmek:Rahatını kaçırma,sıkıntıya düşürme
"Yoksa bu dâr-ı cihânı başuğa tar eyler NBD.186.1"

- 211- Cihani gözüne dar etmek: Bkz. Cihani başına dar etmek.
"Cihani gözleri yengine teng it HŞ.2269"
- 212- Cihani tutmak: Dünyaya hükmetmek.
"Ajun tutguka er ukuşluk kerek KB.217" (Cihani tutana anlayışlı er gerekir.)
"Dutar u dutısar mülk-i cihâni CH.306"

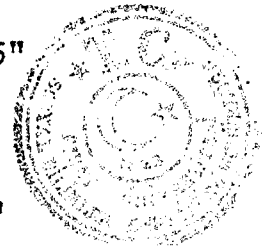
Ç

- 213- Çıplak varmak: Beraberinde bir şey götürmemek.
"Tawar asgı ne ol barur sen yalıñ AH.287" (Malın faydası nedir, kendin çıplak gidersin.)
- 214- Çırasını aydınlatmak (çırası yanmak): Bir dertten kurtulmak, hayatını iyileştirmek.
"Ki rûşen itdi ol anuñ çırağın CH.942"
- 215- Çiğ işi pişirmek: Yanlış ve yakışsız işleri düzeltmek.
"Kamu çig işini hep bunda bişür YE.R.28.10"
- 216- Çöpü depretmemek: Hiç bir şeye karışmamak, yavaş ve sessiz yürümek.
"Çöpü depretmeye yir söyle basa YE.R.14.14"

D D

- 217- Dadı dalı: Durumu, zevki, neşesi.
"Seker yir ise dadı dalı yokdur YE.R.21.13"
- 218- Dağa düşmek: İnsanlardan uzaklaşmak.
"Ki düşdün dağa çün Ferhâd-ı miskin CH.2546"
"Dağa taşa düşüp râlân ü giryân CH.1366"
- 219- Dak tutmak: Kusur bulmak, kınamak.
"İy çok kitaplar okuyan sen mi dutarsın bana dak YE.D. 69.3 "
- 220- Damarlarına saykal vurmak: Parlatmak, canlandırarak.
"Tamarlarına cümle saykal urgıl
Ki her birine bir kulluk buyurgıl YE.R.31.5"
- 221- Da'vadan geçmek: İddiasından vazgeçmek.
"Her da'viden geçen kişi dosttan yana uçan kişi YE.D. 3.10"

- 222- Deftere geçmek: Hesaba katılmak, bir gruba girmek.
 "Sen de timâr ister isen ey gönül geç deftere NBD.419.1"
- 223- Defteri dürülmek: Ölmek, öldürülmek, uzaklaştırılmak.
 "Dürüliser sizün defterlerünüz HS.3584"
 "Gül defterini kendü eli ile sabâ durer NBD.223.3"
 "Tul-i emel defterin dürmeyen âşık mıdur YE.D.21.4"
- 224- Defterini okumak: Yazdığı bir eseri okumak, birini değerlendirmek, ölçmek.
 "Yunus olduyısa adum pes ne 'aceb
 Okuyalar defter ü divânımı YE.D.216.1"
- 225-Derdin ucu kopmak: Dertlerin sonu gelmek,
 "İmdi geldi uş Yusuf'dan muştucu
 Arttı derdim içimden koptu ucu YZ.129.1"
- 226-Dergâhına yüz tutmak: Dergâhına gitmek, ona katılmak.
 "Dergâhına yüz tutuban heman bir ikrardur bize YE.D.183.1"
- 227- Derin ve ince söz: Anlamalı ve nükteli söz.
 "Batıg yinçke sözler ukayın tise KB.4394" (Derin ve ince manalı sözler anlamak istersen...)
- 228- Deşt ü dağı tutmak: İnsanlardan ayrı münzevîyaşamak.
 "Kodı şehri vü tutdı deşt ü dağı HŞ.4380"
- 229- Devlet atına binmek: Saadete ulaşmak.
 "Tapug birle devlet atın mingüçi KB.1608" (Yaptığı hizmetle saâdet atına binen...)
- 230- Devlet bulmak: Mutluluğa ermek.
 "Togruluk bekleyen dost kapusunda
 Gümansız ol bulur ilâhi devlet YE.D.12.5"
- 231- Devlete değmek: Ekz.Devlet bulmak.
 "Çünkü girür Bünyamin ol halvete
 Kardeşin görür teginür devlete YZ.104.10"
- 232- Devlet güneşi doğmak: Şansı düzelmek, işleri yoluna girmek.
 "Devlet güneşi doğmaya mı yıldızum üzre NBD.444.4"
- 233- Devleti dönmek: Şansı bozulmak.
 "Zekâtın virmedi devleti döndi YE.R.24.14"

- 234- Devlet kuşağı bağlamak: Mutluluk bulmak, idarî bir mevkiye ulaşmak.
 "Sewinçin tirilgil badın kut kuru KB.553" (Gönlünü hoş tut artık devlet kuşağını kuşandın.)
- 235-(Birin) devlet kuşu kanat açmak: İşleri yoluna girmek, şansı düzelmek.
 "Kayurma hiç ki irdi subh-ı ikbâl
 Hümâ-yı devletü açdı per ü bâl CH.2550"
- 236- Devlet külâhı başından gitmemek: Şansı ve bahtı daima iyi olmak.
 "Başundan gitmesün devlet külâhı HS.1534"
- 237- Devlet nişanı erişmek: İstediklerini elde edeceğine dair birtakım işaretlerin belirmesi.
 "Yapışdı kogaya tarttılar anı
 Didi irişdi uş devlet nişânı YE.R.20.3"
- 238- Devlet yayını kurmak:
 "Yaruk yaz yana kurdu devlet yasın KB.65" (Parlak yaz yine devlet yayını kurdu.)
- 239- Dışına değil içine bakmak: Dış görünüşüyle değil de özüne göre değerlendirmek.
 "Taşı körme ma'ni baka kör içi KB.3360" (Dışına bakma içine ve manasına dikkat et.)
- 240- Diken işlemek: İncitici ve öfkeli sözler söylemek.
 "Ayur bu kadaşın irig sözlemiş
 Anar torqu ıdtım tiken çiknemmiş KB.3874" (Kardeşin çok haşin cevap vermiş, ben ona ipek gönderdim, o ise diken işlemiş, dedi.)
- 241- Dil almak: Haber almak.
 "Dil aldı yüze gelmedi ol kâkül-i tarrâr NBD.183.6"
 "Katıglangu aşnu til algu kerek KB.2351" (Vuruşmadan önce haber almak gerekir.)
- 242- Dil bağı: Verdiği sözün işareti olarak bırakılan hediye.
 "Virürler dil bağı birkaç zer ü sim HŞ.4886"
- 243- Dilde (birinin) adı yürüme: Sık sık ondan bahsetmek.

"Kimi sewse ermiş köñül arzulap
Tilin sözde atı yorır söz ulap KB.3478" (Gönül arzu-
layarak kimi severse, her sözde onun adı dilinden
düşmezmiş.)

244- Dilden çıkarmak: İsmi anmamak.

"Çıkarmayalum dilden ayrılmayalum tenden YE.D.53.6"

245- Dilde söylenmek: Bkz.Dilde adı yürüme.

Bundan ilerü dahı dilde söylenen benem YE.D.100.11"

246- Dilek arzu yemek: Arzularına kavuşmak.

"Bu erdem bile er tilek arzu yır KB.567" (Bu faziletle
insan dileğine arzusuna kavuşur.)

247- Dil gözetmek: Diline, konuşmasına dikkat etmek.

"Edebler başı til küdeşmek tiyür AH.130" (Edeblerin
başı dili gözetmektir.)

"Küdeşgil tiliñni kel az kıl sözüñ AH.157" (Dilini
sıkı tut, gel sözünü kısa kes.)

248- Dili gönlü bir: Dedikleri ile düşündükleri aynı olan.

"Tili köñli birle biriker sözi KB.862" (İçi ve dışı bir
olarla konuş.)

249- Dili gönlü düz: İçi dışı bir.

"Yülüğ bolsa kodlug tili köñli tüz KB.2854" (Saçı sa-
kalı düzgün, yakışıklı ve özü sözü bir...)

250- Dili köstekli: Konuşmasına bir şeyin engel olması, ezik-
lik.

"Neçe tildam erse kişedi tilig KB.3076" (Serveti yoksa
dili kösteklidir.)

"Kişedi ukuş birle kılın tilin KB.1838" (Hareketini
ve dilini akıl ile kösteklemiştir.)

251 - Dilinde ağı tütme(yağmak) : Kötü sözler söylemek, acı
konuşmak.

"Taş gönülde ne biter dilinde ağı düter YE.D.47.3"

"İlan bigi dilinden yağdı ağı HŞ.4901"

252 - Dilinden ateş çıkmak: Kırıcı ve etkili sözler söylemek.

"Ozunçı tilinde küyer ot köre KB.4212" (Müfterinin
dilinde yanar ateş vardır.)

- 253- Dilinden düşürmemek: Devamlı birinden söz etmek.
"Sini sözleyü şük kurıtmaz tilig KB.3476" (Daima senden bahseder, bir an bile dilinden düşürmez.)
- 254- Dilinden gevher saçmak: Güzel ve iyi konuşmak.
"Fesâhât gevherin dilime saçgıl CH.15"
- 255- Dilinden gidermek:Sözünü etmemek, dilden çıkarmak.
"Bir kızım var gidermez dilinden seni YZ.34.11"
"Dilimden gitmez oldu Yusuf adın YZ.115.7"
- 256- Dilinden şeker damlamak: Bkz.Dilinden gevher saçmak.
"Seydî balum ilinden şeker tamar dilinden YE.D.205.6"
- 257- Dilinde tesbih olmak: Sürekli adını anmak.
"Tesbihi sensin dilinde ayruk nesne eyitmege YE.D.2.6"
- 258- Diline geleni söylemek: Gelişi güzel ve düşünmeden konuşmak.
"Didi kızlara ne gelse diline HS.1278"
- 259- Diline getirmek: İsmi anmak, hatırlamak.
"Tanruyu getirmediñ sen diline YZ.62.8"
- 260- Diline ma'ni olmak: Kötü konuşmaktan sakınmak.
"Sözün boşlag idma yıga tut tilig AH.135" (Sözünü başıboş bırakma, diline ma'ni ol.)
- 261- Dilini açmak: Konuşmaya başlamak.
"Ulıtur kişig sökse açsa tilig KB.342" (Sögmeye başlarsa insanın kalbini kırar.)
- 262- Dilini bekitmek (sıkı tutmak) :Bkz.Diline ma'ni olmak.
"Közin yirke tikti bekütti tilig KB.956" (Gözlerini yere dikti, sesini çıkarmadı.)
"Tilin beklegende ökünmüş kanı AH.144" (Dilini sıkı tutanda pişman olmuş hani?)
- 263- Dilini (bir şeyden) çekmek: Bir şeyi konuşmaya son vermek.
"Kesgil haramdan elün çekgil gaybetden dilün YE.D.22.2"
- 264- Dilini depretmek: Konuşmaya başlamak.
"Dilün depret cü var söze mecâlün HS.565"
- 265- Dilini kilitlemek: Konuşmamak.
"Biligsiz tili tutçı berklig kerek KB.971" (Bilgisizinin

dili daima kilitli olmalıdır.)

- 266- Dilini saklamak: İstenmeyen bir konuda susmak.
"Söylemekten gaybet diliniz saklanuz YZ.55.8"
- 267- Dilini sıkı tutmak: Bkz.Diline mani olmak.
"Til ol tidi yig til yul ottın yüzün AH.160" (Dilini sıkı tut, yüzünü ateşten kurtar.)
- 268- Dilini yazmak(çözmek) : Bkz.Ağzını açmak.
"Bu yanlıg körüp bu özüm eymenüp
Ötüg ötnümez men tilimni yazıp KB.791" (Bu hali görünce korkudan ağzımı açıp bir şey söyleyemedim.)
- 269- Dilin tetiği bozulmak: Konuşamamak; rastgele söz söylemek.
"Gözlerüm göğe süzülde canum göğüzden üzülde
Dilüm tetiği bozuldı Allah sana sundum elim YE.D.98.9"
- 270- Dili sözü yumuşak: Hoş ve gönül okşayıcı konuşan.
"Ukuşluk köni hem silig til sözi KB.1866" (Akıllı doğrudur, dili ve sözü yumuşaktır.)
- 271- Dili tatlanmak: Güzel sözler söylemek.
"Anın ögdısındin tatır bu tilim AH.27" (Onun medhin-den bu dilim tatlanır.)
"Bu şı'r ile dilini itdi şirin CH.2124"
"Süçig tutgu til söz me kodkı özi KB.547" (Dili ve sözü tatlı olmalı, kendisi tevazû göztermelidir.)
- 272- Dili tutulmak: Konuşamamak.
"Kamu dili tutuldu benzi soldu YZ.120.7"
"Görem bir şahıs gelür benzi sararmış
Dutulmuş dili akılı yavıvarmış YE.R.4.7"
- 273- Dil uzatmak: İncitici söz söylemek, serbest ve kırıcı konuşmak.
"Çün dilüme kadir sensin sensüz dilüm uzatmayam YE.D.97.8" "Bedütgey tilin köñli neñke bolup KB.4492"
(O malına güvenerek dilini uzatıyor.)
"Dil uzadur kamer ü âfitâba minnetsüz NBD.290.4"
"Senün gibi dil uzadana her dem CH.687"
- 274- Dil üşürmek: Sözle birine sataşmak.
"Bana dil üşürüp durur uş agyâr CH.587"

- 275- Dil yakalatmak: Haber kaptırmak.
 "Süsin ked küdeze til ıçgırmasa KB.2350" (Askerini çok iyi gözetmeli ve dil yakalatmamalıdır.)
- 276- Dil yıkmak: Susturmak, konuşturmamak;gönlünü kırmak.
 "Gah ola odlar yakam diller yıkam canlar yakam YE.D.111"
- 277- Dil yürütmek: Herhangi bir konuda düşüncesini söylemek.
 "Aça birdi sözüm yorıttı tilig MB.387" (Dilimi açtı ve bana ifade kudreti verdi.)
- 278- Dini bütün olmak: Dinî vecibeleri tamamen yerine getirmek.
 "Bu çanlılık bile keç bütün din kerek KB.2436" (Bu doğrulukla birlikte iyi ve dini bütün olmalı.)
- 279- Dirlik dermek: Rahat ve huzura kavuşmak.
 "Tekebbür nefsdür sultanı bilmez
 Çerisinde eyü dirlik derilmez YE.R.3.11"
- 280- Diş bilemek:Kızdığı birine karşı öfkeli durmak, hırsını çıkarmak için fırsat kollamak.
 "Diş bilermişsin leb-i şirin-i yâra vaz gel NBD.335.8"
- 281- Dişini sıkmak:Zorluğa katlanmak,göğüs germek.
 Hava övke kelse serip kısgu tiş KB.1453" (Heves ve öfke anında sabredip dişini sık.)
- 282- Dişiyle tırnağıyla: Candan, büyük gayretle.
 "Tişin tırnakın teg yaka tut iliş KB.2377" (Dişle, tırnakla saldır, yakasından tut yapış...)
- 283- Diş kirası: Eskiden iftara çağrılanlara verilen harçlık; Emek vererek kazandığıyla yetinmeyip fazladan elde edilen çıkar.
 "Isırdum idi leblerini sögdi ağzuma
 Ma'zur dut Necâtfi hele diş kirasıdur NBD.223.2"
 "Usa tiş teri bir kesilsü çoğı KB.4661" (Mümkünse diş kirası ver ki gelehlerin ağzı kapansın.)
- 284- Doğru yola gelmek (girmek):Bir inanca uygun davranmaya başlamak, doğru olanı yapmak.
 "Er tonunu geyübeni togru yola gelmez ise YE.D.6.11"
 "Okıçı ol erdi bayattın saña
 Sen ötrü köni yolka kirdiñ toña KB.36" (O sana Tanrı

tarafından gönderilen davetçi idi, sen de bu sayede doğru yola girdin ey yiğit.)

285-Dolunayı küçülme:Şansı kötüleşmek, mutluluğu sona ermek.

"Yana ırlı kirdi bu tolmuş ayı

Kadır kıska yandı yarumış yayı KB.1052" (Dolunayı tekrar küçülmeye başladı; parlak yazı sert kışa döndü.)

286-Dökülmez yemiş için etek açmak:Boş bir umut için beklemek.

"Dökilmez yemiş için açıp etek

Irahdan derd ü hasret niceye dek HŞ.3341"

287-Döşeği toprak yastığı taş:Tabiatla başbaşa kalıp, yataksız ve açıkta kalmak.

"Döşegün toprak olup yadugun taş CH.1371"

288-Dudağı köpüklenmek:Aşırı kızgınlık ve öfke hali.

"Köpüklenüp dudağı hamle itdi

Gemisine şahun kin ide yitdi CH.1695"

289-Dudağından hızır suyu dökülme:Nükteli ve hoş konuşmak.

Lebinden âb-ı hızır itdi revâne CH.86"

290-Duman kopmak:İşlerin karışması, fitne çıkması.

"Yeter ol biligsiz barır bu otun

İşi barça buzlu kopar kök tütün KB.1763" (O bilgisiz idare dizginini eline alır ve bu odun onu takip eder; böylece bütün işi bozulur ve toz dumana katılır.)

291-Dumanı götürmek:Sükûneti, huzuru temin etmek.

"Anıj tutsa il kent kötürse tuman KB.1981" (İl ve şehirleri idare, sulh ve sükûneti te'min etmek için...)

292-Duman tütme:Bkz.Duman kopmak.

"Kişiler ewinde bu kopurur tütün KB.341" (Bu adam başkalarının evinde tozu dumana katar.)

293-Düğüm çözmek:Zor işleri halletmek.

"Ukuş birdi ötrü yazıldı tügen KB.150" 5(Ona anlayış verdi ve böylece düğümler çözüldü.)

294-Dün ü gün:Daima her zaman.

"İy dün ü gün Hakk'ı isteyen bilmez misin Hakk kandadır. YE.D.39.2"

"Etti dün ü gün tapar idim ben seni YZ.83.11"

- 295-Dünü güne katmak:Uyumadan çalışmaya devam etmek.
Bu resme seyr ider güne katıp dün HŞ.1625"
- 296-Dünya dermek:Mal toplamak, zenginlik için çalışmak.
"Nelük dünya dirmek yana koğgu ol KB.3528" (Dünya malını toplamak neye yarar tekrar bırakılacak olduktan sonra...)
- 297-Dünya nakşına bakmak:Dünya hayatına değer vermek.
"Beş on gün ömr için giri kayakma
Bu fani dünyânın nakşına bakma. YE.R.10.11"
- 298-Dünya peşinde koşmak:Zenginlik ve şöhret için uğraşmak.
"Bu dünya tileyü yügürse kişi
Yatu kaldı ta'at tapuglar işi KB.4684" (İnsan bu dünya peşinde koşarsa, taat ve ibadet işini bir tarafa bırakır)
- 299-Dünyası daralmak:Caresizlik içinde kalmak.
"Tüşün bulmadı kör tarudı ajun KB.488" (...arayıp bulamayınca dünya ona dar geldi.)
- 300-Dünya sözünü açmak:Maddiyattan bahsetmek.
"İletü mana açtı dünya sözün KB.82" (...'gözü' bana ilişti, dünya sözünü açtı.)
- 301-Dünyayı dul koymak:Dünya malına değer vermemek.
"Bu dünya begi sen aña kul bolma
Sini koğmaz erken ağı koğgu tul KB.1376" (Sen bu dünyanın beyisin, ona kul olma; o seni bırakmadan sen onu dul bırak.)
- 302-Dünyayı elden bırakmak:Bkz.Dünyayı dul koymak.
"Dünyeyi bırak elden dünya geçmez bu yoldan YE.D.26.1"
- 303-Dünyayı ihtiyarlatmak:Uzun bir ömür sürmek.
"Ajunug karıtmış uzun yaşlıg er KB.3012" (Dünyayı ihtiyarlatmış uzun yaşlı er..)
- 304-Düşman boynu koparmak: Düşmanı yenmek, yok etmek.
"Yagı boynı yençse kiterse çoğı KB.1926" (...düşman boynunu koparsa, kargaşalık ortadan kalksa.)
- E
- 305-Egin götürmek:Doğrulamak, omuzlarını kaldırmak.
"Kalık yırttı keğmiş kara köğlekin
Acıldı yaruk yüz kötürdi egin KB.4966"

(Gökyüzü üzerine giydiği siyah gömleği yırttı, parlak yüzü açıldı, doğruldu.)

306-Eğri yola girmek:Doğruluktan ayrılmak, yanlış hareket etmek.

"İki nen bile ilçî beglik buzar
Kirür egri yolka könidin azar KB.2023" (Bey iki şey ile kendi beyliğini bozar, eğri yola girer ve doğru yoldan şaşar.)

307-Ekmeğini taştan çıkarmak:Her zorluğa katlanarak geçimini sağlayabilmek.

"Çıkarur etmegin taşdan olan er HŞ.4752"

308-Ekmeğe yiyip tuz basmak:İyiliği inkar etmek.

"Etmek yiyüp tuz basmak ol nâmerdler işidür YE.D.179.6"

309-El almak:Yardım etmek.

"Eli" aldı getirdi anı yola
Ol oturdu yol üzre zari kıla YZ.83.6"

310-El ayak öpmek:Başkalarından yardım dilenmek.

"Bunda el ayak öpilür görenün canı kapılır YE.D.151.10"

311-El bir etmek:Yardımlaşmak, beraber çalışmak.

Ayak bas gel berü el bir edelüm HŞ.1099"

312-Elbisesini yırtmak: Feryat figan etmek.

"Döşendi gil oturdu h^var ü gam-nâk
Tonin çâk itdi koydı başına hâk HŞ.1598"

313-El değmemiş:Hiç kimseyle beraber olmamış,

"Usa ew kızı al elig tegmedük KB.4477" (Mümkünse el değmemiş ev kızı al.)

314-Elden ayaktan düşmek:Yürüyemez, tutamaz hale gelmek.

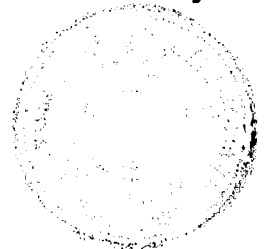
"Gidüp elden düşüp durur ayaktan CH.2403"

315-El dil uzatmak:Elle ve sözle kötülük yapmak.

"Elig til uzun kıldım erdi öküş KB.1120" (Cok defa başkalarına elimi ve dilimi uzattım.)

316-El düğümlenmek(el tüğmek):Cimrilik etmek.

"Negü tir eşitgil saranıg bilig
Ay cırguy ay muñlug ay tüğmiş elig KB.1673"

"Bilgi haris hakkında ne der, dinle: Ey zavallı, ey biçâre, ey sıkı el.)

317-Eli bağlanmak: Caresiz kalmak.

"Ne hacet ben demek çok çıkdı fi'lün
Nişanı oldürur bağlanmış elün YE.R.22.13"

318-Eli daralmak:Parası veya malı azalmak, fakirleşmek.

"Gariblik yirinde kerek bolga nen
Bu elgün tarusa sarıg kılga en KB.477" (Gurbette malın olması gerekir, el daralırsa yüz sararır.)
"Elig tarlıkı bolsa edgü yime
Kılınç artatur.. KB.5525" (Eli dar olunca iyilerin dahi huyu bozular.)

319-Eli geniş: Cömert.

"Kişide ödürmiş akı kiş elig KB.55" (İnsanların seçkini cömert ve eli açık...)

320-Eli gözü tutmak:Yardım etmek ve yol göstermek.

"Elig köz tutar kör kitab sözleri KB.B17" (Bu kitabın sözleri insana yardım eder ve yol gösterir.)

321-Eli işe ermek:İşi yoluna koymak.

"Hasud eli anın çün irmez işe YE.R.21.14"

322-Eli kalem tutmak:Okur yazar olmak, belli bir öğrenim görmüş olmak.

"Toğru varurdu yolları kalem tutardı elleri YE.D.50.3"

323-Eli kısalmak:Kavuşamamak, yapamamak.

"Elig kışga boldı kamug edğüke KB.3983" (Bütün iyiliklere eli kısa oldu.)

324-Eli kıygan: Çalıp çırpan.

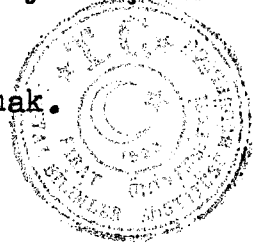
"Yawa erse borçı ya kıygan elig KB.850" (İçkiye düşkünler ve çalıp çırpanlar...)

325- Elinde ihtiyarı olmamak:İradesiyle davnanamamak.

"Didi elümde yokdur ihtiyârum CH.1758"

326-Elinden tutmak:Bkz.El almak.

"Elig tuttaçı kıl könilik küni KB.30" (Mahşer günü yardımcı kıl.)

327-Eline diş vurmak: Parmak ısırarak, hayret etmek.

"Ol ize düşen urur eline diş HUR.305"

328-Eline su dökmemek: Birinden çok aşağı olmak, değeri ondan az olmak.

"Degme kimesne degmez elige su koymaga NBD.83.10"

"Yaramazsam ki koyam elüne su

Ko k'izün çolmag olsun yüzüme hû HŞ.6153"

329-Elin günün işini bilmek: Başkalarının ve devrin meselelerini bilmek.

"Sınamış kişi bildi il kün işi KB.245" (Tecrübeli insan elin günün işini bilir.)

330-Elini (bir şeyden) kesmek: Bir işi yapmaktan sakınmak, bir işi yapmaya son vermek.

"Kesgil haramdan elün çekgil gaybetden dilün YE.D.22.2"

331-Elini kendiden yıkamak: Dünyevî isteklerinden vazgeçmek, menfaat için uğraşmamak,

"Yunus bu sözleri kogil kendüzünden elüñ yugıl YE.D.16.11"

332-Elini sunmak: Bir şeye yeltenmek, onu arzulamak.

"Ulugluk taparu elig sundukuñ AH.286" (Ululuk taslaman ve ululuğa doğru el uzatman..)

333-Elini uzatmamak: Değer vermemek.

"Hür ıla gilman gelicek âşık elin uzatmaya YE.D.3.5"

334-Elini yıkamak: Bir şeyden vazgeçmek, beklenen birini artık beklememek.

"Vuslat eri olan kişi gerek varlıktan eñ yuya YE.D.24.10"

335-Eli sıkı (eli berklig): Cimri

"Birimdin bahıl elgi keç berklig AH.254" (Hasisin eli vermekten yana çok sıkıdır.)

336-Eli uzun: Güçlü, hakim.

"Dervişün eli uzun çıkarur münkir gözün YE.D.157.1"

"İsiz kılkı tutma ay elgi uzun KB.1463" (Ey iktidar sahibi, kötü hareketleri benimseme.)

"Kalı bolsa elgin budunka uzun KB.230" (Eğer halkı idare edecek olursan...)

337-Elî yûreği temiz(elgi yûreki tedük) :Düşünceleri ve yaptıkları faydalı olan.

"Akı erdi elgi yûreki tedük KB.58" (Elî cömert idi , yûreği saf idi.)

338-El katmak: Bir işe katılmak.

"Miskinliğe el katdum Allah görelüm neyler YE.D.53.11"

339-Ellerini kana bulamak: Birini yaralamak veya öldürmek.

"Sevinür ellerini kana buladıkça nigâr NBD.249.8"

340-El tutmak: Bkz.El almak.

Elig tuttaçımka egirse muña AH.30" (Yarın derde düşersen elimden tutacak olan...)

341-El üstünde tutmak: Birine çok sevgi ve saygı göstermek, değer vermek.

"Yana kelgil emdi yigitlik maña sen Ayada tutayın ağı çuz töşettim KB.6523" (Ey gençlik şimdi bana tekrar gel, ben seni el üstünde tutayım, senin için ipekliler ve sirmalar döşettim.)

"Eller üstüne tutarlar anı kim ola garib NBD.160.11"

342-El vermek: El uzatmak, erişmek.

"Yarutsa közin birdi devlet elig KB.598" (Hükümdarın gözü sevinçle parlarsa devlet elini verir!)

343-El vurmak: İlgilenmek.

"Elig ursa begler kimi edlese Yakur baş bolur bu beginde basa KB.1630" (Beyler kime el uzatıp yetiştirirlerse, sonunda beye yakın olur ve sırada beyden sonra gelir.)

344-El yetirmek: İsteğine ulaşmak.

"Tilemiş tilekke yetürdüm elig. KB.675" (Arzu ettiğim her şey elimin altındadır.)

345-Emeği sağdıç emeğine dönmek: Çektiği emekler boşa gitmek.

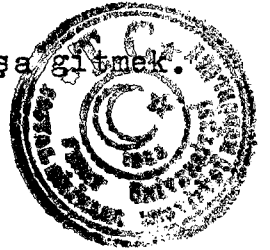
"Emeğin sağdıç emeğine dönsün. V.132"

346-Emekleri yele gitmek: Boşuna emek çekmiş olmak.

"Emeklerim yele gitti diriga HŞ.1907"

347-Eşeğin kuyruğu gibi ne uzamak ne kısalmak: Bir gelişme olmadan sürüp gitme.

"Eşeğin kuyruğu gibi ne uzar ne kısalır Mev.4.1658"

- 348-Eşiğine yüz sürmek: Bir istekle birine baş vurup saygı göstermek.
"Yüzüm sürer idüm işigünün gubârına CH.2819"
- 349-Eşiği yastık yapmak: Bir yardım için sürekli birisinin kapısında beklemek, birine uzun süre hizmet etmek.
"Bağırsak tapugçı işik yastanur KB.2727" (Sadık hizmetçi eşiği yastık yapar.)
- 350-Eşik öpmek: Birine yalvarmak.
"Kayu keldi öpti iligke eşik KB.451" (...kimi gelip hükümdarın eşiğini öptü.)
- 351-Eteğine el vurmak: Dokunmak.
"Didi kimse el ursa dâmenine
Eyi tdi ot birağam hürmenine HŞ.4575"
- 352-Eteğine erişmek: Yanına varmak, ulaşmak.
"Kızıdur şâh-ı Rûm'un nâz-perverd
Ki irişmemiş anuñ etegine gerd CH.511"
- 353-Eteğini komamak: Bir kişinin peşini bırakmadan onu izlemek.
"Koma din etegün vallâhü a'lem HŞ.775"
"Ögüt dutar ısan koma etegin
Tac eyle başına ayağı hâkin YE.R.43.16"
- 354-Eteğini tutmak (etek tutmak): Bkz. Eteğini komamak.
"Dutubdı dâmenin la'lüñ zümürüd CH.1971"
"Diken gül dâmenin görince dutmış CH.1507"
- 355-Etini yemek: Dedi kodu yapmak.
"Kişi kılkı kirtüç etiñni yigey KB.194" (İnsanın tabiatı kıskançtır, etini yer.)
- 356-Etrafını kollamak: Dikkatli davranmak.
"Nece edgü tutsa özün korku tur
İşimsirmegil sen kıya baknu tur KB.4095" (Nice iyi tutsa sen emin olma; kendine eş sayma, etrafını kolla.)
- 357-Evi altın kapısı gümüş: Çok varlıklı.
"Akı ewi altun gümüş kapğı bil KB.948" (Bil ki cömerdin evi altın, kapısı gümüştür.)
- 358-Evini (haymesini) suya kurmak: Başarısızlıkla bitecek bir işe emek harcamak, çürük işe yatırım yapmak.
"Anuñ haymesini su üzre kurma CH.4714"

F

359-Fakirlik donunu giymek: Yoksullaşmak.

"Bu iki çığaylık tonını keçer KB.1337" (İkisi de insana yoksuluk elbisesini giydirir.)

360-Falı uğurlu gelmek:Geleceğinin parlak görünmesi.

"Dir idi kim hoş oldu hâlüm

Huceste düşdi meymûn geldi fâlüm CH.1949"

361-Felek oku değmek: Sıkıntılara düşmek, şansı ters gitmek.

"Okuñ urdı felek köñül kıldı baş KB.5688" (Devran okunu vurdu, gönü yaraladı.)

G

362-Gayret kuşağını berkitmek:Gayretle, yılmadan çalışmak.

"Gelün gayret kuşağın berk idelüm HŞ.2304"

363-Gece gündüz (tün kün, rûz u şeb):Bkz. Dün ü gün

"Sini koğı tün kün bu emgek bile KB.39" (Seni her zaman bu emek ile bıraktı)

"Bu rûh u zülfi ister idim rûz u şeb CH.3255"

364-Gece yatmadı gündüz oturmadı: Sürekli hiç durmadan çalıştı.

"Künün yemedi kör tünün yatmadı KB.38" (Gündüz yemedi, gece yatmadı 'hep seni istedi.)

365-Geceyi gündüze katmak: Uyumadan, durmadan çalışmaya devam etmek.

"Özin emgetür tünni künke ulap KB.2964" (Geceyi gündüze katıp zahmet çeker.)

366-Geceyi gündüz etmek: Bir düşünceyle uyumadan sabahlamak.

"Hayâlıyla çün anın sen geceyi gündüz itmedün CH.2318"

367-Gece uyumamak gündüz oturmamak(tün udımamak küntüz olur-
mamak):Bkz.Gece yatmadı gündüz oturmadı.

"Kapagan kagan olurdı tün udımatı küntüz olurmatı kızıl kanım tüketi kara terim yügürti" (Kapağan kağan tahta oturdu gece uyumadan gündüz oturmadan kızıl kanını tüketerek, kara terini akıtarak ona hizmet etti.)

368-Gelin gibi olmak:Sessiz kalmak.

- "Kişi kirmediük ile kirse kalı
Kelin teg bolur agın teg tili KB.494" (İnsan bilmediği
ile girse gelin gibi dilsiz olur.)
- 369-Göğe yol bulmak: En zor işleri yapabilecek durumda olmak.
"Serinse bulur er meşel kökke yol KB.1322" (Kişi sabre-
derse göğe yol bulur.)
- 370-Göğsünü döğmek:Hayıflanmak, üzölmek.
"Düşer Yakup ussu gider uğunur
Kardaşları kamu göğsün döğünür YZ.16.6"
- 371-Göğsünü germek:Gururlu, kibirli davranmak.
"Nelük kerdı kögsin kaya teg bolup KB.1535" (...niçin
kaya gibi göğüs kabartırlar?)
"Kerip halkka kögzün tap uslan tilin AH.278" (Halka
karşı göğüs kabarttın ise, derhal dilini düzelt.)
- 372-Gökten zenbille inmek:Herkesten farklı, ayrıcalıklı bir
konumda olmak; özenle yaratılmış olmak.
"Tutalım zenbîl ile gökden iner meh-pâreler NBD.230.6"
- 373-Gökte yıldızı olmak:Herkesle eşit şansa ve yaşantıya sahip
olmak.
"Kapuna göz yaşılten sa'âdet ehli olur
Necâtî'nün dimesinler ki gökde yıldızı yok NBD.318.5"
- 374-(Birin) gölgesine sığınmak:Biri tarafından korunmak.
"Anun zıllındadır halk âremîde CH.31"
- 375-Gölgesiyle savaş etmek: Geçimsiz, kırıcı ve asî olmak.
"Gider eyle tarıgup içi taşı
Ki ister gölgesiyle ide savaşı HŞ.5973"
- 376-Gönlü açılmak: Kaygıdan kurtulmak, neşelenmek.
"Açıldı ilig könlü ol yüz körüp KB.581" (Onun yüzünü
görünce hükümdarın gönlü açıldı.)
"Ki açılup ola gönlümüz gülistân CH.979"
- 377-Gönlü ağırlaşmak: Kederlenmek, sıkıntıya düşmek.
"Ağır boldı könlü katıg tuttu ig KB.1054" (...keder-
lendi, hastalık onu fena tuttu.)
- 378-Gönlü aydınlanmak:Ekz.Gönlü açılmak; huzur bulmak.

"Safalığ 'aceb yir köñüller yarur AH.494" (Gönülleri açan, safalı bir hoş yerdir.)

379-Gönlü bulanmak:Şüphe ve kuruntu içinde kalmak.

"Bulandı gönli vü cûş itdi cânı HŞ.4439"

380-Gönlü daralmak:Bkz Gönlü ağırlaşmak.

"Sakinç kağgu birle köñül kılma tar KB.6183" (Keder ve kaygı ile canını sıkma.)

381-Gönlü doymak: Elindeki varlıkla yetinmek, bir kişinin varlığını maldan üstün tutmak.

"Kirip köñli toğmaz közi suk bahıl AH.255" (Aç gözlü hasisin gönlü toplamakla doymaz.)

"Ağakı üç ol ay köñlüm tokı KB.801" (Ey gönlümün tokluğu ayağı üçtür.)

382-Gönlü düğümlenmek:Kederli, düşünceli hale düşmek.

"Tügülmüş köñülni açar beg sözi KB.3182" (Bey sözü düğümlenmiş gönülleri açar.)

383-Gönlü göğsü aydınlanmak:Bkz.Gönlü aydınlanmak.

"Bilig birle köñli yarumış köğüz KB.2243" (Bilgi ile gönlü göğsü aydınlanmıştır.)

384-Gönlü göğsü gözü açılmak:Sevinmek, neşelenmek, kederden kurtulmak.

"Açıldı yarup köñli kögsi közi KB.5631" (Gönlü, göğsü, gözü aydınlanıp açıldı.)

385-Gönlü gözetmek: Gönlün isteğine uymak.

"Neteglikke kirme küdeşgil köñül KB.26" (Nasıl olduğunu arama, gönlünü gözet.)

386-Gönlü kararmak: Bkz.Gönlü bulanmak.

"Taş gönüller kararmış sarp katı kışa benzer YE.D.47.4"

"Haramka kararur köñül bil yakın KB.5347" (...iyi bil ki haram gönlü karartır.)

387-Gönlü katı:Acımasız.

"Sewügsüz bolur köñli katkı kişi KB.2232" (Gönlü katı kişi sevgisiz olur.)

388-Gönlü katı dili yumuşak:Acımasız olduğu, kötü düşündüğu halde bunu belli etmeden hoş sözler söylemek, böylece çevresindekileri kandırmak.

"Könüller katı boldı til yumşadı KB.6484" (Gönüller katılaştı, dil yumuşadı.)

389-Gönlü kırılmak: Birine incinmek.

"Er at köñli sınısa alır begke kir KB.2808" (Askerin gönlü kırılırsa beyin adı lekelenir.)

390-Gönlü meyl etmek: Birinden hoşlanmak.

"Benüm göñlüm birine eylemez meyl CH.813"

391-Gönlünce yapmak: İstedığı gibi davranmak.

"Seniñ rüzgarın bu köñülce kılın AH.414" (Bu senin zamandır, istediğini yap.)

392-Gönlünden çıkarmak: Artık sevmemek, unutmak.

"Gönlünden çıkar bu işi gel yola YZ.52.1"

393-Gönlüne almak (koymak): İçlenmek, içinde yer etmek; onu kabullenmek.

"Okıgıl munı sen köñül ögke al KB.319" (Sen bunu oku ve gönlüne, aklına al.)

394-Gönlüne dokumak: Bkz.Gönlüne almak.

"Bu beytig okı sen köñülke tokı KB.2253" (Bu beyti oku ve onu gönlüne yerleştire.)

395-Gönlüne yazmak: Kavramak ve benimsemek.

"Unıtma bu sözler köñülke bitı KB.1341" (Bu sözleri unutma, gönlüne yerleştire.)

396- Gönlünü ağır kılmak: Üzülme, darılmak.

"Ağır kılma köñlün maça ay kadaş KB.4873" (Ey kardeş bana darılma.)

397-Gönlünü avlamak: Birini istekleri doğrultusunda yönlendirmek için kendine inandırmak.

"Kara köñlin awlar begi yarlıgı KB.3181" (Beyin fermanı halkın gönlünü avlar.)

398-Gönlünü avucuna almak: Olduğu gibi görünmek, düşündüğü gibi hareket etmek.

"Köñülün çıkarsa ayata urup
Yorısa uyadmasa yalçuk körüp KB.864" (İnsan gönlünü çıkarıp avucuna koyarak başkaları önünde mahcup olmadan dolayabilmelidir.)

399-Gönlünü çökertmek:Umutsuz ve inançsız olmak.

"Könlünün çökürme sen inç yat köni KB.1109" (Sen gönlünü çökertme, müsterih ol.)

400-Gönlünü kaydırmak: Başka şeye inanmak.

"Kişi urgu könlün emitmez bolur KB.1637" (İnsanın soylusu gönlünü başka tarafa kaydırmaz.)

401-Gönlünü vermek:Sevmek, inanmak.

"Yunus imdi sen Hakk'a ir dün ü gün gönlün Hakk'a vir YE.D.14.11"

402-Gönlü ok boyu yay gibi olmak:Yaşlanmak ve ihtiyarı elinden gitmek.

"Bođum erdi ok teg köñül erdi ya
Köñül kılgu ok teg boğum erdi ya KB.371" (Boyum ok gönlüm yay gibiydi; boyum yay gönlüm ok gibi oldu.)

403-Gönlü pas tutmak(gönül aynası pas tutmak): Karamsarlığa düşmek, başkasını sevmemek.

"Gönüller gözgüsin tutmuş idi pas HŞ.4013"

"Zire kim gönli anun kibr ile dutmadı pas YE.D.65.1"

"Gide gönlüñ gözgüsindeki jeng HUR.722"

404-Gönlü soğumak:İnandığından veya istediğinden vazgeçmek.

"İrig sözke tumlir kişi köñli terk KB.5221" (...haşin söz insanların gönlünü çabuk soğutur.)

405-Gönlü süzölmüş:Dürüst ve iyi huylu; samimî davranan.

"İdi yakşı aymış süzölmüş köñül KB.3752" (Gönlü süzölmüş çok güzel söylemiş.)

406-Gönlü yükselmek:Bkz. Gönlü açılmak

"Begi yarlığı bolsa edğü söze

Kulı köñli yükser yazar kaş köze KB.1809" (Bey onun hakkında iyi sözler sarfederse, kulun gönlü açılır ve yüzü güler.)

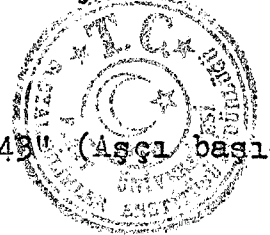
407-Gönlü zengin:Elindeki ile yetinen.

"Közi tok kerek keç yime köñli bay KB.2848" (Aşçı başının gözü tok, gönlü zengin olmalıdır.)

408-Gönül almak: Başkalarını sevindirmek.

"Evvel gönül almağı hublara nisbet eder YE.D.46.7"

"Tiril edğü fi'lin köñüller alıp AH.365" (İyi hareket et; gönüller alarak yaşa.)

"Didüm kim gönülümü aldı gözüñ sevdâsı al-ıla CH.717"
 "Gülüp güller gönüller alışından HŞ.2886"

409-Gönül açmak:Sevindirmek.

"Tügülmüş köñülñi yazar beg sözi KB.3182" (Beyin sözü kapalı gönülleri açar.)

410-Gönül ateşi sönmek:İnsandaki şevk ve heyecanın kaybolması.

"Tatıg bardı öçti kurugsak otı KB.375" (Zevk gitti, gönül ateşi söndü.)

411-Gönül bağlamak:Bağlanmak, sevmek.(Öz ulamak)

"Nelük malka munça köñül başakıñ AH.371" (Mala bu kadar gönül bağlamak neden?)

"Kamug neñke teñri kılur ol sebep

Kamug eđgü isiz añar öz ülep KB.1485" (Tanrı her şeye bir sebep yaratır; iyi ve kötü her şeyi o nasip eder.)

412-Gönül darlığı (könlü tarı):Ekz.Gönlü daralmak.

"Hasudun kandasa bellü bazârı

Anun gitmez olur hiç gönli tarı YE.R.23.5"

413-Gönül dayamak: Güvenmek.

"Anı bulsa ötrü tayangay köñül KB.3153" (...her işte ona emniyet edebilirim.)

414-Gönülden çıkarmak:Unutmak; bir şeye duyulan arzunun kaybolması.

"Köñüldin çakırgıl tawar sukluğın AH.185" (Mal hırsını gönlünden çıkar.)

415-Gönülden işitmek: Dikkatle dinlemek.

"Sözünñi yawa kılma köñlün eşit KB.359" (Sözümü yabana atma, gönülden dinle.)

416-Gönülde yer vermek:Birini, bir şeyi sevmek; istemek.

"Eşittim köñülke sıgurdum anı KB.3860" (...duydum, ona gönlümde yer verdim.)

417-Gönül dil alaca:İki yüzlü; söylediği ve düşündüğü ayrı.

"Köñül til ala boldı kimke bütöyü KB.6579" (Gönül ve dil ala oldu, kime inanayım?)

418-Gönüle girmek(gönüllerde yer etmek):Kendisini sevdirmek.

"Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür YE.D.51.11"

- 419-Gönül gözüyle bakmak: Yürekten, içtenlikle değerlendirmek.
"Könül közi birle bakıp tenledim KB.5691" (Gönül gözü ile bakıp hayret ettim.)
- 420-Gönül kırmak: Başkasını incitmek, gücendirmek.
"Sımak gerek gönlün bütün fasiddür kamu tâ'atün YE.D.36.9"
- 421-Gönül kulağıyla dinlemek: Bkz.Gönülden işitmek.
"İy yârenler siz bu sözi dinlen gönül kulağıla YE.D.177.3"
- 422-Gönüllere ateş vurmak:Aşırı şekilde şevk ve heyecana düşürmek.
"Hele urdı gönüllere bir ateş HŞ.1876"
- 423-Gönül vermek: Birine inanmak, sevmek.
"İkinci firaset könül birgüke KB.B50" (İkincisi gönüller almak için nasıl feraset göstermeli...)
- 424-Gönül yaralamak: Birini üzme, kalbini kırmak.
"Bularıg yime edğü tut yaraş
Tilin serme irme könül kılma baş KB.4391" (Bunlara da iyi muamele et, anlaş; onlara çıkışma ve incitecek söz söyleyerek kalplerini kırma.)
- 425-Gönül yıkmak: Bkz.Gönül yaralamak.
Her ne dersen boyun dutar, çara yok gönül yıkmağa YE.D.1.8"
- 426-Görünüşte börkü bulunmak: Gerçekte layık olmadığı halde adam sayılmak, adam gibi görünmek.
"Velikin körerke tözü börklig ol AH.320" (Fakat görünüşte hepsinin börkü vardır.)
- 427-Görür gözü görmez gibi erer akli ermez gibi olmak: İş göremez, düşünemez hale gelmek.
"İnim Kültigin kergek boldı özüm sakındım körür közüm
körmez teg bilir biligim bilmez teg boldı KÜL.K.10"
(Kardeşim Kültigin öldü. Ben kaygılandım, görür gözüm görmez gibî bilir aklım bilmez gibi oldu.)
- 428-Gözden uzak gönüle yakın: Uzakta olmasına rağmen unutulmayan, sevilen.
"Közümke yırak sen könülke yakın KB.B11" (Sen gözümden uzaksın ama gönlüme yakınsın.)

- 429-Göze su vermek:İnsana güven ve sevinç vermek, parlatmak.
 "Yagıka katıg bolsa ersigliki
 Körür közke suw birse körklüglüki KB.2085" (Düşmana karşı cesur ve mert olmalı; güzelliği bakan gözü sevgi ile parlatmalıdır.)
- 430-Gözile kaştan geçmek: Güzelliğe aldırmmamak.
 Hürilere aldanmaz göz ile kaştan geçer YE.D.44.10"
- 431-Göz kamaştırmak: Güzelliği ile etkilemek.
 "Yüzi körklüg erdi körüp köz kamar KB.464" (Yüzü, bakınca göz kamaştıracak kadar güzeldi.)
- 432-Göz kulak tutmak: Dinlemek ve gözlemek.
 "İlig köz kulak tuttu ilde kamug KB.436" (Hükümdar bütün memlekete göz kulak kesildi.)
- 433-Gözleri tuş olmak:Gördüğü birine tutulmak.
 "Ağzına şeker aluban gözleri sana tuş olan YE.D.2.8"
- 434-(Birine) göz nuru olmak: Birinin sevinç kaynağı olmak.
 "Sen erdin maña köz yarukı tükel KB.1162" (Bana bütün göz nuru (köz yarukı) sendin.)
 "Atanuş gözde nûrı teñde cânı CH.2970"
- 435-Göz suyu (köz suwı) :İz'an,
 "Bayat kimke birse uwut köz suwı
 Anar birdi devlet tükel yüz suwı KB.2007" (Tanrı kime haya ve iz'an vermişse, ona devlet ile birlikte bütün şerefleri vermiş demektir.)
- 436-Gözü açılmak:Cehaletten kurtulmak, işin farkına varmak.
 "Okısa açılğay okıglı közi KB.412" (...Okuyanın gözü açılır.)
- 437-Gözü gönlü zengin:Dünya malına fazla değer vermeyen.
 "Tili çın bütün közi köñli bay KB.407" (...Dili doğru, gözü gönlü zengin.)
- 438-Gözü kan içmek: Bakışlarıyla insanı etkilemek.
 "Lebüñ cân zinde ider gözünğ kan içer CH.2146"
- 439-Gözü kaşı fena olmak (Közi kaşı yablak bolmak):Kendini helâk etmek, bitkin hale gelmek.

"Katıgdı sakındam iki şad ulayu iniyi günüm oqlanım beglerim budunum közi kaşı yablak boldaşı tip sakındım. Kül.K.11" (Çok kaygılandım iki şad ile küçük kardeşlerimin, oğullarımın, beylerimin, milletimin ağlamaktan gözleri, kaşları fena olacak diye kaygılandım.)

440-Gözü keskin tutmak (köz yitig tutmak) :Çevresine çok dikkat etmek.

Kamug iş içinde yitig tutsa köz KB.329" (Bütün işler içinde gözlerini keskin tutsa...)

441-Gözü kurumamak: Sürekli ağlamak.

"Ökün tutçı yığla kurıtma közüñ KB.1239" (...pişman oluyorsan durmadan ağla, göz yaşın kurumasin.)

442-Gözüne oturmak:Biri üzerinde etkili olmak, onda yer etmek.

"Bâkî âlem görindi gözlerine
Oturdı ışk tozu gözlerine YE.R.27.11"

443-Gözüne tozu konmamak: Birinin gözüne girememek.

"Kadem kim rence kildun yüzüm üzre
Tozuñ konmasun illâ gözüüm üzre HŞ.1981"

444-Gözsüze göz olmak(közsüz karaguka köz bolmak) :Cahile doğru yolu göstermek.

"Sözün bolsa közsüz karaguka köz. KB.178" (...sözün gözsüzlere körlere göz olsun.)

445-Gözü doymaz (uwutsuz közi) :Varlığıyla yetinmemek, hırs-
lı olmak.

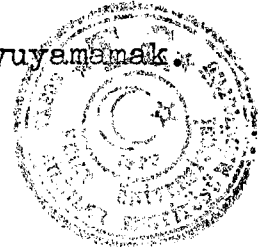
"Suk erse kılınçı yig erse özi
İvek erse kılkı uwutsuz közi KB.849" (Sonra da haris tabiatlı ve olgun olmayan insanlar ile aceleci huylu ve gözü doymaz olanlar...)

446-Gözüne uyku girmemek: Bir düşünceden dolayı uyuyamamak.

"Gözüne virmez idi uyhuuya yol
Ki nakş-ı yâra kapu yapmaya ol HŞ.4406"

447-Gözüne sürmek:Sevmek, çok değer vermek.

"Apan bulsa men bir cefalıg akı er
Eginke yüdeyi közüümke urayı KB.6569" (Eğer bir cefalı cömert er bulursam, onu sırtımda taşıyayım, yüziüme süreyim.)

448-Gözüne toz (toprak) dolmak: Ölmek, mezara girmek.

"Közi suk kişi neqke toğmaz közi

Meger tolmagınça kara yir tozi KB.5390" (Kara yerin tozu gözüne dolmayınca aç gözlü mala doymaz.)

449-Gözünü açmak: Dikkatli davranmak.

"Öküş 'ibret algıl ma ağgıl közüñ KB.83" (Çok ibret al ve gözünü aç.)

"İş ışk eri aç gözünü yir yüzüne eyle nazar YE.D.16.3"

"Gözün aç gör nedür âsâr ü te'sîr CH.130"

"Yetişmedin sana va'de gözün aç YE.R.10.10"

450-Gözünü (birinden) ayırmamak: Sürekli biriyle beraber bulunmak.

"Anınçün dost yüzinden gözün ırmaz

Buçuk saat bu ansuz hiç dem ırmaz YE.R.30.3"

451-Gözünün karası gitmek:Güzelliği yok olmak.

"Gitmiş gözünün karası hiç işi yoktur turası

Kefen bizinün parası sünüğe sarulmuş yatur YE.D.51.15"

452-Gözün üstünde kaşın var demek:Karşı gelmek, karışmak.

"Kim ola sen meh-i bed mihre sitem-gâr diye

Âfitâba gözün üstünde kaşun var diye NBD.466.11"

"Gözün üstünde kaşun mı var didiler melûl olursın.V.279"

453-Gözünü yere dikmek: Önüne bakıp sessiz durmak.

"Köziñ yirke tikti bekütti tilig KB.956" (Gözünü yere dikti, dilini sıkı tuttu.)

454-Gözü parlamak (gözü su içmek, gözü sulanmak): Yüzü gülmek.

"Bu yüz körkine suw içer iki köz KB.2467" (...bu yüz güzelliği karşısında gözler parlalar.)

"Yatık eğgü tutsa yarur er közi KB.496" (Yabancıya karşı iyi davranan kimsenin gözü parlalar.)

455-Gözü (bir) yana gitmek:Başka yere meyletmek.

"Aşıkun işreti sensiz gözi ol yana gitmeye YE.D.3.2"

456-Gözü yerde kulağı baş köşede(törde) :Önüne bakıp baş köşede konuşanı dinlemek.

"Kalı begke utru turur erse sen

Köziñ yirde tutgıl kulak törde sen KB.4055" (Beyin huzurunda bulunduğun zaman gözün yerde kulağın baş

- köşede olsun.)
- 457-Gözü yolda kalmak: Birini beklemek.
"Gözi yulda kim oldı hâl-i Sâvûr HŞ.1995"
- 458-(Birinin) göz yaşını silmek: Teselli vermek; yardım etmek.
"Bunalub sana geldüm hâlüm bil
Mededün var isa gözüm yaşın sil YE.R.4.12"
- 459-Göz yummak: Görmemezlikten gelmek.
"Biri körse teşsiz közin yumsa terk KB.2511" (Biri densiz şey görse gözünü yummalı.)
- 460-Gussa (kaygı) yemek: Kederlenmek.
"Allahımdan diledim seni görem
Binikiyüz yıldurur gussan yirem YZ.14.4"
- 461-Günahı dökülmek: Günahları afedilmek.
"Verirsevüz salavatı biz arı
Döküle bizden günah ne kim varı YZ.4.5"
- 462- (Birine) gün ay doğmak:Huzura, mutluluğa kavuşmak.
"Örüglüg kerek begke togsa kün ay KB.325" (Gün ve ay doğması için beye itidal lazımdır.)
- 463-Gündüzünü gece etmek: Derde sıkıntıya düşürmek.
"Gice itdiler anuğ gündüzini HS.2178"
"İdeyim Şâm ilinüñ subhını şâm CH.3803"
- 464-(Milletine)güneş ve ay doğurmak: Milletini iyi günlere kavuşturmak, iyi idare etmek.
"Tusulsa buğunka togsa kün ay KB.2437" (Halka faydalı olması ve bununla halkın başına güneş ve ay doğması..)
- 465-Gün göstermemek:Huzursuz hayat sürmek.
"Bana gün göstermeyen ol nergis-i şehläsıdur NBD.197.7"
- 466-Günü kararmak: Bkz.Gündüzünü gece etmek.
"Tünermez küni er yorısa küni KB.2864" (Er doğru yürürse günü kararmaz.)
- 467-Gününü parlatmamak: Rahat vermemek.
"Bu satgak basınçak için eğgüsi
İsizler yorıp kör yarutmaz küni KB.911" (Bu çatışmada zayıf kaldıklarından kötüler her yerde iyinin gününü gölgelemek isterler.)

- 468-Halkın diline düşmek: Bir yönüyle halk arasında bilinmek, her yerde anlatılmak.
"Katı düşmüş idi halkın diline NBD.97.14"
- 469-Harmanına ateş bırakmak: Büyük zarar verip emeklerini boşa çıkarmak.
"Eyitdi od bırağam hirmenine HŞ.4575"
- 470-Harmanlarını yele veremek: Büyük emeklerle kazandıklarının elden gitmesi.
"Ecel hırmanlarını yile vire YE.R.10.9"
- 471-Hava ve arzulara baş olmak: Nefsinin isteğine uymak.
"Ukuşsuz kişiler ol ol ay kadaş
Hava arzularka öziñ kılssa baş KB.3644" (Ey kardeş, kendilerini hava ve arzularına baş yapanlar akılsızlardır.)
- 472-Hayâ perdesini yüzden götürmek: Hayâ duymamak.
"Hayânun perdesin götürdi yüzden HŞ.3371"
- 473-Hayr yemek: Hayr görmek.
"Bilgisizlik içre kanı hayr yidi AH.122" (Bilgisizlikten hayr gören var mı?)
- 474-Hazır cevap: Her şeye anında düşünüp cevap veren.
"Söz ukgan kerek bolsa hazır cevap KB.2648" (...sözden anlamalı ve hazır cevap olmalıdır.)
- 475-Her boyayı boyar (tü bodug bodur) :Elinden her iş gelir.
"Kamug erdemi bar sakınuk odug
Kayu işke tegse bodur tü bodug KB.3146" (Her türlü fazilet sahibidir, uyanıktır ve elinden her türlü iş gelir.)
- 476-Her gönülde hazır olmak:Herkes tarafından sevilme, insanları hoş tutmak.
"Ariflerden nişan budur her gönülde hazır ola YE.D.4.5"
- 477-Heveslerine aklını gem yapmak:Akla göre hareket edip nefsi yenmek.
"İkinçi havaka ukuş kılssa örk KB.2504" (İkincisi hava ve heveslerine aklını gem yapmalıdır.)
- 478-Hil'at giymek: Törenle bir göreve başlamak.
"Togruluk hil'atın ol vakt gıyesin
Has u âm harcıya togru deyesin YE.R.37.5"

"Malik Reyyan eşitir tanlar katı
Varın ana giydirin der hil'atı YZ.69.11"

479-Huyu alçak: Alçak gönüllü, mütevazî.

"Tüzin kılkı alçak bağırsak köğül KB.107" (Alçak gönüllü ve şefkatli...)

480-Hükmü yürüme: Emri geçmek, sözü edilmek.

"Ne dirisem hükmüm yürür elimde ferman dutaram YE.D.96"

481-Işkdan da'vi kılmak: Aşık olduğunu iddia etmek.

"Işkdan da'vi kılan kişi hiç anmaya hırs u heves YE.D.96.3"

482-Işk evine girmek: Aşık olmak.

"Işk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefa YE.D.2.1"

483-Işk kitabını okumak: Aşkına sadık olup, aşkın gereğini yapmak.

"Biz talib-i ilimlerüz işk kitabın okuruz YE.D.17.8"

484-Işk odına yanmak: Aşk yüzünden çile çekmek.

"Işk odına yan dirisen gönüllere gir dirisen YE.D.6.4"

İ

485-İçerisi aşsız dışarıısı esvapsız (içre aşsız taşra tonsuz):
Karnı aç, çıplak ve yoksul.

"Nen yılsığ budunka öze olurmadım içre aşsız taşra tonsuz yabız yablak budunda öze olurtum Kül.D.26"

(Zengin bir millet üzerine hakan oturmadım. Karnı aç, sırtı çıplak zavallı perişan bir millet üzerine hakan oldum.)

486-İçi dışı biré taşı teg içi) :Düşündüğü gibi davranan.

"Tişiniş taşı teg bolumaz içi KB.4513" (Kadının içi dışı gibi olmaz.)

487-İçi dışı kaynamak:Heyecanlanmak, arzu ve istekle coşmak.

"Göriceğiz aşıkları kaynar içim taşım benim YE.D.130.2"

488-İçini boşaltmak (karın urmak):Kederlerini sıkıntılarını söyleyip rahatlamak.

"Köğül hem karın urdı ötlep uzun KB.6338" (Öğütler vererek içini boşaltıp rahatladı.)

489-İçi yanmak: Acı duygularla dolmak.

"Bu Yunus'un yanar içi kamudan gönlüdür giçi YE.D.21.2"

490-İkbal kapısını açmak(açar kut kapug):Mevki veya saadet yolunda ilerlemeye başlamak.

"Tapug bulsa ötrü açar kut kapug KB.596" (...hizmet yerinde olursa ikbal kapılarını açar.)

491-İki bez kalmak: İnsanın mezara iki parçalı kefen bezi ile konması.

"Kalır dünya ülgü tegir iki böz KB.1238" (...dünya kalır onun kısmetine iki bez düşer.)

492-İki dilli : Birine başka diğere başka türlü konuşan.

"İki dillü ser-keş olmamak gerek CH.281"

493-İki eli kan içinde kalmak: Çok meşgul olmak.

"Bir elde dil-i sūhte bir elde mey-i nâb
Kaldı nideyin iki elüm kanlar içinde NBD.489.9"

494-İki kat olmak: Birinin önünde eğilip hürmet etmek.

"İki kat oldu tapu kıldı ana YZ.28.3"

495-İki yüzlü (yüzçi er):Bazen iyi bazen kötü olmak.

"İki yüzlüg erke sözüğ sözleme KB.1298" (İki yüzlü insana sözün söyleme)

"Kim ol yüzçi erse kişi yigi ol
Zamananı yirme kişisini yir AH.408, 409" (Zamanı yerme, insanını yer;kim iki yüzlü ise o itibar sahibidir.)

496-İklim ü şehri tutmak:Devlet kurmak, ülkelere baş olmak.

"Nicesi tutmaya iklim ü şehri HŞ.910"

497-İlacı zehir kılmak: İyi işleri bile kötü hale getirmek.

"Agu kılssa şeksiz sana ot emig KB.5522" (O, sana şüphesiz ilacı zehir kılar.)

498-İl kent tutmak: Bkz.İklim ü şehri tutmak.

"Yine bu kitab kör kamugka yarar
Meliklerke artuk ilig kend tutar KB.B34" (Yine bu kitap herkese yarar, melikler bu sayede fazla ülkeye hükmederler.)

499-İman getirmek: İnanmak.

"Kamu iman getirip oldu arı YZ.27.3"

- 500-İpe un sermek: Sudan bahanelerle işi çıkmaza sürmek, bir isteği kabul etmemek.
"İlleti illet bil urgana un koymuşlar. V.199"
- 501-İş hadden su baştan aştı:Altından kalkılamayacak bir duruma düştü, tahammül derecesini aştı.
"Kaçan iş hadden su başdan aştı HŞ.1090"
- 502-İşi Allah'a kalmak:Kimseden yardım alamayacak duruma düşmek.
"İşüm Allah'a kalubdur benüm ey tâze bahâr NBD.185.2"
- 503-İşin arasına girmek:Yardım amacıyla bir işi halletmeye çalışmak.
"Cihanda kim giriser bu işün arasına YE.D.67.9"
- 504-İşin elden çıkması:İşin halledilmeyecek duruma girmesi.
"Göñül bu kayguyı ko ki çıkup durur bu iş elden CH.2321"
- 505-İşini berkitmek (işini sağlama almak): İşini düzenli ve emin şekilde yapmak.
"Buşurduñ mini sen işiñ berkitip KB.794" (Beni kızdırdın, fakat kendini iyi korudun.)
- 506-İşin önünü sonunu düşünmek: Bir işe başlarken iyi hesap yapmak.
"Ol işiñ öñini soñını sakın AH.370" (O işin başını ve sonunu düşün.)
- 507-İşi pişirmek:İşi kolay yapılacak duruma getirmek.
"Bolur ötrü işler bütün hem bışığ KB.330" (Neticede işler sağlam olur ve olgunlaşır.)
"Kamu çig işini hep bunda bişür
Yol uzaktır yükünü bunda divşür YE.R.29.10"
- 508-İşten geçmek: Kendi işini bırakmak.
"Kendüyi sana viren dükeli işden geçer YE.D.44.8"
- 509-İt canlı: Büyük zahmetlere, yaralara dayanabilen.
"Nice it canlıyam devran içinde HŞ.4706"
- 510-ittiği hamur hayalîdir:Yaptığı işin hayalî olması.
"İtdüğün hamır hayalîdir. V.422"
- 511-İyi ad bırakmak: Çevrede iyi biri olarak tanınmak.
"Ajunda at edğü koğup bardı kör AH.240" (Bak, dünyada iyi ad bırakıp gitti.)

"Degül layık ki buradan dönevüz
Eyü adumuızı yavuz idevüz CH.1467"

512-(Birinini) izini izlemek:Sözünü tutmak, onun dediği şekilde davranmak.

"Aya dost biliglig izin izlegil AH.225" (Ey dost, bilgininin izini takip et.)

K

513-Kadeh sürmek:Mecliste sohbetin başlaması.

"Yine kadehler sürüldi esrük oldı bu cânımız YE.D.63.6"

514-Kafa dikmek:Kafasını kaldırmak, uyanmak

"Sehergeh gün 'adem dikdükde kafa CH.1429"

515-Kalbi kırılmak: Bkz.Gönlü kırılmak (Könül baş kılmak)

"Küçemez men emdi köñül kılma baş KB.3708" (Ben seni zorlamam, kalbin kırılmasın.)

516-Kalbini taş etmek: Merhametsiz olmak, acımasız.

"Kalbini taş itdi Allahum meger NBD.246.10"

517-Kalem çalmak: Yazmak.

"İşkıla çalındı kalem ışka yesirdürür 'alem YE.D.31.8"

518-Kalemi mürekkep damlatmak (kalemde kara tammak) :Değerli eserler yazmak.

"Kalemde kara tamsa altun kelir KB.2715" (Kalemde mürekkep damlarsa altın gelir.)

519-Kalem yürütmek: Fikrini yazıyla ifade etmek.

"Yaşı yetmeginçe yorımaz kılam KB.293" (Yaşı yetmeyince kalemler yürümez.)

520-Kalı kaçma kirmek: Vesveseli olmak.

"Kalı kaçaka kirme tutgıl özün
Kalı kaçasız bil uzatma sözün KB.27" (Nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut; onu nicesiz ve nasilsiz bil, sözünü uzatma.)

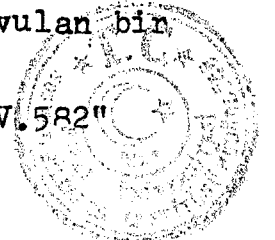
521-Kanadını kırmak: Yaralamak, yürüyemez hale getirmek.

"Kanadın def' eliyle kırmayasın HUR.366"

522-Kanı kurumak: Korkmak; korkudan hareketsiz kalmak.

"Sefer hûn-h^vârdur kanı kurıdur CH.3949"

- "Yakut olur saht-ü-kurur kanı 'akikün NBD.23.1"
- 523-Kanına girmek: Birini yaralamak, öldürmek.
 "Nice kez kanına girmişdür anuñ gamzen okı NBD.214.1"
 "Kulinam girme hanum kanuma gel HŞ.3074"
- 524-Kanına susamak: Kendi ölümünü istemek.
 "Kangı kanına susamış dirilür senünle kim NBD.326.8"
- 525-Kanını emmek (kanını sormak): İnsafsızca sömürmek.
 "Bakinsa üzer baş sorar öz kanı KB.655" (Beyler kafa tutanın başını koparır ve kanını emer.)
- 526-Kanını içmek: Birine, her kötülüğü yapabilecek derecede, kin ve nefret duymak
 "Tamurın teşer kör sorup kan içer KB.4099" (...damarını deler, kanını emer, içer.)
 "Egerçi 'ömr durur câm-ı gevher
 Şikeste yig andan çün kan içer CH.1149"
- 527-Kan yutmak: Derin ızdıraplara rağmen sakin görünmek.
 "Demâdem yaş dökerdi kan yudardı CH.1052"
- 528-Kapı açmak: Bir şeye başlamak üzere uygun ortam hazırlamak.
 "Kayu körk meniz birle açtı kapug KB.97" (Kimisi güzelliği ile kapıyı açtı.)
 "Gör imdi kim seni kime taparsın
 Kime kapu açıp kime yaparsın YE.R.3.5"
- 529-Kapı bağlamak: Kabul etmemek, ilişkiyi kesmek.
 "Kapı bağlamagıl bana be-yik-mûy CH.2605"
- 530-Kapıda kalmak: Dışarda bırakılmak.
 "Geçer iken Yunus şeş oldu dosta
 Ki kaldı kapuda andan içerü YE.D.23.5"
- 531-Kapıdan kovulunca bacadan inmek (düşmek): İnatla, ısrarla kendi dediğini yapmak; yüzsüzlük yaparak kovulan bir yerden ayrılmamak.
 "Öteki kapıdan kovarlarsa sen bacadan düş. V.582"
 "Olur ay ile avret bir yapudan
 Ki iner bacadan kovsan kapudan HS.6013"
- 532-Kapı gözetmek: Hizmet etmek.

- "Kapı gözet kapı ko dip gözetme
Ki devlet kapıdadır koma gitme YE.R.8.3"
- 533-Kapısına varmak: Hizmetinde bulunmak; yardım dilenmek.
"Ar değil mi duravuz tapusına
Ya varavuz biz anun kapusına YZ.6.6"
- 534-Kapısına yüz sürmek (kapı kuç):Hizmette istekli olmak;
yardım dilemek.
"Tapug kıl bayatka anıñ kapı kuç KB.1451" (Tanrı"ya
hizmet et, kapısına yüz sür.)
- 535-Kapı yapmak: Kabul etmemek
"Kime kapı yapıp kime açarsın YE.R.3.5"
"Yapılğay maña bu sınırdın kapug KB.4648" (ibadet kapı-
sı artık benim için kapanmış olacaktır.)
"Gözine virmez idi uyğuya yol
Ki nakş-ı yâra kapı yapmaya ol HS.4406"
- 536-Kapı çalmak: Bir araştırma için birinin kapısını çalmak.
"Takı kolsa cebr ü mukabel okı
Yine oklidis kapı yetrü tokı KB.4382" (...daha da is-
tersen cebir ve mukabele oku, bir de Oklidis'in kapısını
da iyice çal.)
- 537-Kararını almak: Kararını bozmak, huzursuz etmek.
"Zülfün hevası aldı karar ıla sabrumı CH.1400"
- 538-Kararı olmamak: Bir yerde duramamak, sabit bir düşüncesi
bulunmamak.
"Cihânun çün karârı yok bilürsin CH.1043"
- 539-Karayı ak üstüne düzmek: Yazı yazmak.Bkz.Ak üstüne kara
düzmek.
"Cün ışkun kitabını okudum tahsil itdüm
Ne hacet kim karayı ağ üstüne yazaram YE.D.33.4"
- 540-Kârı zararı bilmemek: Menfaatini düşünememek, hesaplama-
mamak.
"Bilürem kim degül bâzâr-gân ol
Ki hergiz bilmez sûd u ziyân ol CH.3389"
- 541-Karnı tok sırtı pek:Zengin ve huzurlu, varlıklı.
"Budun toğtı büğti yigü keğgüke KB3113" (Halkın karnı
tok ve sırtı pek oldu.)

"Ferah oldu bular kayguları yok
Eginleri bütün karınları tok YE.R.6.9"

542-Kaşı açılmak: Yüzü sevinmek.(yazılır kaşı)

"Sevinçlig bolur anda yazılır kaşı KB.813" (O sevin r,
kaşı açılır.)

543-Kaşıkla aş verip sapıyla göz çıkarmak:Yaptığı iyiliği başa
kaktmak; bir yandan iyilik yaparken bir yandan da kötülük
yapmak.

"Kaşuğile aş virüp sapuyile göz çıkarma. V.471"

544-Kaşını dökmek (kaşı gözü dökmek) :Öfkeli, kederli hal

"Kaşı közi tüğmiş açıtılmış yüzün KB.770" (Kaşını çatmış
ve yüzünü buruşturmuş idi.)

"Bu kün tüğme kaşın ay bilge büğü KB.191" (Ey bilge ha-
kim, bugün kaşını çatma!)

545-Kaşını gevşetmek (kaş yazuk tutmak) :Bkz.Kaşı açılmak

"Begi yarlığı bolsa edgü söze

Kuli köşli yükser yazar kaş köze KB.1809" (Bey onun
hakkında iyi sözler sarfederse, kulun gönlü açılır ve
yüzü güler.)

546-Katı yürekli: Bkz. Gönlü taş

"Yusuf eder ana ey katı yürek YZ.12.4"

547-Katran kabına bal koymak:Uygunsuz işe kalkışmak; bir işi
uygun olmayan yerde yapmak.

"Sakın katran kabına koyma balı

Ki nazük yerededür dostun visâli YE.R.31.4"

548-Kazdığı kuyuya düşmek: Başkaları için tasarlanan fenalık-
tan zarar görmek.

"Kime kim kuyu kaza kendü düşe YE.R.21.14"

549-Kendi ayağıyla gelmek: Bir emek harcanmadan elde edilen.

"Gehi devlet durur kim kişiye sayd

Gele gendü ayağıyla ola kayd CH.1551"

550-Kendinden gitmek:Suurunu kaybetmek.

"Alup yaşurdılar şirin gözinden

Ki gitmesün göricek kendüzinden HŞ.1241"

- 551-Kendine gitmek: Akılla, şuurla hareket etmek.
 "Akıl anıñ sözün çünkim işitdi
 Tefekkür eyleyüp kendüye gitdi YE.R.5.5"
- 552-Kendine yakın tutmak: Değer verip korumak; danışmak.
 "Yakın tuttum özke tapındurmadı. KB.634" (...seni dene-
 meden kendime yakın tuttum.)
- 553-Kendini duymak: Yaptıklarının farkına varmak.
 "Niçe yıl bir kişi gaybete uymuş
 Serencam akibet kendüyi duymuş YE.R.35.15"
- 554-Kendini küçük tutmak: Alçak gönüllü olmak.
 "Kiciglik anuk tut örün bolguka KB.552" (Saç ve sakalının
 ağarması için kendini küçük tut.)
- 555-Kendi söyleyip kendi dinlemek:Söylediklerinden kimsenin
 faydalanmaması, dediklerine kimsenin aldirmaması.
 "Ben söylerem ben dinlerem kimse bilmez dilüm benüm
 YE.D.129.6"
- 556-Kendi yediğini kendiden sakınmak:Çok fazla cimri olmak.
 "Diyem sana bahilün neyidügin
 Sakınur kendüden kendü yidügin YE.D.21.15"
- 557-Kendiyi dirhem dirhem satmak: Nazlanmak, kendini değerli
 göstermek.
 "Garazu bu ki sata kendüyi dirhem dirhem NBD.360.6"
- 558-Kervan gitti yükü yabanda kaldı: Fırsatı kaçırdı; iyi bir
 iş için imkan doğmasına rağmen bundan yararlanamadı.
 "Üçyüz altmış tamarun uykuladı
 Gidüp kervan yükün yabanda kaldı YE.R.34.4"
- 559-Keskin gözlü: Bkz.Gözü, gönlü keskin (yiti közlüg er)
 "Negü tir eşitgil yiti közlüg er KB.1133" (Keskin göz-
 lü insan ne der dinle.)
- 560-Kıldan ince kılıçtan keskin: Aşılması çok zor olan yer
 veya iş; sırat köprüsü.
 "Kılıçta yitigrek bularnıñ tili
 Yana kilda yinçke bu hatır yolu KB.4393" (Bunların
 dili kılıçtan daha keskindir ve kalplerinin yolu kil-
 dan daha incedir.)

561-Kılıca el vurmak: Güçle halletmeye kalkışmak.

"El ur tığa ki 'âlem leşkeri'ndür HS.3486"

562-Kılıcı kan damlatmak: Güçlü olmak, savaşta düşmanları alt edebilmek.

"Kılıç kan tamuzsa begi il alır. KB.2715" (...kılıcı kan damlatırsa beyi il alın.)

563-Kılıcın tuzunu tatmak: Kılıçla yaralanmak.

"Kim can dudağıdır dadan anun kılınıcı tuzunu YE.D.196.9"

564-Kılıç bıçak olmak:Düşman olmak.

"Ki ol gamzeler bizüm ile kılıç bıçak degül NBD.349.9"

565-Kılıç dartmak: Kılıç tutmak.

"Dartmış kudret kılıcın çalmış nefsin boynunu YE.D.164.4"

566-Kılıç kında çıkmamak: Savaşmamak.

"Kayu beg er atını sewindürmese

Kılıç kında çıkmaz anında basa KB.2138" (Hangi bey askerini memnun etmezse kılıç da kınından çıkmaz.)

567-Kılıçla almak: Zorla bir ülkeyi fethetmek; bir şeyi güçle almak.

"Kılıç birle alsa bolur terk ilig KB.2425" (...kılıçla alsa tekrar elden çıkar.)

568-Kılıçtan keskin (iti) kıldan ince yol:Bkz.Kıldan ince kılıçtan keskin.

"Kılıçtan iti kıldan incedür yol

Yürinmez zulmet-i zanda ne şek ol HS.6627"

569-Kılıçtan keskin dil: Çok etkili ve hükmedici söz söyleyen.

Kılıçta yitigrek bularnıñ tili KB.4393" (...bunların dili kılıçtan keskindir.)

570-Kılıç tutmak: Savaşçı , savaşmak.

"Vezir bir ikinci sü başlar 'âlem

Birisi kılıç tuttu biri kalem KB.2418" (Biri vezir ikincisi komutan; biri kılıç tutar, biri kalem.)

571-Kılı kıldan seçmek: Dikkatli ve becerikli olmak.

"Seçerse kılı kıldan her bir âgâh

Kılı yüz yüz yarar dikkatde ol şah HS.613"

- 572-Kılı kırk yarmak: Bir işi ince ayrıntılarına kadar düşünmek, çok dikkatli davranmak.
 "Bir kılı kırk yardılar birin yol gösterdiler YE.D.98.3"
 "Velikin incelikde kılı kırk yarar HUR.630"
- 573-Kılı yüz yarmak: Bkz.Kılı kırk yarmak.
 "Zihf peyk-i revân kim yüz yarup kıl
 İki dilden kılur bin kâil ile kıl HS.5030"
 "Kılı yüz yüz yarar dikkatde ol şah HS.613"
- 574-Kıl kıl kulak olmak: Büyük dikkatle dinlemek.
 "Kulağ olmuş idi endâmı kıl kıl
 Nedür bilmezdi bir kılca bu kâbil HS.4330"
- 575-Kıl ü kâl : Dedi kodu
 "Ne kim bir kuru kıl ü kâl ola CH.2163"
- 576-Kıl yarmak: Bkz.Kılı kıldan seçmek.
 "Dehânı kıl yaruben her su'âle virdi cevâb NBD.306.5"
 "Velikin incelikde kıl yararsın HŞ.1408"
- 577-Kıyameti koparmak: Aşırı derecede bağırıp çağırmak.
 "Kopardı 'ışk ehline kıyamet CH.505"
- 578-Kız oğlan: Kızlığı gitmemiş, bakire.
 "Kız oğlansın u atay şâh Kayser CH.2492"
- 579-Kibir elbisesi giymek: Kibirlenmek.
 "Tekebbür libasın kedip tap salın AH.277" (Kibir elbisesini giydin ise derhal çıkar.)
- 580-Kilim giymek: Fakirleşmek.
 "Kilim giydi kuşak eyledi otu
 Yohsul oldu binevâ oldu katı YZ.82.6"
- 581-Kille güneşi örtmek: Bilinen gerçekleri gizlemeye, saptılmaya çalışmak.
 "Çü Şavûr ahladı kim var hicâbı
 Diler k'örte gil ile âftâbı HS.1387"
- 582-Kimsenin yatar itini kaldırmamak: Kimseye hiç bir zararı olmamak.
 "Ben gedâ bir kimsenün yatar itin kaldurmadum
 Yâr ışiginde olan agyâra ne itdüm ne eyledüm NBD.373.9"

- 583-Kişi gönlünü ısıtmak: Başkalarını sevindirmek.
 "İsütür kişi köğlin alçak kişi KB.2295" (Alçak gönüllü insanların gönlünü ısıtır.)
- 584-Kişiyi yükseltmek(kişiyi yoklatmak) :Birinin itibarını artırmak.
 "Yorık utru ursa kişiyi yoklatur KB.175" (Dil fasih olursa insanı yükseltir.)
- 585-Kitaba sığmamak: Tarifli uzun olmak, söylenecek sözün çok olması.
 "Bu bir acâyib sırdur ilme kitaba sığmaz YE.D.61.10"
- 586-Kitabı bezemek: Faydalı bilgiler yazmak.
 "Bezedim kitabı nevadur sözün AH.78" (Kitabı nâdir sözler ile süsledim.)
 "Şahım medhi birle bezeyin kitab AH.43" (Kitabı şahımın medhi ile süsleyeyim.)
- 587-Kitap koşmak: Kitap yazmak.
 "Kitabı koşupan tükel kılğanı KB.58" (Kitabı yazarak bitirdim.)
- 588-Kitaptan ötmek: Bir kitaba dayalı olarak faydalı konuşmak.
 "Andan haber vir bana hâ kitaptan ötersin YE.D.36.10"
- 589-Kocakarı dünya (kılık kurtka ajun) : Vefasız dünya.
 "Bu irsel yayıg kılık kurtka ajun KB.399" (Bu koca-karı dünya vefasızdır.)
- 590-Kokusuz renksiz olmak: Çekici yönü olmamak.
 "Ki bende ne koku ne renk kodu CH.657"
- 591-Koşuk düzmek: Şiir söylemek.
 "Bu Türkçe koşuklar tüzettim saña KB.B75"
- 592-Kökçin sakal: Orta yaşlı, sakalına kır düşümüş.
 "Başından keçürmiş bu kökçin sakal KB.667" (...başından geçirmiş bu kökçin sakal...)
- 593-Kökünü kazmak (kökün üzme) :Sonunu getirmek.
 "Ecel can tirer kör üzer bu kökün KB.5383" (Bak, ecel can derer ve senin bu kökünün kazar.)
 "Kökünü kaz yabana at fâriğ otur ey gam-güzâr YE.D.29.7"

"'Adavet kökünü kazıp sen köçür AH.338" (Düşmanlık kökünü kazıp sen ortadan kaldır.)

594-Kulağı delik:Çevresinde söylenenleri duyan, ona dikkat eden.

"Kulakı sak erse ögi bilgi kiğ KB.2482" (Kulağı delik, akli ve bilgisi geniş...)

595-Kulağı gözü keskin tutmak: Bkz.Gözü kulağı keskin.

"Kulak köz yiti tutsa aşru körü KB.4040" (İşine iyice dikkat ederek gözü ve kulağı tetikte bulunmalıdır.)

596-Kulağına girmek: Bir söze aldirmek.

"Ben yüz bir yıl söyler isem sözüm kulağına girmez. YE.D.56.11"

597-Kulak tutmak: Dinlemek.

"Ayayın men ağı kulak tut mağa AH.266" (Bana kulak ver, onu söyleyeyim.)

"Kişi algu erse kulak tut mağa KB.4490" (Evlenmek istersen bana kulak ver.)

"Nevâ-yı ergârûna dutiban gûş CH.560"

"Uykudan uyanıp tut sözüme gûş YE.R.30.14"

"İmdi dinlen sözüme tutun kulak YZ.5.1"

598-Kuşağı berk: İşi düzgün, varlıklı.

"Kimi ulu kimi kiçi key kuşağı berkler yatur YE.D.50.1"

599-Kurt koyuna selam ve hizmet eder: Birbirine zıt ve düşman olanlar birlikte barış içinde yaşar.

"Cihan ağılın ideli tapuğ yurt

Selam ü hidmet ider koyuna kurt HŞ.925"

600-Kurtla koyunu barıştırmak: Düşman veya birbirine zıt olanları bir arada tutmak.

"Koyun u kurt bir yirde olurdu CH.4194"

601-Kurt ile kuzuyu katıp yürütmek:Bkz.Kurt ile kuzuyu barıştırmak.

"Kuzı birle katlıp yorıdı böri KB.1040"

602-Kurt ile koyunu aynı yerden sulamak:Bkz.Kurtla koyunu barıştırmak.

Böri koy bile suvladı ol ödün KB.449" (Kurt ile koyun

aynı yerden su içti.)

"Su içdi bir susakdan kurd u koyun HUR.1010"

603-Kurt ile kuzu eşit olmak: İyi ile kötüyü eşit tutmak.

"Böri toklı birle kozi boldı teğ KB.3096" (Kurt ile kuzu eşit oldu.)

604-Kuru zahmet: Boşuna emek.

"Harislik tek erke kurug zahmet ol AH.304" (Harislik insan için sadece boş bir zahmettir.)

605-Kuşak bağlamak: Bir şeye başlamak; bir şeyi iş edinmek.

"Ajunka badı kör tükel kut kuru KB.461" (Bak, dünyaya tam bir saadet kuşağı bağladı.)

606-Kuş gibi uçmak: Bir şeyin aniden kaybolması.

"Diregsiz keçer baht ya kuş teg uçar AH.224" (Durmadan geçer veya kuş gibi uçar.)

607-(Birine) kuyu kazmak: Başkalarına kötülük yapmayı tasarlamak, onlara tuzak hazırlamak.

"Önümce kuyu kazanı Hakk tahtına ağdursun anı YE.D.8.3"

608-Külahlı havaya atmak: Çok sevinmek.

"Her seher taht-ı sa'âdetde göricek tapuñı
Sevinüp göke atar mihr safâdan külehi NBD.101.5"

609-Külünü göğe savurmak: Elden bırakmak, cömertce harcamak.

"Yak külünü savur göğe ben enel-hak oldum ahi YE.D.204.
1" "Külüm göğe savurma igen iy yâr HS.4715"

610-Laf vurmak: Biri için dokunaklı konuşmak; bahsetmek.

"Çü 'âlem 'ayn-i 'adlünden urur laf HŞ.714"

M

611-Makam tutmak: Bir şeyi iş edinmek; bir mevkiye uzun süre kalmak.

"Göñlümüz içinde dutmışdur anun 'ışkı makâm CH.4072"

612-Malını dökmek: Cömertçe harcamak.

"Kimesne malını dökmez 'ivazsuz CH.2475"

613-Malı yel olmak: Yok olmak, malı aniden bitmek.

"Kara borçı boldı neni boldı yil KB.2097" (Avâm içkiye mübtelâ oldu, malı yel oldu.)

- 614-Mal toplamak(tawar tirmek) : Zengin olmaya çalışmak.
 "Elig kısa tuttum tawar tirmedim KB.6097" (Elimi kısa tuttum, mal toplamadım.)
- 615-Mat etmek: Yenmek, teslim almak.
 "İder ol bir ruḥ-ıla bin şehi mât CH.905"
- 616-Meydahdan sürmek: Kovmak, yer vermemek, alt etmek.
 "'Işka münkir âdemi bu meydandan sürmişler YE.D.46.3"
- 617-Meydan istemek:Başkalarına karşı durmak; üstünlüğünü göstermek için başkasıyla karşılaşmaya kalkışmak.
 "Yunus sen burda meydan isteme
 Meydan içinde merdaneler var YE.D.44.5"
- 618-Milletini içten ve dıştan kendisine ısındırmak: İyi idaresiyle kendisini millete sevdirmek.
 "Köğül kodkı tuttı tilin söz süçig
 Buḍunug isitti taşig hem içig KB.696" (Alçak gönüllü ve tatlı dilli idi, milletini içten ve dıştan kendisine ısındırdı.)
- 619-Mülkü sıkı (berk) tutmak:Mala önem vermek;ülkeyi yönetmek.
 "Yana berk bu mülkni tutuglı kişi KB.B40" (Memleketi kuvvetle elinde tutan kimse...)
- 620-Nazım düzmek: Siir yazmak.
 "Nazm düzdüm bu sözü dün ü günü YZ.4.8"
- 621-Ne et köyüne ne şiş yana: Ne kendine ne de başkasına veya iki taraftan hiç birine zarar vermemek.
 "Gözetgil itidâl ile mıyâne
 Ki ne et köyine ne şiş yana HŞ.4142"
- 622-Nefs divanına yazılmak: Nefsine önem verenler arasında olmak.
 "Sakinçil kim bulardan olmayasın
 Ki nefis divanına yazılmayasın YE.R.3.9"
- 623-Nefsin boynunu koparmak: Nefsine göre hareket etmemek.
 Hava boynı biçgil et özke öçün KB.1375" (...vücuddan öcünü al, nefsin boynunu kopar.)
- 624-Ne iversin şeker suya mı düştü? V.441:Acele etmek için bir sebep yok. -

625-Nimet dökmek:Başkalarına yedirmek, cömertçe ikramda bulunmak.

"Nimet döker yedirir ol kamuya YZ.91.4"

626-Nöbet tuğı vurmak: Sırası gelmek.

"Bulıt kökredi urdı nevbet tuğı KB.86" (Gök gürlledi, nöbet davulunu vurdu.)

O , Ö

627-Oğlan oyuncağı olmak: Küçüklerin bile kendisiyle eğlendiği, kolay aldatılan biri olmak.

"Niçün oğlan oyuncağı idersin
Necâti böyle midür 'ışk-bâzı NBD.545.11"

628-Oğlunu kızını dökmek: En değerli şeylere bile can korkusuyla aldirmamak.

"Sınıkdı cümlesi girü kayıkma
Döker oğlın kızın ardına bakmaz YE.R.5.13"

629-Omuzlarına ağır yük yüklenmek (ulug yük boyunka yüdmek): Zor bir görevi üstlenmek.

"Ulug yük boyunka yüdürdi ilig KB.1437" (Hükümdarın omuzlarına ağır yük yüklenmiştir.)

630-Ortaya atmak:Dillere düşürüp alay konusu ettirmek.

"Kasdı budur ki ata beni ortaya göñül NBD.347.10"

631-Ot bitmemek: Hiç bir işe yaramamak; emeğe rağmen bir fayda sağlamamak.

"Nereye kim varam ot bitmez anda
Çü naktoldu kime dert yetmez anda YE.R.14.4"

632-Otu kuşak eylemek:Bkz.Kilim giymek.

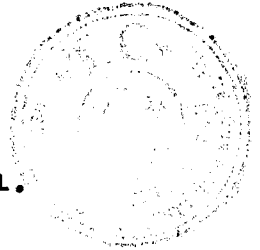
"Kilim giydi kuşak eyledi otu
Yohsul oldu binevâ oldu katı YZ.82.6"

633-Oturuş duruş (oldrug turug) :Davranış âdâbı.

"Kapugda ite tursa oldrug turug
Tüzülse orun kalmasa bir kurug KB.2547" (Kapıda oturacak ve duracak yerleri daima nizam altında bulundurmalı ve öyle tertip etmeli ki hiç kimse açıkta kalmasın.)

634-Ödlek yükünü yüklenmek:Hayatın zorluklarına göğüs germek.

"Esen bar mu erki et öz inçlikin

"Esen barmu erki et öz inçlikin
Negü teg yüder erki öğlek yükin KB.3198" (Vücudun sağ
ve sıhhatte midir; devran yükünü acaba nasıl yükleni-
yor.)

635-Ödüne günü değmek (öğine küni tegmek) :Çok kıskanmak,
haset etmek.

"Tokuz oguz meniğ buğunum erti teğri yir bulgakın üçün
öğine küni tegdük üçün yağı boldı. Bil.D.29.30"
(Dokuz Oğuzlar benim milletimden idi. Gök ile yer karış-
tığı için, ödlerine günü değdiği için düşman oldular.)

636-Ökü z balık e ylenmeden: Dünyanın yaratılışından önce.

"Yere bünyad urulmadın Âdem dünyeye gelmedin
Ökü z balık e ylenmedin ben ezeli andayıdum YE.D.92.11"

637-Öldüğü yetmeyip koz ağacından ceviz istemek: Kurtulduğı
yetmiyormuş gibi daha iyi şartlar istemek.

"Öldüğü yetmez koz ağacından tabut ister. V.190"

638-Ölü toprağı:İnsanı uyutan toprak,

"İşidilür ki uğrular giricek bir eve dünle
Ölü toprağı nı saçup uyudurlarmış insanı NBD.140.6"

639-Ömr ekinini biçmek: Hayat sürmek

"Kamer göstermiş idi dâs-ı zerrin
Ki biçdüm hâzır olun ömr ekinün HŞ.1523"

640-Ömrünü eskitmek: Yaşlanmak.

"Her dem yeni dirlikdedür hergiz ömrin eskitmeye YE.D.
3.6"

641-Ömrü yele vermek:Ömrünü boşa geçirmek, değerlendirememek.

"Çü ömri kibrile yile viresin YE.D.11.2"

"Anı nûş eyle virme ömri bâda CH.482"

642-Ömrü yel üstüne kurmak:Beyhude yaşamak; hayatı dayanak-
sız olmak.

"Esâs-ı 'ömri yil üstüne urmak
Anuğ haymesini su üzre kurmak CH.4714"

643-Ömür kadehi dolmak:Ömrü bitmek.

"Ecel geldi va'de irdi bu ömrüm kadehi doldu YE.D.98.9"

644-Önden sona: Her zaman; ardı sıra, peşpeşe

"Sabreden hayra erer önden sona YZ.36.2"

"Uçup biri birke yorır öñ sođa AH.14" (Birbirine uyup birbirinin ardı sıra giderler.)

645-Öne geçmek: Liderlik, önderlik yapmak.

"Kişi başlasa yolka öndün keçip KB.2485" (...öne geçip insanlara yol göstermek için...)

646- (Birinin) önüne baş koymak: Teslim olmak, ona bağlı olduğunu belirtmek.)

"Didi mihrâb öninde koyup baş CH.1023"

647-Önünü sonunu düşünmek (öñin sonın sanışmak): Bir işi önceden iyi hesabetmek.

"Bu ahvâli anun ile tanışam

Olacađun öñin sonın sanışam HŞ.1465"

648-Özünü götürmek: Ortadan kaybolmak.

"Yağı boynı egdi kötürdi özin KB.101" (Düşman boyun eğdi, ortadan kaboldu.)

649-Özünü oda (ateşe) atmak: Tehlikeli bir işe kalkışmak, kendini beyhude feda etmek.

"Özüğ otka atma bu dünya için KB.1284" (Bu dünya için kendini ateşe atma.)

650-Özünü saklamak: Temkinli davranmak, benlik duygusunu gizlemek.

"Küdeşdi neğin ked öziğ sakladı

Tapındı kayırça kıyık kılmadı KB.1723" (Hükümdarın malını iyi idare etti, kendi çıkarını düşünmedi; hizmette eğri-lik göstermedi.)

651-Özünü tutmak: Kendine hakim olmak.

"Kalı kançaka kırme tutgıl özüğ KB.27" (Niçe ve nasılı olduğuna karışma, kendini tut.)

P

652-Para kulu olmak (yarmak kulu) : Menfaat peşinde koşmak, mala çok değer vermek.

"Kişi barça yarmak kulu beldılar KB.6476" (İnsanların hepsi para kulu oldu.)

653-Parmağı ağızda kalmak:Şaşmak, hayret etmek.

"Ağızda kala idi barmak nite ki Hâtem HS.675"

"Kalur parmağum ağızda gören dimez ki canlıdur NBD.188.3"

654-Parmağını ısırmak: Bkz.Parmağı ağızda kalmak.

"Barmağın ağızda tutmuş ısırır YZ.51.10"

"Ki barmak ısırır görse anı Rıdvan CH.2430"

655-Pâyına baş vurmak: Bkz. Eşiğine baş vurmak.

"Ne şeh kim pâyına urmaz ser anuğ HS.637"

656-Paslı gönül: Sevgisiz, acımasız.

"Bu paslu gönlümü açup safa kıl CH.7"

657-Perdeyi yüzünden götürmek:Yüzünü açmak, açığa çıkmak.

"Nikab kötrür ajun birer yüz açar AH.221" (Dünya bazan peçesini kaldırır ve yüz açar.)

"Dilersen gaybeti ben bildüreyin

Şakavet perdesini kaldurayın YE.R.34.6"

658-Perdeyi yırtmak: Gizli bir şeyi açığa çıkarmak.

"Yazuklarımız dartıla anca perdeler yırtıla YE.D.5.11"

"Ki râzuğ eyledüğ gün gibi rûşen

Nice kim subh yırtduğ perdesin sen CH.3404"

R

659-Rızkını taştan çıkarmak:Bkz.Ekmeğini taştan çıkarmak.

"Ey Necâtf lâle gibi rızkını taştan çıkar NBD.267.10"

660-Rüya gibi geçmek:Farkedilmeyecek derecede çabuk geçmek.

"Tayanma tirigligke tüş teg keçer KB.1332" (Hayata inanma rüya gibi geçer.)

661-Rûzigar uğramamak: Zamani geçmemek.

"Niçeler eydür Yunus'a çün kocaldın 'ışkı kogil

Rûzigar uğramaz 'ışka 'ışkun ne ay u yıllı var YE.D.19.5"

S , S

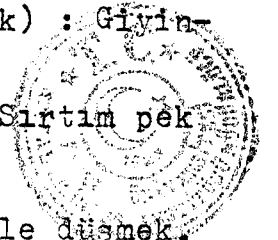
662-Saadet kuşağını bağlamak (kut kurı ba-) :Mutlu bir hayat sürmeğe başlamak.

"Sen emdi özünke kutun kur badıq KB.1917" (sen şimdi saadet kuşağını bağladın.)

- 663-Sabaha kadar yıldız saymak:Hiç uyumadan sabahı etmek.
"Yılduz sayar sabaha degin çeşm-i dür-feşân NBD.43.4"
- 664-Sabr u karârı gitmek: Bkz.Kararı gitmek.
"Gider bu sabr u karârum dost öğüme düşe gelür YE.D.52.
2"
- 665-Saçının bir kılına değişmemek:Karşılığında ne verilirse
verilsin değiştirilmeyecek kadar değerli tutmak.
"Saçunuğ bir kılın virmez Hitâ'ya CH.4539"
- 666-Saçını süpürge etmek:Bir kadının birisi için fedakârlıkla
çalışması.
"İdeydüm sısem anda kılca sevgü
Saçum süpürge vü elüm kösegü HŞ.5130"
- 667-Saçını çözüp yaşın yaşın ağlamak: Matem tutup ağlamak.
"Saçun çözüp benüm için yaşın yaşın ağlar mısın? "YE.D.
153.2"
- 668-Saçı sakalı ağarmak (örün boldı saç sakal) : Yaşlanmak.
"Örün boldı erse kara saç sakal KB.1103" (Kara saç ve
sakal ağarınca..)
- 669-Sağı solu farketmemek:Bir şey bilmemek, cahil olmak.
"Hudâ bir kavme uğratdı yolunu
Ki sağdan fark idemezler solunu HS.593"
- 670-Sağınçtan geçmek: Umudu, arzuyu bırakmak.
"Geçtüğ bitmez sağınçtan gümanı yağmaya virdük YE.D.75.5"
- 671-Sakalı değirmende ağartmak: Hayatı boşuna geçirmek, yaşa-
dıklarından ibret alamamak.
"Sözün onat söyle sakalun değirmende mi ağartdun. V.566"
- 672-(Birinin) sakalını tutmak: Birisini kendine bağlı kılmak;
onu ele geçirmek.
"Töküp id saw altun sunup tut sakal KB.4277" (...altın
dök ve onların sakalını eline al.)
- 673-Sayıya gelmek: Sayılabilmek.
"Siziksiz bir ök sen ay meğgü açu
Katılmaz karılmaz sakışka saçu KB.10" (Sen şüphesiz
birsin ey sonsuz Tanrı, istisna sayıya gelmez.)
"Samar mu ediz kum uşak taş sanı AH.60" (Sahradaki kum
ve ufak taşlar sayıya gelir mi?)

- 674-Sen ben demek:İnsanları ayırmak, kendi çıkarını düşünmek.
"Yunus eydür bu ışk geldi ölmüş canum diri kaldı
Sen ben demek benden kaldı göriceğez dervişleri YE.D.
209.6"
- 675-Sıcak yüzlü: Cana yakın, sevecen.
"İsig yüzlüg ol kör kamugka sewüg KB.1854" (Sıcak yüzlü
herkes için sevimlidir.)
- 676-Sığınacak yeri olmamak(kurtulgu yeri yok) : Bir dayanağı,
güvendiği veya evi olmamak.
"Kurtulgu yirim yok yitürdim bilig KB.1154" (...sığı-
nacak yerim yok, artık bir şey bilmiyorum.)
- 677-Sıkı düğümler çözmek: Zor işleri başarmak.
"Azıglıg eren berk tügünler yazar KB.283" (Cesur insan
sıkı düğümler çözer.)
- 678-Sır perdesini açmak:Sırlarını açığa vurmak.
"Bunu diyiben açdı perde-i râz CH.2328"
- 679-Sırrını açmak: Sırlarını söylemek.
"Bir zaman ağlar ol kabri koçar
Gönlündeki sırrını söyler açar YZ.24.12"
- 680-Sırrını dile vermek: Sırlarını başkalarına anlatmak.
"Can râzını can bile can virmez râzın dile YE.D.26.7"
- 681-Sırtında taşımak (eginke yüd-) :Biri için büyük fedakâr-
lıklarda bulunmak.
"Apan bulsa men bir cefalıg akı er
Eginke yüdeyi közümke urayı KB.6569" (Eğer bir vefalı
cömert er bulursam onu sırtımda taşıyayım, gözüme
süreyim.)
- 682-Sırtı pek karnı tok(egin bütti bogzu boldı tok) : Giyin-
miş ve tok olan insan, varlıklı.
"Egin bütti bogzum yime boldı tok KB.3797" (Sırtım pek
karnım da tok oldu.)
- 683-Sinek üşmek: Sinekleri üstünden kovamayacak hale düşmek.
"Niçe tahta binenler yire düşdi
Niçe benin diyene sişek üşdi YE.R.7.11"

684-Sineyi soğutmak: Bir sıkıntıdan kurtulmak, rahatlamak.

"Yüzi ıssum sovutsun sinemi dir

Komasın düşmenüme kinemi dir HŞ.2183"

685-Sisleri dağıtmak (dumanı gidermek) :Karışıklığı gidermek, işleri yoluna koymak.

"Anıq tutsa il kün kiterse tuman KB.285" (...o, bunlarla eli günü idare eder ve sisleri dağıtır.)

686-Söz çatmak: Siir gibi güzel sözler söylemek.

"Yunus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar YE.D.92.1"

687-Sözden hisse kapmak: Konuşulanlardan faydalanabilmek.

"Bu sözden kötürgil özünke ülüg KB.1457" (...bu sözden kendine hisse kap.)

688-Sözden söze girmek:Değişik konulara dair konuşmak.

"Girüp sözden söze keşf iderek râz HŞ.5107"

689-Söz düşürmek (sözü yirinçe tüşür-) : Yeri ve zamanında uygun konuşmak.

"Bu ay toldı aydı söz asğı ulug

Yirinçe tüşürse beğütür kulug KB1001" (Bu sözün faydası büyüktür, insan yerinde konuşursa büyür.)

690-Söze girmek: Söze başlamak.

"Tanrı adın anıben girem söze YZ.3.1"

691-Söze inci dökmek: Nükteli konuşmak.

"Söze dür dökse ol la'l-i güher-bâr HS.642"

692-Söze temel vurmak:Konuşmaya başlamak için hazırlık yapmak, takdim mahiyetinde konuşmak.

"Sözün sözledi sözke ul tüp urup KB.506" (Söze münasip giriş yaparak meseleden bahsetti.)

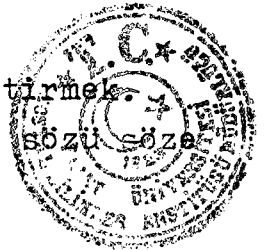
"Biligdin urur men sözümke ula AH.81" (Bilgiden sözüme temel atarım.)

693-Söze tuz katmak: Sözü güzel bir nükteyle pekiştirmek.

"Bu şair sözi sözke kattı tuzı KB.711" (Sair sözü söze tuz katmıştır.)

694-Söze yol açmak: Bkz.Söze temel vurmak.

"Bitig me bitiyin açıp söz yolu KB.3895" (...söze yol açıp mektup da yazayım.)

- 695-Sözü açivermek: Bir şeyden bahsetmeye başlamak.
"Aça birdi sözüm yorıttı tilig KB.387" (...dilimi açtı ve bana konuşma imkanı verdi.)
- 696-Sözü birinin adıyla bağlama: Her sözün başında veya sonunda birinden bahsetmek.
"Kimi sewse ermiş köñül arzulap
Tilin sözde atı yorır söz ulap KB.3478" (Gönül arzulayarak kimi severse her sözü onun adıyla bağlarmış.)
- 697-Sözü dağıtmak: Değişik konulardan bahsetmek.
"Yana yangıl emdi negü söz tağıttın KB.6557" (...sadede gelelim, sözü niye dağıttın?)
- 698-Sözü dili boş:Boş boğazlık, fazla ve lüzumsuz konuşmak.
"Telim başnı yidi bu söz til boşı AH.138"
(Boş-boğazlık ve ağız gevşekliği çok başları yedi.)
- 699-Sözü dilinde olmak:Açık sözlü, düşündüğünü söyleyen; birinden çok söz etmek.
"Nelük malca munça suk ol bu özün
Könülde gamın ol tilinde sözüñ AH.429" (Nefsin mala karşı neden bu kadar harristir? Gönülde gamın ve dilinde sözün hep odur.)
- 700-Sözü doğru tutmak (sözü çin tut-):Sözün doğru olduğunu kabul etmek.
Bu sözni bütün çin tutar düşmanı AH.58" (Bu sözün doğru luğunu düşmanları da kabul eder.)
- 701-Sözü inşa etmek: Konuşmak.
"Alâ-l-fevr eyledi bu sözi inşâ CH.2309"
- 702-Sözü kâr etmek: Tesirli söz söylemek.
"Bu söz ol resme kıldı Hüsrev'e kâr HŞ.1084"
- 703-Sözü kesmek: Susmak, konuşmasını bitirmek.
"Telim beg keçürdi kesilmez sözi KB.404" (O çok beyi göçürttü, hiç susmak bilmez.)
"Etti kanı Yusuf'um kesin sözü YZ.16.7"
"Bu sözni eşitgil sözüñ munda üz KB.153" (Bu sözü ışıit ve sesini kes.)
- 704-Sözü misk gibi kokmak:Güzel ve hoş giden söz söylemek.
"Köni sözledin söz yıpar burdı kin KB.1937" (Doğru söy-

ledin, sözün misk gibi koktu.)

705-Sözünü iki etmemek: Bir şeyi isteyince ikinci defa söylemeye fırsat vermeden denileni yapmak.

"Özümi nice tuta bilmez idi

Sözümün birin iki kılmaz idi HUR.379"

706-Sözünü kırmak (sabın sımak) :Hatırını kırmak; isteğini kabul etmemek.

"Tabgaç kaganda bedizçi kelürtüm meniğ sabımlıq sımadı tabgaç kaganıq içreki bedizçig ittı Kül.G.11, 12"

(Çin hakanından nakışçı getirttim. Benim sözümü kırmadı. Çin hakanı has nakışçısını gönderdi.)

707-Sözü örtmek: Gizlemek.

"Budun hali açgıl mağa örtme söz KB.3099" (Bana halkın vaziyetini anlat, gizleme.)

708-Sözü pişirmek: Sözü düşünerek ve zamanında söylemek.

"Sözi bişirüp diyenün işini sağ ide bir söz YE.D.55.1"

"Bışıglıq tilese bışurgu sözüg KB.4036" (Olgun olmasını istersen sözü pişirmelisin.)

709-Sözü sınımak: Bkz.Sözünü kırmak.

"Nicesi olısar bu iş müyesser

Çü sultan sözi sındı oldu ebter YE.R.16.14"

710-Sözü söze katmak(sözüg sözke tizdim): Peş peşe konuşmak, sözlerini sürdürmek.

"Sözüg sözke tizdim şaşurıum ura KB.6616" (Sözü söze katarak dizip sıraladım.)

711-Sözü tartmak(sözü tenle-):Bkz.Sösü pişirmek.

"Kılınçı onay bolsa tenler söz ök KB.2440" (Sözleri tartan insanın işi çok temiz olur.)

712-Sözü tatsız gelmek: Uygunuz söz söylemek, sözden hoşlanmamak" Bilgisizke hak söz tatıgsız erür AH.109" (Bilgisize doğru söz tatsız gelir.)

713-Sözü ucuz tutmak: Söze değer vermemek.

"Bügüler sözünü uçuz tutmagıl KB.4177" (Hakimlerin sözüne itibar etmek gerekir.)

714-Sözü uzatmak: Fazla konuşmak

"Teslimün ucını dutup hiç sözi uzatmayalar YE.D.37.7"

"Kalı kançasız bil uzatma sözü KB.27" (...onu nicesiz ve nasılsız bil, sözünü uzatma.)

715-Sözü yabana söylemek: Sözü orada bulunanlara dair olmamak.

"Anuñ için söyledügi sözleri yabanadur NBD.182.6"

716-Sözü yayıldı:Ünü yayılmak, sözü edilmek.

"Ümeg edüğü tutsa yağıldı sözi KB.496" (Misafire iyi muamele edenin şöhreti yayılır.)

717-Sözü yemek: Benimsemek, kabul etmek.

"Büğü sözlerin bulsa aş teg yigü KB.2424" (Hakimlerin sözünü bulunca yemek gibi yemelidir.)

718-Sözü yürümek:Sözü geçmek, sözüne uyulmak.

"Takı bir yorık bolsa ilde sözü KB.4702" (...biri de memlekette sözü geçen bir adam olmaktadır.)

719-Suret nakşı yıkılmak: Ölmek, öldükten sonra çürümeye başlamak.

"Kogıl kibri vefâ sana ne kıla

Vay ol gün kim suret nakşı yıkıla YE.R.8.8"

720-Su üstüne nakş vurmak:Çok becerikli olmak, zor ve ince nakışlar yapabilmek.

"Oturmuş râd-zen elde çegâne

Yonar su üstüne nakş-ı terâne CH.3540"

721-(Bir şeyi) suya atmak:Onu terk etmek, bir şeyi elden çıkarmak.

"Ad u sanı unuttum küfrümü suya atdum YE.D.53.11"

722-Suya götürüp susuz getirmek: Birinden çok akıllı olmak, onu aldatabilecek kadar kurnaz olmak.

"Çok başlu dirilmestüñ ol zülf kim anı

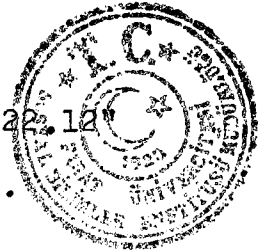
Suya ilte susuz getüre hal-i ruh-i zibâ NBD.22.12"

723-Suya sayılmamak: Yok farzedilmek, önemsenmemek.

"Bu Yunus'un yanar içi kamudan gönlüdür giçi

Suya sayılmamak suçu hep erenün himmetidir YE.D.27.2"

724-Suyla ateş karışmak: İyi ile kötü veya birbirine düşman olanların beraber yaşaması.

"Begendi ol yiri Şirin peri-veş
Buyurdu kim karışdı âb ü âteş HŞ.1272"

725-Suyu çekilmek: Kurumak; işi bitmek, bir şeyden artık eser kalmaması.

"Vefa köli suglup kurup yulları AH.387" (Vefa gölünün suyu çekildi, kaynakları kurudu.)

726-Suyu ıllamak: Vadesi dolmak, ölüm vakti gelmek.

"Urdular suyum ılladı kavum kardaş cümle geldi YE.D.99.1"

727-(Birinin) şuyuna düşmek: Biriyile beraber olmak, ona katılmak.

"Dut erenler etegin düşgil suyına bir gün YE.D.136.8"

728-Suyunu değişmek: Farklı davranmak, huyunu değiştirmek.

"Ola kim sıhhat bula nola değişün suyını NBD539.2"

729-Südü kanı yavuz: Cinsi ve huyu kötü olan.

"Ettiler bizden eşit geri söz

Üşbu oğlanın südü kanı yavuz YZ.108.8"

730-Süzük iş: Temiz iş, doğru iş.

"Sözüg teñler erniñ işi keç süzük KB.2440" (Sözleri tartan insanın işi temiz olur.)

731-Şapkasını yere vurmak: Duygulanmak, coşmak

"Yüzin toprağa börkin yire urdı HŞ.2176"

732-Şehirdeki dağa çıkmak dağdaki inmek (balıkdaki tagıkmak tagdaki inmek) :Köşedeki bucaktaki derlenip toplanmak.

"Kanım kağan yiti yigirmi erin taşıkılmış taşra yorlıyur tiyin kü eşidip balıkdaki tagıkmış tagdaki inmiş tiri- lip yitmiş er bolmış Kül.D.11.12" (Babam hakan on yedi erle çıkmış, dışarıya yürüyor diye haber işitip şehirdeki yer dağa çıkmış, dağdakiler inmiş. Derlenip yetmiş er olmuşlar.)

733-Sekerden tatlı söz: Güzel söz

"Sekerde süçigrek söz ıdtım sana KB.3913" (Sana şekerden tatlı söz söyledim.)

734-Sekerden yük bağlamak: Hazırlılığını tam yapmak.

"Yükün kim bağladı reygan şekerden YE.R.31.14"

735-Sekeri suya düşmek: Acele etmesi için bir sebebi bulunmak.
"Ne iversin şeker suya mı düştü? V.441

736-Sığı verilmek: Kıyas yapmak.

"Kalı tilve urisa kör ölse kişi
Ölüm yok anar hem birilmez şığı KB.295" (Eğer deli bir
adamı vurup öldürürse, o deliye ölüm cezası yoktur, kı-
sas yapılmaz.)

T

737-Tabiatı dönmek: kılkı yağı tezgın-):Huyu değişmek.

"Anıñ birle kılkı yağı tezgınür KB.344" (...bununla
birlikte hal ve hareketinde istikrar olmaz.)

738-Taca hulleye ve hurfiye akmak: Güzelliklere aldırmaq, bun-
ların peşinde olmak.

"Sahf bir kişidür uçmağa bakmaz
Ki tac u hulleye hurfiye akmaz YE.R.28.7"

739-Tadı kalmamak: Zevki neşesi kalmamak.

"Kutalgu yirim yok kiterdi tatıg KB.1352" (...kurtulacak
yerim yok, hayatın tadı kalmadı.)

740-Tamu dibinde kalmak: Cehennemde kalmak.

"Kalasız tamu dibinde siz ebet YZ.11.7"

741-Tana batmak (kalmak) :Hayret etmek.

"Anı gören halk kamu batar tana YZ.26.5"

"Ki kaldım ol geceden beri tana CH.938"

"Bu kul o sultan dimeyem işidenler kala tana YE.D.4.10"

742-Tapuya durmak: Hizmet etmek.

"Hakk seni sultan kılısar kamuya
Onbir kardaşın turiser tapuya YZ.5.12"

743-Taş atmak: Birinin aleyhinde konuşmak, kınamak.

"Çün ibret almadun sen görmedin taş atarsın YE.D.137.2"

744-Taş gönül: Bkz.Katı kalpli

"Taş gönüller kararmış sarp katı kışa benzer YE.D.47.4"

745-Taş taş üstünde komamak: Her şeyi yakıp yıkmak.

"Taşı taş üzre komaz küy-i vefâda dil-dâr NBD.515.4"

746-Taş ve dolu gibi cevap vermek: Bir sözün karşılığında

ağır ve dokunaklı cevap vermek.

"Bitigke yanut kıldı taş teg tolı KB.3888" (Mektuba taş ve dolu gibi cevap verdi.)

747-Tatlısını acı etmek: Mutluluğunu bozmak.

"Ki tatlısın acı yazın kış itdi HŞ.2419"

748-Tene ten cana can:Elinden geldiğince, baştan başa.

"Gidiben Han dârü'l-mülk-i câna

Tene ten câna cân oldu revâne CH.2429"

749-Teni yere koymak: Dinlenmek, oturmak.

"Sen gideli yere koymadı teni YZ.105.â"

750-Terazisi ağır gelmek: Daha çok sevilme, daha fazla değer verilme.

"İşit sözümü iy sağır ta terezün gele ağır YE.D.30.2"

751-Tesbih üzüp imame yıkmak:Kırıp dökmek, çevresinde karışıklık çıkarmak.

"Göresin ansızın ol çıkagelir

Tesbih üzüp imâme yıkagelir YE.R.15.1"

752-Tohumu bitmez yere saçmak: Sonu iyi olmayacak bir iş yapmak.

"Masarattan niçeme kim o kaçır

Evet tohumunu bitmez yire saçır YE.R.21.11"

753-Tonunu çâk eylemek (üstünü yırtmak) :Bir kederden dolayı aşırı şekilde feryat figan etmek.

"Tonunu ol dem gül gibi eyledi çâk CH.694"

754-Toprağa gevher dökmek: Ağlayıp göz yaşı dökmek.

"Anuñ gün toprağa gevher dökerdi CH.2474"

755-Toprak olmak: Alçak gönüllü davranmak.

"Miskin Yunus erenlere tekebbür olma toprak ol YE.D.6.6"

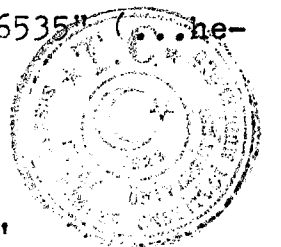
756-Tozu dumana katmak: Ortallığı birbirine karıştırmak, çok iş yapmak.

"Tilek sürmek erse tümen tog tozıttım KB.6535" (..he-
ves peşinde koşarken tozu dumana kattım.)

757-Tulaz yoksul: Perişan bir halde.

"Etti dün gün tapar idim ben seni

Tulaz yoksul aç koydun âhır beni YZ.83.11"

758-Tuz ekmek hakkı: Birinin yaptığı iyiliklerin karşılığı.

"Tapug kıldın artuk bağırsaklıkın

Ötedin maña sen tuz etmek hakın KB.5889" (Sen bana büyük bir sadakatle hizmet ettin ve tuz ekmek hakkını ödedin.)

759-Tuz ekmek sahibi: Cömert, eli açık, yedirip içiren.

"Negü tir eşitgil közi tok kişi

Tuz etmek idisi akı er başı KB.1191" (Gözü tok, başkaları üzerinde tuz ekmek hakkı olan, cömertlerin nâmlısı ne der, dinle:)

760-Tuz hakkı: Bkz.Tuz ekmek hakkı.

"Etmek anı komaya tuzun hakkı varısa YE.D.179.6"

761-Tuzu ekmeği aşu geniş: Cömert; varlıklı.

"Tuzı etmeki hem aşu kiñ kerek KB.2317" (Tuzu, ekmeği ve aşu geniş olmalıdır.)

U , Ü

762-Ucuz tutmak: Bir şeye değer vermemek.

"Uçuz tutmasunu ağır tutsunu KB.540" (...sana layık olduğun kıymeti versin.)

763-Uçup gitmek(uçmak, uça barmak) :Ölmek.

"Kanım kagan uçdukda özüm sekiz yaşta kaltım Bil.D.30, 31" (Babam hakan öldüğünde ben sekiz yaşında kaldım.)

764-Uykusu haram olmak: Bir düşünceden dolayı rahat uyuyamamak.

"Giceler ta subha dek olsun harâm uyhu sana NBD.151.4"

765-Uykusu kaçmak: Korku veya bir kederden dolayı uyuyamamak, rahat etmemek.

"Siziksiz kerek begke sü başçısı

Yaraşmaz yağdın kötüse usı KB.2270" (Anlaşmak istemeyen düşmanların uykusunu kaçırmak için şüphesiz beye bir ordu kumandanı lazımdır.)

766-Uzun söz: Fazla konuşma.

"Uzun boldı sözler neñi asğı yok KB.3681"

767-Üçyüz altmış damarı uykulamak: Bütün vücudu uyusmak, hiç bir şeyin farkına varamamak.

"Üçyüz altmış tamarun uykuladı

Gidüp kervan yükün yabanda kaldı YE.R.34.4"

768-Ünü yayılmak: Her tarafta tanınmak.

"Bayusa beğüse yağılsa çawı KB.737" (...zenginleşse, büyüse ve ünü yayılsa...)

769-Üstüne etek koymak: Bir şeyi gizlemek.

"Eğer micmerden ire küy-ı lâden

Koya lutf ehli anuğ üstine dâmen CH.414"

V , Y

770-Yabana atmak: Değer vermemek, çok ucuz satmak.

"Ettiler hoca bu kulu satarız

Şöyle ucuz kim yabana atarız YZ.22.09"

771-Yabancı eli erişmek: Yabancı biriyle hiç görüşmemek.

"Anun içündürür çevren senüñ hâr

Ki irişmeye sana dest-i agyâr CH.585"

772-Yakası açılmadık haber: Kimsenin bilmediği haber.

"Bir iki yakası açılmaduk haber diyeler NBD.217.2"

773-Yakasını bırakmak: Peşini bırakmak; birisine karışmaktan vazgeçmek.

"Var iy dünya ko gönlümün yakasın HŞ.2210"

774-Yakasını yırtmak: Birini hırpalamak, ona sataşmak; Bkz.

Elbisesini yırtmak (tonını yırtmak), matem tutmak.

"Yakasın çâk ider şöyle kim gül

Ne bâde şâd ider anı ne mül CH.752"

"Yarın mahşerde ben yırtam yakamı

Niçe zâra gelem bu ışk elinden YE.D.14914"

775-Yaka tutmak: Birisiyle yüz yüze kıya sıya vuruşmak; peşini bırakmamak.

"Tişin tırğakın teg yaka tut iliş KB.2377" (Dişile, tırnağıyla yaka tut, döğüş.)

776-Yaka ve yene yapışmak: Daima, usandırıncaya kadar birşey istemek.

"Yaka yiğ tutar künde kesmez urı KB.3541" (Yaka ve

yene yapışır, dirdirinin ardı arkası kesilmez.)

777-Yakayı ele vermek: Birine kolay kolay kurtulamayacak şekilde bağlanmış olmak; idaresi başkasının eline geçmek.

"Şol od eline virmişem yakam ben HŞ.5418"

778-Yanına kalmak: Birisinin yaptığı kötülüğe karşı cezalandırılmaması.

"Ne idelüm varsın ögünsün kalur ise yanına NBD.443.9"

779-Yanıp tutuşmak(küyer men tüte): Aşırı derecede üzülme, sıkıntıda olmak.

Senin kağgunı yip küyer men tüte KB.1229" (Senin kaygını yer, yanıp tutuşurum.)

780-Yan yatmak: Hiç bir iş yapmadan durmak,

"Tilep bulmadım tip yanın yatgu yok KB.4783" (...arayıp bulamadım diye yan yatmak doğru değildir.)

781-Yapraksız kalmak: Kimsesiz ve yalnız kalmak.

"Gül idün bisledük kanumla sini

Yil aldı vü kodı bi-berg bini CH.1178"

782-Yardımcı olmak (arka yülek bolmak) : Yardım etmek.

Kamug işte bolgıl sen arka yülek KB.116" (Her işte sen yardımcı ol.)

783-Yâr-ı gâr: Mağara arkadaşı, Peygamberimize hicretlerinde arkadaşlık eden Hz.Ebubekir için söylenir.

"Geh olmuş ejdehânun yâr-ı gârı CH.2780"

784-Yay sımak(kırmak): Yayı kurmak.

"Baş ucunda yay sımışlar kuruluban oklar yatur YE.D.50.4"

785-Yazı kışa dönme: Düzenli hayatı bozulmak, mutluluğun yerini acı ve kederin alması.

"Tatıg bardı ardın yayı boldı kış KB.367" Tadı gitti, yazı kış oldu.)

"Ki tatlusın acı yazın kış itdi HŞ.2419"

786-Yazıklarından çıkmak: Günahlarından kurtulmak.

"Lacerem glybet kılan müzdün yıkar

ol yuyunur yazıklarından çıkar YZ.55.7"

- 787-Yazıkları dartılmak: Günahları ile sevaplarının karşılaştırılması, günahlarının ölçülmesi.
"Yazuklarımız dartıla anca perdeler yırtıla YE.D.5.11"
- 788-Yedi iklimi tutmak: Dünyanın büyük bir kısmına hükmetmek.
"Ki dutmışdı yedi iklimi serâser CH.682"
- 789-Yele vermek: Bir şeyi boşuna harcamak, bir faydası olmadan elinden çıkarmak.
"Virüp tacın yile tahtını yakan CH.431"
"Anı nûş eyle virme 'ömri bâda CH.482"
"Çü ömri kibrile yile viresin YE.R.11.2"
- 790-Yele ve suya tekke etmek: Faydasız bir iş yapmak; sonu karşılıksız kalacak bir işe emek harcamak.
"Cihânun işi gelmekdür ü gitmek
Hatâdur yil ü suya tekye itmek CH.4662"
- 791-Yensiz gömlek: Kefen
"Olmuş bu dünyeden bizar yensiz gönlek geydi gider YE. D.29.5)
- 792-Yensiz gömlek giymek: Ölmek.
"Sonucı bir gömlek geymiş anun da yokdur yenleri YE.D. 201.7"
- 793-Yerde koymak (bırakmak): Düşkün bir halde bırakmak.
"Koma yirde şunu kim yâr sensin HŞ.4662"
- 794-Yere çalmak: Değer vermeden elinden bırakmak; birini kaldırıp yere vurmak; kötü şekilde yenmek.
"Tutup çaldı yirke ağır ig kelip KB.1056" (ağır hastalık geldi, onu tutup yere vurdu.)
"Ol ol kim tekebbürni yirdin salıp AH.267" (o söz şudur: Kibri yere çalıp...)
- 795-Yere düşmek: Ayak altında kalmak; düşkün hale gelmek.
"Düşerdi lülü gibi yire galtân CH.2031"
- 796-Yere geçmek: Utancından çevresine bakamamak; değersiz ölmek.
"Yire geçdi tutalı çeşm-i güher-bâr etegin NBD.395.14"
- 797-Yeri dar olmak: Sıkıntı ve işkence içinde bulunmak.
"Bunda gammazlık eyleyen anda yiri tar olısar YE.D.41.3"

798-Yeri kuru kalmak: Yeri boş kalmak.

"Kuruğ kaldı ornı irildi işim KB.1576" (Arkadaşım kayboldu, yeri boş kaldı.)

799-Yerini dar etmek: Birini sıkıntı ve işkence içinde bırakmak.

"Kılalar anlara ol kişveri teng CH.3857"

800-Yeri yurdu olmamak: Bir evi bulunmamak, bir yerde durmamak.

"Saray karşı yir suw sini birle yok
At üstem kız oğlan kanı birle yok KB.3439" (Senin sarayın, köşkün, yerin ve yurdun yok; çoluk çocuk hanı, bunlardan hiç biri sende yok.)

801-Yetmiş iki millet: Her milletten insan

"Yetmiş iki millete kurban ol aşık isen YE.D.70.5"

802-Yıkık gönül: Dargın, kırgın gönül.

"Yıkık gönlümüzü it genc-i esrâr CH.2"

803-Yıldızı alçak olmak: Başkalarından aşağı derecede olmak, boynu bükük olmak.

Bağrı başlu gözi yaşlu yıldızı alçak olur NBD.161.7"

804-Yıldızı barışmamak: Bir insanla geçinememek, onu sevememek.

"Yılduzum barışmadı sen mâh ile şâhum bentüm NBD.368.9"

805-Yiyip yatmak (yip yat-): Hiç bir iş yapmadan başkasının sırtından geçinmek.

"Sağa kaldı malım mağa boldı yük
Erej birle yip yat sewing birle bük KB.1286" (Malım sana kaldı, bana yük oldu; huzûr içinde yemekte deyam et, güle güle kullan.)

806-Yoksul ve bay: Herkes.

"Kamu yohsul u baya hem yitürdi CH.1820"

807-Yola düşmek: Yolculuğa çıkmak, yürüme.

"Yola düşüp dosta gider ol aslına uyakmağa YE.D.1.10"

808-Yola gelmek: Belli bir inanca uymak.

"Yunus adın sadıkdur bu yola geldün ise YE.D.25.10"

809-Yola girmek: Bkz.Yola düşmek.

"Sensüz yola girürisem çarem yok adım atmağa YE.D.1.1"

810-Yol almak: Bir işti ilerlemek.

"Boşu aldı yolu bil her yanadan YE.R.18.5"

811-Yol bulmak: Bir yere ulaşma imkanı bulmak.

"Ki bulmaya hatâ bu deftere râh CH.412"

812-Yoldan geçmemek: Kabul edilmemek, rağbet bulmamak.

"Dünyeyi bırak elden dünya geçmez bu yoldan YE.D.26.1"

813-Yoldan kalmak: Bir işte gecikmek.

"Hayıf ol kişiye kala bu yoldan YE.R.18.2"

814-Yol eri olmak:Bağlı olduğu inancıyla yaşamak.

"Ol kişi yol eridür garip kişiler yâridur YE.D.7.2"

815-Yollarını bağlamak: Bir şeyi yapabilmek için gerekli bütün imkanları ortadan kaldırmak.

"Söyle kesdi zulm elini kim tetâvül idenün

Bağlamışdur yolların zülf-i semen-sâlar bu gün NBD.110.2"

816-Yolu kaygan olmak:Yapmaya kalkıştığı işin zor ve tehlikeli olması.

"Usal bolma saklan yolu keç tayıg KB.5231" (...gafil olma, dikkat et, (dünyanın) yolu çok kaygandır.)

817-Yoluna baş ve can koymak: Birinin uğrunda ölmeye hazır olmak.

"Yolunuzda komışam baş ıla cân CH.3789"

818-Yoluna gönül bağlamak: Birinin dediklerine inanmak ve onun dediği gibi davranmak.

"Köñül badım emdi anıg yoluğa KB.46" (Şimdi onun yoluna gönül bağladım.)

819-Yoluna toprak etmek (olmak) :Bkz.Yoluna baş ve cân koymak.

"Kamusın hâk iderüz yoluna CH.2009"

"Ben toprak oldum yoluna sen aşuru gözedürsin YE.D.152
11."

820-Yolunu gözetmek: Birinin gelmesini beklemek; bir inanca iyi gözle bakmak.

"Danışment okur dutmaz derviş yolın gözetmez YE.D.38.2"

821-Yukarı korsam is aşağı korsam pas olur: Bir işi halletmek için baş vurulabilecek yolların tehlikeli olması.

"Yukaru korsam is olur aşağı korsam pas NBD.301.7"

822-Yüce yerde durup aşağı inmemek:Gururlu, kibirli olmak.
 "Özinden gayri kimseyi beğenmez
 Yüce yerde turur aşağı inmez YE.R.7.10"

823-Yük altına girmek:Büyük bir sorumluluğun altına girmek,
 bu sorumluluğu üstlenmek.
 "Bular yük kötürmez bunların yükü
 Sana yüdüğü tegse munıñ emgeki KB.5558" (Bunlar yük
 altına girmezler, hizmetleri nisbetinde bunların yükü-
 nü sen kendin yüklenmelisin.)

824-Yükünü bağlamak: İsteddiğini elde etmek; hazırlığını yap-
 mak.
 "Yükün kim bağladı reygan şekerden YE.R.31.14"

825-Yükünü devşirmek:Bkz.Yükünü bağlamak.
 "Kamu çig işini hep bunda bişür
 Yol uzaktır yükünü bunda divşür YE.R.29.10"

826-Yükünü hafifletmek: Günahlarını azaltmak.
 "Usanma katıglan yüküñni yinit KB.6082" (Gafil olma,
 gayret et, yükünü hafiflet.)

827-Yükünün koz (ceviz) olduğunu bilmek: Sırrına vakıf olmak.
 "Sen de mi bildün yüküm kozuduğun (idüğün). V.448"

828-Yükünü tutmak:İsteddiği şeyden yeteri kadar almak.
 "Armağan gerekdür dosta yüklü yükün dutsun dimiş
 YE.D.65.11"

829-Yükünü yüklenmek:Bkz.Yükünü tutmak; Bir başkasının sıkın-
 tılarını gidermek için onların sorumluluğunu almak.
 "Bayat birdi tevfiq kamug edğüke
 Buğun asğıña hem yükü yüdüğüke KB.3468" (Halka faydalı
 olmak ve onun yükünü yüklenmek hususunda her türlü
 iyilik için Tanrı bana tefik ihsan etsin.)

830-Yükü saman olmak:Değersiz şey bulundurmak
 "Yükün kaba eğer saman değılse. V.306"

831-Yüreğe yara vurmak (yüreğe baş olmak) :Bir sözün veya olay
 ın kendisine tesir etmesi.
 "Yüreğe yare urur gamzeñ okınuñ seheri CH.2454"
 "Yüreğine 'adûnuñ baş olasın CH.1485"

832-Yüreği kan dolmak: Çok dertli olmak.

"Yüregüm tolu kan şöyle ki sâgar CH.2497"

833-Yüreğine ateş düşmek:Büyük bir acının etkisine girmek.

"Yüreğine od düşiben eyledi âh CH.2714"

834-Yüreğine ok vurmak: Bir şeyden aniden etkilenmek.

"Gözi yüregüme ol okı urdı CH.926"

835-Yüreğinin yağın eritmek: Uzun süre dertli kalmak, acı çekmek.

"Eritdi yüregi yağın anası HŞ.4618"

"Işkun odı düşdi cana eritdi yürek yağın YE.D.207.10"

836-Yüreği parçalamak (pare pare olmak):Çok acı çekmek.

"Yüregin zerre gibi iderdi Cemşid CH.2221"

"Şehüç yüregi oldı pâre pâre CH.1143"

837-Yüreği yanmak: Çok üzülme, acı çekmek.

"Işkuğa düşenlerin yüreği yanar olur. YE.D.44.8"

838-Yüreği yerine oturmak: Heyecanı geçmek.

"Ey kemân-ebrû yüregüm yerine oturdı oh NBD.335.2"

839-Yürek dağlamak: Başkalarını kendisine acındırmak

"Bu şî'ri okuyıban ağlar idi

Yüregin tağ u taşın tağlar idi CH.2808"

840-Yüz çevirmek: Birine itibar etmemek.

"Yüz ewrüp keçerler yumup közlerin AH.424" (Gözlerini yumup yüz çevirir geçerler.)

"Ara körse ewrer yana terk yüziñ KB.403" (...bazen görünce tekrar yüzlerini çevirirler.)

841-Yüz döndürmek: Bkz.Yüz çevirmek.

"Cü yüz döndüre bin cehd assı itmez HŞ.2552"

"Ahir yüz döndürmegi acûz mekkâra benzer YE.D.46.7"

"Gişiden çünki yüzün döndere baht

Olur tahta aña hem tâc u hem taht CH.1702"

842-Yüz suyu dökmek: Şerefini düşünmeden yalvarmak.

"Yüzi suynın dökke bâdeyle ser-mest CH.3350"

843-Yüz suyu (yüz suvı) :Seref, onur, haysiyet.

"Otunka katılma ay aslı arıg

Yüzüñnün suvın iltge sindin arıg KB.4289"

(Adi kimselere katılma, ey temiz asıllı, onlar sende hiç yüz suyu bırakmazlar.)

844-Yüz suyu gitmek: Şerefi yok olmak.

"Bayusa beğüse yağılsa çawı

Kiter men anıñdın kiter yüz suwı KB.737" (Zenginleşip büyüyerek şöhreti yayılınca ben ondan uzaklaşırım, onun da itibarı gider (şerefi gider.))

845-(Bir yere) yüz tutmak: Bir yare doğru gitmek ; birine inanıp ona bağlanmak.

"Dost dergahına yüz dutgıl yüz tanla seher vaktinde YE. D.30.1"

"Nireye yüz dutar ise be-takdir CH.314"

846-Yüzü ak olmak: Utanılacak bir davranışı bulunmamak.

"Yüzüñ ağ ola diye sabr iderven HŞ.2144"

847-Yüzü al olmak: Mahçup olmak.

"İligke bitig bir yüzüm kılma al KB.3709" (Hükümdara mektup ver, beni mahçup etme.)

848-Yüzü karalı: Utanılacak bir durumu olan.

"İşbu yüzüm karasıyla vasl isterem senden yana YE.D.8.7"

849-Yüzü kızarmak: Utanmak; korkmak; yüzü gülmek.

"Yüzini kızardup çün ala büseni sahbâ NBD.23.1"

"En aşnu yağıka kerek hile al

Bu hile bil kıl yağı meñzi al KB.2356" (En önce düşmana karşı hile gereklidir; bu ağa düşünce utancından düşmanın yüzü kızarsın.)

"İkiğün ajunda kızartgay eñin KB.1287" (İki cihanda yüzünü güldürür.)

850-Yüzünden perdeyi gidermek: Gizli bir şeyi açığa çıkarmak.

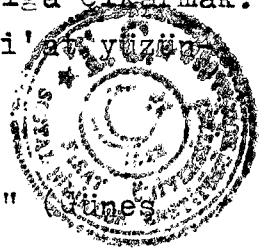
"Şeri'at yüzüñdin kiterdi eşük KB.54" (Şeri'at yüzünden perdeyi o götürdü.)

851-Yüzüne sarı safran sürmek: Yüzü sararmak

"Yaşık türtti yüzke sarıg za'faran KB.4960" yüzüne sarı safran sürdü, dünya sarardı.)

852-Yüzünü açık tutmak: Güler yüz göstermek.

"Tuz etmek yitürgil açuk tut yüzüñ KB.4219" (Tuz ekmek yedir, güler yüz göster.)

853-Yüzünü ağartmak: Bkz.Yüzü ak olmak.

"Yüz ağardup çü buldı şâh-ı meh-rû HS.1700"

854-Yüzünü (birinin) ayağına sürmek: Bkz.Ayağına yüz sürmek.

"Gehi yüzüñ ayağına sürerdi CH.2239"

855-Yüzünü ekşitmek(yüzü çığ bolmak) : Hoşlanmamak, bir işi severek yapmamak.

"Tegürse anı bolmasa yüzde çığ KB.2807" (...yüzünü ekşitmeden bunu yerine getirmelidir.)

856-Yüzünü karartmak: Bkz.Yüzü karalı; kızmak.

"Bar erse yazukum kına erk sana

Yok erse yüzüñni karartma maña KB.639" (Kusurum varsa cezalandır, kudret senindir; kusurum yok ise bana muğber olma.)

857-Yüzünü körkitmek: Sevindirmek, alını ak olmak.

"Ulug künde körkit olannıñ yüzün KB.32" (Büyük günde onların yüzünü güzelleştir.)

858-Yüzünü yere sürmek(vurmak): Sükretmek, secde etmek.

"Bir dem varur mescidlere yüzün sürer anda yire YE.D.43.1"

"Gönül secde kılur dost mihrâbında

Yüzün yire urup kılur münâcât YE.D.11.9"

"Melik ol dem yire urdı yüzini CH.1572"

859-Yüzü sararmak:Hasta ve kederli bir durumda olmak.

"Gariblik sakınçı sarıg kıldı eñ KB.498" (...gariplikte düşünme düşünme yüzü sarardı.)

860-Yüzü sularmak: Serefi artmak.

"Uwut birle yalñuk yüzi suwlanur KB.2207" (Hayâ ile insanın şerefi artar.)

861-Yüzü sulu: Şerefli; ağlamaklı.

"Erenün yüzü sulu himmeti arşdan ulı YE.D.20.11"

862-Yüz vermek: Birine yakınlık göstermek.

"Şimden gerü yüz virme gel ol kâfire zirâ NBD.23.4"

863-Yüz vurmak: Fazla önem vermek, rağbet etmek.

"Budun mallıg erke urup yüzlerin AH.421" (Halk mallı olan kimseye teveccüh edip...)

"İligke yüz urdı bu bilge tetig KB.475" (Bu alim ve zeki insan hükümdara doğru yöneldi.)

864-Yüz yere vurmak: Bkz.Başını yere vurmak.

"Gelüp akl öjine yüz yire urdı YE.R.26.13"

Z

865-Zamandan acı tatlı tatmak:Hayatın iyi ve kötü yönlerini görmüş ve yaşamış olmak.

"Delim tatmış zamanda acı tatlu HŞ.989"

866-Zamane atına binmek:Devrin yaşantısına uymak; hayatı iyi ve kötü yönleriyle sürdürmek.

"Anasında togsa atansa atı

Müsafir bolup mindi ödlele atı KB.1388" (Anasından doğup adı verilince yolcu olarak zamane atına biner.)

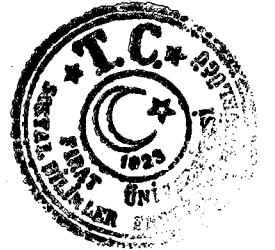
- Ağduk : Karışık, bozuk, eksik
- Ağnamak : Yatıp yuvarlanmak, debelenmek
- Agyâr : Gayrılar, yabancılar
- Ahenfn : Demirden; demir gibi pek sağlam
- Ala : Alaca, karışık renk
- Alaçık : Göçebe çadırı
- Alu : Âciz, değersiz, sersem
- Arımak : Temizlemek
- Ariyeti (âriyyeti) : Ödünç, eğreti
- Arkin : Yavaş yavaş, ağır, sakın; yavaş meleyen
- Âsân : Kolay
- Asıl : Soy yüceliği, asalet
- Asmak : Asıp bırakmak, asıvermek
- Assı : Fayda, kâr
- Âşinâ : Tanıdık
- Atlas-ı zer : Altından örülmüş kumaş
- Ayluk : Boş, işe yaramaz
- Bağil : Hasis, cimri
- Bahr-ı aḫzar (bahr-ı aḫdar) : Hint Okyanusu
- Bahr-ı 'Ummân : Arap yarımadasının güneyi ile İran'ın güneyi arasında kalan deniz
- Balçık : Bataklık, çamur
- Bayımak : Zengin olmak
- Bekâ-yı milk : Mülkün devamı
- Bezm : Meclis
- Bigâne : Yabancı, kayıtsız
- Bigi : Gibi

- Bimâr : Hasta
- Biregü : Bir kimse, başkası
- Birle : İle
- Bitüdüğün (bitimek, bitümek) : Nasip etmek, kısmet olmak
- Böğürtlen: Gülgillerden, yol kenarlarında kendiliğinden yetişen dikenli bir çalı
- Börk : Hayvan postundan yapılan başlık
- Bu'd-i maşrıkayn : Doğunun uzaklığı
- Burc : Taze dal, filiz
- Bûryâ-bâf: Hasır ören
- Buzalamak: Yavrulamak
- Bühtan : Yalan, iftira
- Büt-i şîrin-leb : Tatlı dudaklı güzel
- Cazuluk : Cadılık
- Cevmert : Cömert
- Cûybâr : Dere, ırmak kenarı
- Cühud : Yahudi, cıfıt
- Çalab : Tanrı
- Çarḥ-ı bî-vefâî Vefâsız felek, vefâsız devir
- Çetük : Kedi
- Çeynemek : Çiğnemek
- Çokramak : Kaynamak, fokurdamak
- Çölmek : Çömlek
- Çönmek : Dönmek, çevrilmek
- Danmak : Danışmak
- Dane-i gendüm: Buğday tanesi
- Danışment: Bilgili, danışılan kişi
- Dâra çekmek: Darağacına asmak
- Dâye : Süt nine, çocuğa bakan dadı

- Denf : Alçak. soysuz
- Depincek (tepincek) : Tepinilecek yer
- Destmâl : El bezi
- Devr-i eyyâm : Günlerin devri, zamanın dönüşü
- Deycâr : Çok karanlık
- Diğren : Harmanda biçilmiş tahıl saplarını toplamaya yarayan aygıt
- Diğü : Söylenen, konuşulan, dedi kodu
- Dîv-i gul : Hortlak veya şeytan gibi dev
- Dövlengeç (devlengaç) : Çaylak türünden bi alıcı kuş
- Dûr : Uzak
- Dügen : Harmanda tahıl saplarını ezme için kullanılan öküzlerin çektiği, ağır ve tahtadan yapılmış aygıt.
- Dümük : İş, güç, meşgale
- Düşvar : Güç, zor
- Ebleh : Budala, alık
- Ebsem : Sessiz, sâkin
- Emvâc-ı deryâ: Deniz dalgaları
- En : İn, yabancı hayvan barınağı
- Enik : Ot yiyen dört ayaklı hayvanların yavrusu
- Esrimek : Sarhoş olmak
- Eşkin : Açık adımlarla hızlı yürüyen, atın böyle yürümesi
- Evmek (ivmek) : Acele etmek
- Fâş : Duyulma, açığa çıkma
- Ferr : Parlaklık
- Firâk : Ayrılık, ayrılma
- Gammaz : Fitneci, koğucu, iftiracı
- Gedâ : Yoksul, dilenci
- Genc-i ma'âni : Mânâlar hazinesi, şiir hazinesi

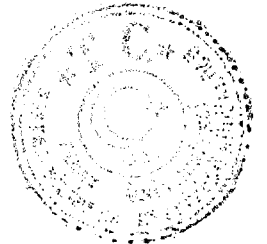

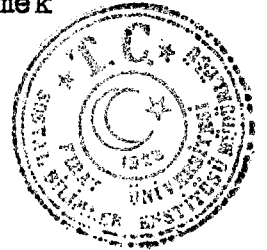
- Genez : Kolay
- Giçi : Küçük
- Gögçek : Güzêl, sevimli, hoş
- Gönenmek : Nimete kavuşmak, sevinmek
- Göveç (güveç) : İçinde yemek pişirilen toprak kap
- Gözen : Sevimli, hoş giden
- Gücigen (gücügen) : Baykuşa benzer alaca renkli bir kuş
- Gügez (gögez) : Yeşermiş, yeşillenmiş
- Gülbeşeker : Bir çeşit gül tatlısı
- Günde (Künde) : Doğan kuşunun ayaklarına bağlanan kayış,
bukağı
- Gür : Mezar
- Halayık : Hizmetçi
- Ĥâr : Diken
- Ĥvar : Hakir, bayağı; yiyici
- Hasis : Cimri, pinti, alçak
- Hatt-ı ruĥ-ı yâr : Sevgilinin yüzünün şekli
- Helük (helik) : Ufak taş parçası
- Hem-âvâz : Avazı aynı, aynı sesli
- Hem-sâye : Komşu
- Hergiz : Asla, katiyyen
- Herk eylemek : Nadas yapmak
- Ĥired-mend : Akıllı, anlayışlı
- Hilm : İnsanın tabiatında olan yavaşlık, yumuşaklık
- Himmet : Gayret, çalışma
- Ĥôrşid-i ĥâver : Doğunun güneşi
- Hod : Kendi
- Ĥûse-i zülf : Zülfünün salkımı
- Hüner-ver: Hünerli, becerikli

- İlduz : Yıldız
 Irak : Uzak
 İcazet : İzin
 İfşâ olmak : Açığa çıkmak
 İgen (iğen) : Çok, pek, daha çok, ziyade
 İllet : Hastalık
 İğen : Bkz. İgen
 İntiha : Sona erme
 İssi (is) : Sahip, malik
 İşek : Eşek
 İvmek : Acele etmek
 Kâbin : Güveyinin geline verdiği ağırlık, para, kalın
 Kağlı : Kağrı
 Kakmak : Çalmak, tıkırdatmak
 Kalayık (halayık) : Hizmetçi
 Kalb : Sahte, sahtekâr
 Kaltaban : Pezevenk, namussuz
 Kancaru : Nereye
 Kanda : Nerede
 Karavas : Cariye, hizmetçi
 Karı : Eski, yaşlı
 Karışık : Birbirine karıştırılmış tahıl
 Kaşanmak : Büyük baş hayvanlar için işemek
 Kayu : Kaygı
 Keleci : Söz
 Kılıcada : Hışırtı, zırh hışırtısı
 Kızlık : Kıtık
 Kov : Arkadan çekiştirme
 Koz : Ceviz

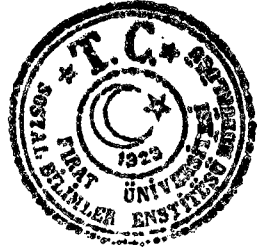
- Köymek (küymek) : Beklemek, sabretmek
Kur : Mevki, derece; Akran, emsal
Kur kuşaklı : Yüksek mevkide olanlar, komutanlar, yöneticiler
Kuşluk : Günü'nün sabahla öğle arasındaki bölümü
Künc-i harâbat : Viranelerin köşesi
Kütâh : Kısa, boysuz
Küymek : Bkz. Köymek
Mâr : Yılan
Maraz : Hastalık, dert
Mâ-tekaddem : Eskiden beri
Mehek (mihenk) : Denek taşı ; birini değerlendirmeye yarayan ölçü
Menhûs : Uğursuz
Mesture : Örtülü, açık saçık gezmeyen
Meyhûr (meyhâr) : Şarap içen, içkici
Me'yûs : Ümitsiz
Mezmûm : Yerilmiş, beğenilmemiş
Mıh : Çivi
Mu'ayyen : Belirli
Muhannes : Korkak, kalles, alçak
Mu'tekid : İnanan
Müflis : İflas etmiş, parasız
Mürüvvet : Mertlik, cömertlik, iyilikseverlik
Müşahib : Sahip olan
Nâgeh : Ansızın
Nakes (nekes) : Cimri, pinti
Nâle : İnilti
Nehâr : Gündüz-

- Nekâl : Azap, işkence
- Nekes : Bkz. Nakes
- Nerdüban : Merdiven
- Okumak : Çağırarak, davet etmek
- Onmak : İyileşmek, düzelmek
- Öget : Akıllı
- 'Ömr ü milk-i câvidân : Ebedî mülk ve ömür
- Ötlüğün (Ötlügen) : Boklucabülbül de denilen, çok öten ve sığırclığa benzeyen bir kuş
- Payidar : Sürekli, devamlı, bâkî
- Pend : Nasihat
- Pergâr : Pergel
- Pervâz : Uçma, uçuş
- Pfşe : İş, huy, meslek
- Pusmak : Saklanmak
- Rûşen : Aydın, parlak
- Sab (sa'b) : Güç, zor, çetin
- Sağ : Sağlam, esen; temiz, saf; doğru, gerçek
- Sak : Uyanık, çabuk duyan, emin
- Saksiğan : Saksagan
- Sanamak : Saymak, hesap etmek
- Sapratmak : Hezeyan savurmak, abuk sabuk söylemek
- Satu bâzâr : Alışveriş
- Sa'y : Çalışma
- Sayru : Hasta
- Sebk-i evrâk : Evrağa yazmak
- Seğek (senek) : Ağaçtan ya da topraktan yapılmış su kabı
- Seğirtmek : Koşmak, saldırmak, akın etmek
- Selâtin : Sultanlar

- Segek : Bkz.Segek
- Seng-i cefâ : Cefâ taşı
- Ser-encâm : Bir işin sonu; başına gelen
- Ser-geşte : Şaşkın, perişan
- Serv-i hoş-hırâm :Güzel sallanan servi, hoş yürüten servi
- Sezâ : Layık
- Sikkin : Bıçak
- Söyündürmek : Söndürmek
- Sımak : Kırmak
- Sınmak : Kırılmak
- Sınamak : Denemek
- Singek (sigek) : Sinek
- Sır : Doymuş
- Sitare : Yıldız
- Süfli : Aşağılık, bayağı, kılıksız
- Sügük : Kemik
- Sünü : Süngü, mızrak
- Sürçmek : Ayağı kayma
- Süsegen : Boynuzlayan
- Şâbâş : Takdir etme, beğenme
- Şadî : Memnunluk, mutluluk
- Şâm : Akşam
- Şa'r : Kıl
- Şecâ'at : Yiğitlik, yüreklilik
- Şeker-şiken : Seker kıran
- Şikence : İşkence
- Şi'râ : İki yıldızın adı, semanın güney yarım küresinde bulunan büyük köpek burcunun ve bütün semanın görünen en parlak yıldızı

- Şom (şûm) : Uğursuzluk
 Tağ : Yara
 Tamah (tama') : Aç gözlülük, hırs
 Tamu : Cehennem
 Tamuzlık : Maya
 Tanışmend : Bkz. Danışmend
 Tanlamak : Şaşırmak, hayret etmek
 Tannâz : Herkesle eğlenen
 Taş : Dış
 Tavul ötü : Davul sesi
 Tayınmak : Kaymak, sürçmek
 Taymak : Yıkılıp kalmak
 Tekin : Boş, içinde kimse bulunmayan; uğurlu
 Terah : Gam, tasa
 Terle : Tarla
 Tıfl : Çocuk
 Tîr-i kazâ: Kaza oku
 Toguz : Domuz
 Ton : Elbise, giysi
 Torlak : Küçük bir kuş; genç, acemi
 Turgay : Çayır kuşu
 Tâtî : Papağan
 Tuyuz (tuyı tuyu duygu , tuyısuz) : Duygusuz
 Uğrı : Hırsız
 Uğurlayın : Gizlice
 Urgan : İp
 Uvak : Ufak
 Uyan : Dizgin, gem, yular
 Ülütme (yülütme) : Traş ettirmek

- Vebâl : Günah, azap, şiddet
- Vecel : Korkma, ürkme
- Visâl : Kavuşma
- Yalım : Derece, mertebe
- Yalımı alçak : İtibarı düşük, alçak gönüllü
- Yancuk : Kese, boyundan geçirilerek yaha asılan torba
- Yapağılı : Sık, birbirine girmiş
- Yarak : Hazırlık; silah
- Yasdanmak : Yaslanmak, dayanmak
- Yavşan : Eskiden mide hastalıklarında ilaç olarak da kullanılan acı bir ot
- Yavuz : Kötü, fena
- Yedilmek (yidilmek) : İdare edilmek, sevkedilmek, yedekte götürülmek
- Yeg (yig) : Daha iyi
- Yeğrek (yigrek) : Çok daha iyi, en iyi
- Yendek (yindek) : Sürekli, daima, mutlaka
- Yeyni : Hafif, kolay
- Yıparmak : Misk gibi kokmak
- Yıymak (yiyemek) : Kokmak
- Yig : Bkz.Yeg
- Yigin : Üstün, baskın, kuvvetli
- Yilmek : Koşmak, eşkin yürümek, hızlıca yürümek
- Yilişmek : Koşuşmak, birlikte koşup gitmek, yarışmak
- Yirdün (yirdük, yerdük) : Yerilmiş, yerilen, hor görülen
- Yiyemek : Bkz.Yıymak
- Yorga : Rahvan, biniciyi sarsmayan at yürüyüşlerinden biri, bir yandaki iki ayağını aynı anda atarak koşması
- Yoyılmak : Silinmek, bozulmak

Yöğürmek (öğürmek) : Böğürmek, bağırarak

Yumak : Yıkamak

Yumuş : İş, hizmet, görev

Yüğrük : Yürük, hızlı giden, çok koşan

Yüksük : Dikiş dikerken iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan koni biçiminde koruncak

Yüm (yum) : Uğur, kadem

Yürügen : Keskin; hızlı yürüyen

Zâğ : Karga

Zâhid : Çok aşırı sofu

Zemheri : Kışın

Zenâhdân : Cene

Zinhâr : Sakın

Zülf-i dırâz : Uzun zülf

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Ahmedî, Cemşid ü Hürşid, İnceleme-Metin, (Haz.: Mehmet Akalın)
Ankara 1975
- Aksan, Doğan, Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, 3. bs., Ankara 1987
_____, Her Yönüyle Dil, C.III, Ankara 1982, 246 s.
_____, "Köktürkçe'nin Söz Varlığı Üzerine", TDAY Belleten
1980-81, 17-21 s.
_____, Türkçenin Gücü, Ankara 1987, 214 s.
- Aksoy, Ö. Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 3 C., 4. bs., Ankara
1984, 392 s.
- Ali Rıza Seyfi, "Bin Yıl Önceki Türk Kültür Seviyesi", Resimli
Şark, S.36, Aralık 1933, 9-14 s.
- Arat, Reşit Rahmeti, Eski Türk Şiiri, 2. bs., Ankara 1986 (Atasözleri:
272-275 s.
_____, Atebetü'l-Hakayık, İstanbul 1951, 163+CLXXIII s.
_____, Kutadgu Bilig I Metin, 2. bs., Ankara 1979, LX+656 s.
_____, Kutadgu Bilig II Çeviri, 3. bs., Ankara 1985, 477 s.
_____, Kutadgu Bilig III İndeks, İstanbul 1979, 565 s.
- Birtek, Ferit, En Eski Türk Sıvları, Ankara 1944, 120 s.
- Boratav, P. Naili, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 3. bs., İstanbul
1978, 256 s.
- Brockelmann, Carl, "Altturkestanische Volksweisheit" (Eski Tür-
kistan Halk Sıvları), *Ostasiatische Zeitschrift*,
VIII C., 1920, 49-73 s.
- Burdurlu, İbrahim Zeki, "Atasözlerimizin Cümle Yapıları", *Türk
Dili*, C.16, S.187, Nisan 1967, 508-511 s.
C.16, S.188, Mayıs 1967, 629-634 s.
- Caferoğlu, Ahmet, "Orhun Abidelerinde Atalarsözü", *Halkbilgisi
Haberleri*, Yıl:I, S.3, 1930, 11-14 s.

- Çavuşoğlu, Mehmet, "Divan Şiiri", Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II Divan Şiiri, S.415-416-417, Temmuz Ağustos Eylül 1986, 1-77 s.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, İlaveli 2.bs., 1439+119 s.
- Divanü Lûgati't-Türk Dizini, TDK.Yayını, Ankara 1972, 168 s.
- Doğanay, Ali, Türkçe Deyimler Sözlüğü, Ankara 1971, 258 s.
- Elçin, Şükrü, Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara 1977, 367 s.
- ___, Halk Edebiyatına Giriş, İlaveli yeni bs., Ankara 1986, 759 s.
- ___, "Türk Atasözlerinde At", Türk Folklor Araştırmaları, C.8, S.171, Ekim 1963, 3189-3192 s.
- Erez, Selçuk, "XVII.Yüzyıl Türk Atasözleri ve Önemli Bir Kaynak, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C.12, S.71, 1973, 43-47 s.
- Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer, Ankara 1963, 481 s.
- Eyüboğlu, E.Kemal, XIII.Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, 1.6., İstanbul 1973, II.C., İstanbul 1975
- Gölpınarlı, Abdülbaki, Yunus Emre-Risaleta'l-Nushiyye ve Divan, İstanbul 1965
- Gülensoy, Tuncer, "Kutadgu Bilig'den Hikmetler", Türk Kültürü, S.98, Aralık 1970, 157-173 s.
- ___, "Türk Dünyası Atasözlerinden Örnekler, Bayrak, C.18, S.73, Ocak 1971, 15-17 s.
- ___, "Türk Dünyası Atasözlerinin Anlam Yönünden Benzerlikleri Üzerine Notlar", TFAY-Belleten, 1959,
- Güvahi, Pend-nâme, (Haz.Mehmet Hengirmen), Ankara Nisan 1983, 283 s.
- Hatipoğlu, Vecihe, Türkçenin Sözdizimi, Ankara 1972
- ___, "Kelime Grupları ve Kuralları", TDAY-Belleten 1963, Ankara 1964, 203-244 s.

- _____, "Atasözleri ve Deyimler", Türk Dili, C.13, S.152, 468-471 s.
- Hamilton, J.-Bazin, L., "Un Manuscrit Chinois et Turc Runiform de Touen-Houang", Turcica, C.4, 1972, 24-42 s.
- İzbudak, Velet, Atalar Sözü, İstanbul 1936, 82+42 s.
- Köprülü, M. Fuad, "Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri" Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, 271-315 s.
- Kurgan, Şükrü, "Divanü Lûgati't-Türk Üzerine", Türk Dili, C.27, S.253, 50-70 s.
- Levend, A. Sırrı, "Türk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Deyimler", TDAY Belleten 1961, Ankara 1962, 137-146 s.
- _____, "Attar ile Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevileri", TDAY Belleten 1959, Ankara 1960, 161-203 s.
- Mengi, Mine, "Necâfî'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı", Erdem, C.2, S.4, Ocak 1986, 47-58 s.
- Necâfî Beg Divanı, Haz. Ali Nihat Tarlan, İstanbul 1963, XXVIII 555 s.
- Orkun, H. Namık, Eski Türk Yazıtları, Ankara 1986, 962 s.
- Oy, Aydın, "Dede Korkut'ta Atasözleri", Türk Dili, C.6, S.61, 39-41 s. ve C.6, S.65, 268-272 s.
- _____, "Deyimler Üzerine", Türk Folkloru Araştırmaları, C.VI, S.124, Şubat 1959, 2029-2030 s.
- _____, "Kabusnâme'de Atasözleri", Türk Dili, C.7, S.79, 347-351 s.
- _____, Tarih Boyunca Türk Atasözleri, İstanbul 1972, XIV+398 s.
- Önder, Mehmet, "Mevlana'da Türk Atasözleri", Türk Folklor Araştırmaları, C.7, S.149, Aralık 1961, 1-2 s.
- Öztelli, Cahit, "Deyimler Hakkında", Türk Folklor Araştırmaları, C.7, S.157, Ağustos 1962, 2797-2799 s.
- Öztürk, Ali, "Atasözlerinin Edebi Özellikleri", Millî Kültür, C.4, S.41, Ağustos 1983, 27-30 s.
- Sakaoğlu, Saim, "Atasözlerimizin Yapısı", TFAY Belleten 1974, 133-143 s.

- ___, "Divân-ü Lûgat-it-Türk'ün Halk Edebiyatı Açısından taşıdığı Değer", Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi Z.Velidi Togan Özel Sayısı, Fasikül:1, S.13 Erzurum 1985, 301-319 s.
- Soykut, Hilmi, Türk Atalar Sözü Hazinesi, İstanbul 1974, 495 s.
- Şenaltay, Semahat, "Alman ve Türk Atasözlerinin Dil Yapıları Üzerine Bir Etüd", Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları, C.IV, S.2, Ankara 1971, 85-112 s.
- Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîdnâme, İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini, Haz.Hüseyin Ayan, Erzurum 1979, IV+533 s.
- Şeyyad Hamza, Yusuf u Zeliha, Haz.Dehri Dilçin, İstanbul 1946, 270 s.
- Tekin, Talat, "İslam Öncesi Türk Şiiri", Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı I Eski Türk Şiiri, S.409, Ocak 1986, 3-42 s.
- ___, "Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine", Türk Dili, C.6, S.67, 372-374 s. ve C.6.S.68, 423-426 s.
- Tezcan, Semih, "Kutadgu Bilig Dizini Üzerine", Türk Tarih Kurumu Belleten, C.XLV, S.178, Nisan 1981, 23-78 s.
- Timurtaş, Faruk, Yunus Emre Divanı, Ankara 1980, 345 s.
- ___, Şeyhî ve Hüsrev ü Şirin'i, İnceleme-Metin, İstanbul 1980, 231+268 s.
- Turgay, Atilla, "Psikoloji, Psikiyatri ve Atasözleri", Folkloro Doğru, C.IV, S.45, 1977, 20-37 s.
- Tülbentçi, F.Fazıl, Ata Sözleri, 2.bs., İstanbul 1977, 581 s.
- Türkay, Kaya, "Kaşgarlı'dan Günümüze Gelen Atasözleri", TDAY Belleten 1980-81, 39-42 s.
- Türkçe Sözlük, I, II C., Ankara 1988, 1679 s.
- Ülkütaşır, M.Şakir, Kaşgarlı Mahmud, Ankara 1962
- ___, "Atasözlerimizin Menşe ve Mahiyeti", Türk Folklor Araştırmaları, C.7, S.158, Eylül 1962, 2839-2842 s.

Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara 1983, 475 s.

Yund, Kerim, "Bir Atasözümüzdeki Değişmeler", Türk Folklor Araştırmaları, C.13, S.255, Ekim 1970, 2754-2755 s.

Zajackowski, Ananiasz, "Şehnâme'nin İlk Türkçe Manzumesinde Atasözleri ve Deyimler (Özet), Bilimsel Bildiriler, Ankara 1978, 1-7 s.

(II. Türk Dili Kurultayında okunan bilimsel bildiri 1966)

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**